

กำสรวลสมุทร: สุดยอดกำสรวลศิลป์

๑ ความสำคัญของเอกสาร

๑.๑ ความสำคัญของกำสรวลสมุทร

สำหรับคนไทยทั่วไปแล้ว ถ้าเอ่ยถึงวรรณกรรมเรื่อง กำสรวลสมุทร ในฐานะวรรณกรรมเพชรน้ำเอกของไทยแล้ว คงจะมีน้อยคนนักที่รู้จัก แต่ในทางกลับกัน ถ้าถามว่า รู้จัก กำสรวลศรีปราชญ์ หรือไม่ ก็คงมีน้อยคนนักที่จะบอกว่า ไม่รู้จัก เพราะนามศรีปราชญ์ได้แพร่หลายผ่านสื่อบันเทิงสมัยใหม่ทั้งในบทเพลงและละครจนถือว่า เป็นนามอมตะไปแล้ว ในความเป็นจริงแล้ว ชื่องานวรรณกรรมที่กลายจาก กำสรวลสมุทร เป็น กำสรวลศรีปราชญ์ เป็นผลมาจากการที่นักศึกษาวรรณกรรมไทยยกฐานะตำนานที่สับสนและขัดแย้งกันขึ้นเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อสนับสนุนว่า ศรีปราชญ์เป็นบุคคลจริงผู้ใดในประวัติศาสตร์ ทั้งที่ไม่มีหลักฐานชั้นต้นยืนยันเลย

ประเด็นที่ว่า ใครคือผู้แต่งกำสรวลสมุทร หรือ “กำสรวลศรีปราชญ์” ไม่ได้บดบังข้อเท็จจริงที่ว่า กำสรวลสมุทร สะท้อนให้เห็นความรู้เรื่องทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งรสนิยมและความชื่นชมวรรณศิลป์ในราชสำนักสยามสมัยอยุธยา ซึ่งทำให้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ โหยหาความสุข และจารีตประเพณี “ครั้งบ้านเมืองยังดี” สำหรับในด้านวรรณศิลป์ คนรุ่นหลังอาจรู้จักเพียงเศษเสี้ยวของผลงานที่เคยมีอยู่มากมายและสูญหายไป และอาจกล่าวถึงงานชิ้นเอกเพียงเช่น โคลงทวาทศมาส โคลงกำสรวลสมุทร และนิราศประพาสธารทองแดง หนังสือจินตามณี ได้กล่าวถึงโคลงโบราณที่เป็นแม่แบบอยู่จำนวนหนึ่ง ดังความว่า

ผิเอากลอนห้าใส่ ให้เอาด้วยกันทั้งสี่บท อย่าได้ลดโคลงต้น คือ
อุบาทวาทศ **คำสรวลสมุทร** สมุทรโฆษ พระนนทกษัตริย์สังวาส
ศรีอุมาธิการย พระยศราชาพิลาป อย่าได้เอาคำโบราณนั้นมาใส่
ผิด ผิดดูเยี่ยงให้ดูเยี่ยงแต่กลบท กลพันธุ กลด้นบท แลกะทำโดย

กฤตยาการ กายย โคลง แลกลอนนันททั้งหลายนั้นเกิดฯ^๑

มีข้อนำสังเกตสองสามประการจากความที่ยกมาข้างต้น ประการแรก นอกจาก กำสรวลสมุทร และ สมุทรโฆษ แล้ว ยังไม่ได้มีการค้นพบวรรณกรรมอื่นๆ ที่หนังสือจินตามณีอ้างอิงถึงเลย แม้แต่ กำสรวลสมุทร ก็ได้กลับคืนมาภายหลังการเสาะหากันในสมัยหลังกรุงศรีอยุธยาแตกใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้วในรูปของสำเนาคัดลอกซึ่งตอนปลายขาดหายไปและลำดับบทโคลงก็ไม่เหมือนกัน ประการที่สอง จินตามณีหาได้กล่าวถึงวรรณคดีเพชรน้ำเอกเช่น โคลงนิราศ หริภุญไชยและลิลิตพระลอเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีที่มาจากล้านนา และ ประการที่สาม จินตามณีเรียก กำสรวลสมุทร ว่า คำสรวลสมุทร ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการคัดลอกผิด หรือ ความนิยมเขียนและอ่านแบบเขมร คือ ออกเสียงอักษร ฅ เป็นเสียง /ก/ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๖ แม้เขียน รามคำแหง ก็อ่านกันว่า รามกำแหง

แม้ กำสรวลสมุทร ที่ปริศนาสำคัญไว้บางประเด็นเกี่ยวกับอายุของเอกสาร ชื่องานวรรณกรรมที่ถูกต้อง และผู้ร้อยกรองที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม ในฐานะมรดกความทรงจำของชาวสยามในสังคมอยุธยา กำสรวลสมุทร สะท้อนให้เห็นจารีตและสุนทรียรสด้านวรรณศิลป์ อันเป็นแบบอย่างที่คนสมัยหลังรำลึกถึงในฐานะเป็นสุดยอดแห่งกำสรวลศิลป์ ดังที่พระวรวงศ์วิสิฐได้ชี้ให้เห็นว่า โคลงนิราศนรินทร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแต่งเลียนแบบกำสรวลสมุทรถึง ๒๙ บทด้วยกัน กวีอื่นๆ เช่น พระยาตรังก็ได้รับแรงดลบันดาลใจจากกำสรวลสมุทรเช่นเดียวกัน

คนไทยรุ่นใหม่คุ้นกับคำว่า นิราศ ซึ่งเป็นคำบาลี-สันสกฤต (นิร + ๑๓) แปลว่า ไม่มีที่อยู่ หรือ พลัดพรากจากที่อยู่ คำนี้นำมาใช้เรียกวรรณกรรมที่กวีเขียนขึ้นเมื่อต้องจากเรือนไปด้วยธุระต่างวละต่างๆ จุดประสงค์ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ฆ่าเวลาที่ต้องเดินทางนานๆ หากยังเป็นโอกาสให้ชนชั้นผู้ดีและกวีได้แสดงความสามารถในเชิงกลอนและวรรณศิลป์ โดยเฉพาะการพรรณนาที่สะท้อนอารมณ์อันละเอียดอ่อนและลึกซึ้งผ่านถ้อยคำและจังหวะลีลาของกระบวน

^๑ วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม ๒ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), ๔๓/๕.

กลอน จนทำให้ผู้อ่านไม่เพียงเห็นภาพพจน์ แต่สามารถเข้าถึงและสัมผัสอารมณ์ละเอียดละไมที่กวีพยายามสื่อออกมา คำว่า นิราศ ในทางรูปธรรมแปลอย่างชัดเจนว่า พลัดพราวจากเรือนไป แต่ในทางนามธรรม หมายถึงการพลัดพราวจาก “แม่ศรีเรือน” หรือนางที่รักไป เพราะฉะนั้น นิราศจึงเป็นเอกลักษณ์ของจารีตวรรณกรรมไทย ในการยกนางที่รักให้เป็นศูนย์กลางของเรื่องโดยให้นามสถานที่ต่างๆ เป็นบริบทที่ทำให้ภาพของนางที่รักกลับมาปรากฏเพื่อเตือนให้กวีได้ใช้ถ้อยคำสื่อถึงความรัก ความคิดถึง ความทุกข์ทรมานที่จากมาและความหวังที่จะได้กลับไปพบกลับนางที่รักอีก

ความในหนังสือจินตามณี แสดงนัยว่า นักปราชญ์โบราณในสมัยอยุธยาได้ยกย่องให้กำสรวลสมุทรเป็นงานชั้นบรมครู แต่จะเป็นงานที่เก่าที่สุดในจารีตของโคลงนิราศนั้นเป็นเรื่องกล่าวยืนยันได้ยาก เพราะสิ่งที่ดีที่สุดย่อมต้องผ่านกระบวนการลองผิดลองถูกและสอดคล้องกับอุดมคติหรือความคาดหวังของสังคม ปัญหาที่ต้องถามกันคือ เหตุใดกำสรวลสมุทรจึงมีชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ คำว่า กำสรวล (บางทีเขียนว่า กำสรวญ) มีความหมายอยู่ในกลุ่มคำ กำสรด กำสรวล กำเสาะ แต่ดูเหมือนคำว่า กำสรวล จะไม่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาเขมรปัจจุบัน ในแง่นี้ คำว่า กำสรวล ซึ่งแปลว่า คร่ำครวญ ก็เหมือนกับคำเก่าเขมรอีกหลายคำถูกรักษาไว้ในวรรณกรรมเก่าของไทย

นางอันเป็นที่รักของกวีใน กำสรวลสมุทร คือ บาศรีจุฬาลักษณ์ สตรีชั้นสูงของราชสำนักฝ่ายใน ซึ่งทำให้รำลึกถึงอัครราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชที่สองแห่งราชอาณาจักรสุโขทัย ผู้ทรงเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นทั้งในฐานะผู้สำเร็จราชการในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา (รามราชาธิราช) และเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกผู้ทรงสร้างวัดสำคัญหลายวัดในสุโขทัย ภาพลักษณ์ที่โดดเด่นนี้กลับเปลี่ยนแปลงไปเป็นสตรีในอุดมคติที่ “หน่อมแน้ม” แห่งราชสำนักพระร่วงเจ้า ที่อยู่ในความทรงจำของคนรุ่นหลัง และถูกสร้างให้บุคคลกึ่งประวัติศาสตร์กึ่งตำนานในหนังสือตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์คือ หลังพ.ศ. ๑๙๕๒ อาณาจักรสุโขทัยต้องสูญเสียอิสรภาพ และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรอยุธยา จึงได้มีการถ่ายโอนตำแหน่งต่างๆ เข้าสู่ระบบราชการทั้ง

ฝ่ายหน้าและฝ่ายในของราชสำนักอยุธยา ซึ่งรวมถึงตำแหน่ง “ท้าวศรีจุฬาลักษณ์” หนึ่งในสี่ของกลุ่มพระสนมเอก ซึ่งได้แก่ อินทรสุเรนทร์ ศรีสุดาจันทร์ อินทรเทวี และศรีจุฬาลักษณ์ (ศักดิ์นาคนละ ๑๐๐๐) เพราะฉะนั้น บาตรจุฬาลักษณ์ จึงเป็นหนึ่งในสี่พระราชชายาเจ้า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ยืนยันว่า โครงสร้างของราชสำนักฝ่ายในยังคงเดิมมาอย่างน้อยจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ และท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เป็นจุดสนใจของเอกสารประวัติศาสตร์ร่วมสมัยในฐานะบุคคลที่สร้างความอื้อฉาว และอาจเป็นประเด็นที่ต้องนำเข้ามาพิจารณาในข้อที่ว่า ใครเป็นผู้แต่งกำสรวลสมุทรกันแน่ ผู้เขียนจะอภิปรายถึงความซับซ้อนในเรื่องนี้ในส่วนสารัตถวิพากษ์ของงานวิจัยนี้

ความสำคัญของกำสรวลสมุทรไม่ได้อยู่ที่ประเด็นลึกลับในประวัติศาสตร์สังคมของราชสำนักอยุธยาเพียงอย่างเดียว หากยังเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าสูงส่งในแง่ของ “กำสรวลศิลป์” หรือ ศิลปะแห่งการพรรณนาอารมณ์สะเทือนใจเมื่อยามจากนางที่รัก เนื่องจากเป็นวรรณกรรมประเภทนิราศ กำสรวลสมุทรจึงมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ด้วย เพราะบอกเส้นทางจากอยุธยาออกสู่ท้องสมุทรและเอยนามสถานที่ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเด่นแตกต่างกันออกไป นอกจากนั้น ในแง่อักษรศาสตร์กำสรวลสมุทรเป็นคลังคำเก่าสำหรับผู้ศึกษาด้านนิรุกติประวัติของภาษาไทย ซึ่งช่วยสะท้อนภาพแห่งพัฒนาการของสังคมอยุธยาด้วย

๑.๒ สถานภาพการศึกษา^๒

แม้ว่าจะมีผู้ศึกษาโคลงกำสรวลสมุทรมาหลายครั้งแล้ว แต่ดูเหมือนว่าผู้สนใจที่อ่านกำสรวลสมุทรก็ยังมีคำถามให้ทบทวนทุกครั้ง และนำไปสู่ข้อสงสัยว่า อภิธานศัพท์และอรรถาธิบายโคลงกำสรวลสมุทรที่มีผู้รู้เสนอไว้ก่อนหน้านี้ถูกต้องหรือควรจะต้องทบทวนอย่างไร

ครั้งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชานุภาพทรงดำรง

^๒ ส่วนที่ ๑.๒ นี้ อาจารย์สยาม ภัทรานุประวัติ นักวิจัยในโครงการฯ ซึ่งปัจจุบันกำลังศึกษาต่อ สาขาวรรณกรรมสันสกฤตในระดับปริญญาเอกที่ School of Oriental and African Studies, University of London ได้กรุณาช่วยค้นคว้าให้.

ตำแหน่งนายกสภาหอพระสมุดวชิรญาณ ได้โปรดให้สมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิคัดเลือกวรรณคดีไทยโบราณที่มีคุณค่าจากต้นฉบับสมุดไทยที่เก็บรักษาอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวชิรญาณ โดยมีจุดประสงค์หลักคือ อนุรักษ์ต้นฉบับไว้ก่อน แต่หาได้ตรวจสอบชำระเนื้อความกับฉบับอื่นๆ ไม่ หลังจากนั้น ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๓ การมีต้นฉบับหลายสำเนาแสดงว่า มีผู้สนใจอ่านและศึกษากำสรวลสมุทอยู่แล้ว ฉันทิश्य กระแสสินธุ์ ดูเหมือนจะเป็นบุคคลแรกที่นำต้นฉบับสมุดไทยโคลงกำสรวลสมุทมาศึกษาอย่างจริงจัง ข้อเสนอและการอธิบายเรื่องโคลงกำสรวลของฉันทิश्य กระแสสินธุ์ เป็นที่สนใจของผู้สนใจประวัติศาสตร์และวรรณคดีจำนวนมาก มีผู้แสดงความเห็นในเชิงวิพากษ์งานของฉันทิश्य กระแสสินธุ์อย่างกว้างขวาง

หลังจากนั้นใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ร่วมกับหริต เรืองฤทธิ์ ได้ตรวจชำระโคลงกำสรวลอีกครั้งหนึ่ง โดยชี้แจงไว้ในเชิงอรรถในกรณีที่มีข้อแตกต่างกัน งานของธนิต อยู่โพธิ์กลายเป็นงานที่กรมศิลปากรใช้เป็นต้นฉบับในการจัดพิมพ์ในสมัยต่อมา พระวรเวทย์พิสิฐ ได้จัดทำคำอธิบายโคลงกำสรวลขึ้น แต่หนังสือของพระวรเวทย์พิสิฐ มีโคลงเพียง ๑๒๒ บท ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ลลนา ศิริเจริญ ได้ทำคำอธิบายโคลงกำสรวลในลักษณะเดียวกับพระวรเวทย์พิสิฐ

ต่อมา พ. ณ ประมวญมารค ได้นำโคลงกำสรวลที่ฉันทิश्य กระแสสินธุ์ ชำระไว้มาพิจารณาอย่างละเอียด ผลงานใหม่นี้มีค่ามากเพราะ พ. ณ ประมวญมารคได้จัดโคลงกำสรวลใหม่อีกครั้งโดยพิจารณาจากการร้อยโคลงหรือการสัมผัสระหว่างบทของโคลง พ. ณ ประมวญมารคแสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่ามีโคลงขาดหายไปจำนวนมาก ทำให้สัมผัสระหว่างบทขาดหายไปและโคลงไม่จบสมบูรณ์

ใน พ.ศ. ๒๕๑๖ สุณีย์ วรรณรงค์ ได้ศึกษาเรื่องโคลงกำสรวลอีกครั้ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีผู้กล่าวถึงและอ้างอิงอย่างกว้างขวาง แต่ก็ประเด็นเดิม

ที่เคยมีการวิพากษ์กันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕^๓

ล่าสุดในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ สำนักพิมพ์มติชนได้จัดทำคำอธิบายโคลงกำสรวลขึ้นใหม่ โดยกรรมการวิชาการของสำนักพิมพ์มติชนร่วมกับนักวิชาการที่สำนักพิมพ์เชิญมาจัดทำคำอธิบายโคลงกำสรวลขึ้นใหม่ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ สำนักพิมพ์มติชนได้ถ่ายสำเนาต้นฉบับสมุดไทยไว้เพื่อให้นักศึกษาได้อ่านอักษรวิธีแบบโบราณด้วย

สำเนาโคลงกำสรวลสมุทฺรจากต้นฉบับสมุดไทย

เรื่องกำสรวลสมุทฺรเป็นวรรณกรรมเก่าที่คัดลอกกันมาเป็นเวลานาน ทำให้มีบทโคลงขาดหายไปบ้าง ต้นฉบับตัวเขียนที่พบในแผนกเอกสารโบราณทั้งหมด เป็นการคัดลอกในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยต้นฉบับตัวสมุดไทยเรื่องกำสรวลสมุทฺรที่เก็บรักษาอยู่ในแผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ทำวาสูกิริ มีทั้งสิ้น ๖ ฉบับ ดังนี้

๑. โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ หมวดวรรณคดี หมูโคลง เลขที่ ๓/๑ ตู้ ๑๑๔ มัด ๑๓ ประวัติ หอซื้อจากหม่อมหลวงแดง สุประดิษฐ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙

๒. กำสรวลศรีปราชญ์ ยวนพ่าย หมวดวรรณคดี หมูโคลง เลขที่ ๑๔๘ ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๒/๕ มัด ๑๓ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

๓. กำสรวลศรีปราชญ์ สุภาสิตสอนสตรี หมวดวรรณคดี หมูโคลง เลขที่ ๑๔๙ ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๒/๕ มัด ๑๓ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

๔. กำสรวลศรีปราชญ์ สุภาสิตสอนสตรี หมวดวรรณคดี หมูโคลง เลขที่ ๑๕๐ ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๒/๕ มัด ๑๓ ประวัติ สมบัติเดิมของหอสมุด

๕. กำสรวลศรีปราชญ์ สุภาสิตสอนสตรี หมวดวรรณคดี หมูโคลง เลขที่ ๑๕๙ ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๒/๕ มัด ๑๓ ประวัติ หลวงอุดมจินดา(เหม) พูลเกล้าถวาย วันที่ ๓๑/๒/ ๒๔๕๔

๖. กำสรวลศรีปราชญ์ คำพากย์ภาษาเขมร หมวดวรรณคดี หมูโคลง

^๓ วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม ๒ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), ๔๗๕.

เลขที่ ๑๖๕ ตู้ ๑๑๔ ชั้น ๒/๕ มัด ๑๓ ประวัตติ พระวิเชียรธรรมคุณาธาร (โสตุส) วัดโมลีโลกยาราม ทุ่งเกล้าถวายเป็นวันที่ ๒๐ ต.ค. รศ. ๑๒๖.

ต้นฉบับเหล่านี้แต่ละฉบับเรียงลำดับโคลงแตกต่างกันไป และเป็นสำเนาที่ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์เคยใช้เป็นต้นฉบับในการตรวจสอบ

ในปัจจุบันมีเรื่องกำสรวลฉบับพิมพ์เผยแพร่ที่มักมีผู้อ้างถึงจำนวน ๕ ฉบับได้แก่ กำสรวลศรีปราชญ์ฉบับพ. ณ ประมวลมารค โคลงกำสรวลฉบับกรมศิลปากร โคลงกำสรวลฉบับสำนักพิมพ์มติชน โคลงกำสรวลฉบับฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์ และคู่มือโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ของพระวรวงศ์วิสิษฐ์ การลำดับโคลงของแต่ละฉบับก็แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ตารางเปรียบเทียบโคลงกำสรวลสมุทรฉบับต่าง ๆ

พ. ณ ประมวลมารค	กรมศิลปากร	มติชน (ต้นฉบับตัวเขียน หมายเลข ๑๔๘)	ฉันทิษฐ์	พระวรวงศ์วิสิษฐ์
๑	๑	๑	๑	๑
๒	๒	๒	๒	๒
๓	๓	๓	๓	๖
๔	๔	๔	๔	๓/
๕	๕	๕	๕	-
๖	๖	๖	๖	-
๓/	๓/	๓/	๓/	-
๘	๘	๘	๘	๓
๙	๙	๙	๙	๔
๑๐	๑๐	๑๐	๑๐	๕
๑๑	๑๑	๑๑	๑๑	-
๑๒	๑๒	๑๒	๑๒	๑๑๓/
๑๓	๑๓	๑๓	๑๓	๑๑๘
๑๔	๖๓/	๖๖	๖๖	๑๑๓

๑๒ กำไลวัดสมุทรร สัตยอกตกำไลวัดศิลป์

พ. ณ ประมวณุมารค	กรมศิลปากร	มตihn (ต้นฉบับตัวเขียน หมายเลข ๑๔๘)	ฉันทิษย์	พระวรเวทย์พิสิฐ์
๑๕	๑๕	๖๘	๖๘	๑๑๖
๑๖	๑๕	๑๕	๑๕	๘
๑๗	๑๖	๑๕	๑๕	๙
๑๘	๑๗	๑๖	๑๖	๑๑๕
๑๙	๑๘	๑๗	๑๗	๑๐
๒๐	๑๙	๑๘	๑๘	๑๑
๒๑	๒๐	๑๙	๑๙	๑๒
๒๒	๒๑	๒๐	๒๐	๑๓
๒๓	๒๒	๒๑	๒๑	๑๔
๒๔	๒๓	๒๒	๒๒	๑๕
๒๕	๒๔	๒๓	๒๓	๑๖
๒๖	๒๕	๒๔	๒๔	๑๗
๒๗	๒๖	๒๕	๒๕	๑๘
๒๘	๒๗	๒๖	๒๖	๑๙
๒๙	๒๘	๒๗	๒๗	๒๐
๓๐	๒๙	๒๘	๒๘	๒๑
๓๑	๓๐	๒๙	๒๙	๒๒
๓๒	๓๑	๓๐	๓๐	๒๓
๓๓	๓๒	๓๑	๓๑	๒๔
๓๔	๓๓	๓๒	๓๒	๒๕
๓๕	๓๔	๓๓	๓๓	๒๖
๓๖	๓๕	๓๔	๓๔	๒๗
๓๗	๓๖	๓๕	๓๕	๒๘
๓๘	๓๗	๓๖	๓๖	๒๙
๓๙	๓๘	๓๗	๓๗	๓๐
๔๐	๓๙	๓๘	๓๘	๓๑

พ. ณ ประมวณุมารค	กรมคิลปากร	มตihn (ต้นฉบับตัวเขียน หมายเลข ๑๔๘)	ฉันทิขย์	พระวรเวทย์พิสิฐ
๔๑	๔๐	๓๙	๓๙	๓๒
๔๒	๔๑	๔๐	๔๐	๓๓
๔๓	๔๒	๔๑	๔๑	๓๔
๔๔	๔๓	๔๒	๔๒	๓๕
๔๕	๔๔	๔๓	๔๓	๓๖
๔๖	๔๕	๔๔	๔๔	๓๗
๔๗	๔๖	๔๕	๔๕	๓๘
๔๘	๔๗	๔๖	๔๖	๓๙
๔๙	๔๘	๔๗	๔๗	๔๐
๕๐	๔๙	๔๘	๔๘	๔๑
๕๑	๕๐	๔๙	๔๙	๔๒
๕๒	๕๑	๕๐	๕๐	๔๓
๕๓	๕๒	๕๑	๕๑	๔๔
๕๔	๕๓	๕๒	๕๒	๔๕
๕๕	๕๔	๕๓	๕๓	๔๖
๕๖	๕๕	๕๔	๕๔	๔๗
๕๗	๕๖	๕๕	๕๕	๔๘
๕๘	๕๗	๕๖	๕๖	๔๙
๕๙	๕๘	๕๗	๕๗	๕๐
๖๐	๕๙	๕๘	๕๘	๕๑
๖๑	๖๐	๕๙	๕๙	๕๒
๖๒	๖๑	๖๐	๖๐	๕๓
๖๓	๖๒	๖๑	๖๑	๕๔
๖๔	๖๓	๖๒	๖๒	๕๕
๖๕	๖๔	๖๓	๖๓	๕๖
๖๖	๖๕	๖๔	๖๔	๕๗
๖๗	๖๖	๖๕	๖๕	๕๘

๑๔ กำไลวัดสมุทรร ถัดจากกำไลวัดศิลป์

พ. ณ ประมวณุมารค	กรมศิลปากร	มติชน (ต้นฉบับตัวเขียน หมายเลข ๑๔๘)	ฉันทิษย์	พระวรเวทย์พิสิษฐ์
๖๓/	๖๖	๖๕	๖๕	๕๙
๖๘	๓/๘	๓/๓/	๓/๓/	๖๐
๖๙	๓/๙	๓/๘	๓/๘	๖๑
๓/๐	๘๐	๓/๙	๓/๙	๖๒
๓/๑	๘๑	๘๐	๘๐	๖๔
๓/๒	๘๒	๘๑	๘๑	๖๕
๓/๓	๘๓	๘๒	๘๒	๖๖
๓/๔	๘๔	๘๓	๘๓	๖๓/
๓/๕	๘๕	๘๔	๘๔	๖๘
๓/๖	๘๖	๘๕	๘๕	๖๙
๓/๓/	๘๓/	๘๖	๘๖	๓/๐
๓/๘	๘๘	๘๓/	๘๓/	๓/๑
๓/๙	๘๙	๘๘	๘๘	๓/๒
๘๐	๙๐	๘๙	๘๙	๓/๓
๘๑	๙๑	๙๐	๙๐	๓/๔
๘๒	๙๒	๙๑	๙๑	๓/๕
๘๓	๙๓	๙๒	๙๒	๓/๖
๘๔	๙๔	๙๓	๙๓	๓/๓/
๘๕	๙๕	๙๔	๙๔	๓/๘
๘๖	๙๖	๙๕	๙๕	๓/๙
๘๓/	๙๓/	๙๖	๙๖	๘๐
๘๘	๙๘	๙๓/	๙๓/	๘๑
๘๙	๙๙	๙๘	๙๘	๘๒
๙๐	๑๐๐	๙๙	๙๙	๘๓
๙๑	๑๐๑	๑๐๐	๑๐๐	๘๔
๙๒	๑๐๒	๑๐๑	๑๐๑	๘๕

พ. ณ ประมวญมารค	กรมศิลปากร	มติชน (ต้นฉบับตัวเขียน หมายเลข ๑๔๘)	ฉันทิชย์	พระวรวงศ์วิสิฐ
๙๓	๑๐๓	๑๐๒	๑๐๒	๘๖
๙๔	๑๐๔	๑๐๓	๑๐๓	๘๗
๙๕	๑๐๕	๑๐๔	๑๐๔	๘๘
๙๖	๑๐๖	๑๐๕	๑๐๕	๘๙
๙๗	๑๐๗	๑๐๖	๑๐๖	๙๐
๙๘	๑๐๘	๑๐๗	๑๐๗	๙๑
๙๙	๑๐๙	๑๐๘	๑๐๘	๙๒
๑๐๐	๑๑๐	๑๐๙	๑๐๙	๙๓
๑๐๑	๑๑๑	๑๑๐	๑๑๐	๙๔
๑๐๒	๑๑๒	๑๑๑	๑๑๑	๙๕
๑๐๓	๑๑๓	๑๑๒	๑๑๒	๙๖
๑๐๔	๑๑๔	๑๑๓	๑๑๓	๙๗
๑๐๕	๑๑๕	๑๑๔	๑๑๔	๙๘
๑๐๖	๑๑๖	๑๑๕	๑๑๕	๙๙
๑๐๗	๑๑๗	๑๑๖	๑๑๖	๑๐๐
๑๐๘	๑๑๘	๑๑๗	๑๑๗	๑๐๑
๑๐๙	๑๑๙	๑๑๘	๑๑๘	๑๐๒
๑๑๐	๑๒๐	๑๑๙	๑๑๙	๑๐๓
๑๑๑	๑๒๑	๑๒๐	๑๒๐	๑๐๔
๑๑๒	๑๒๒	๑๒๑	๑๒๑	๑๐๕
๑๑๓	๑๒๓	๑๒๒	๑๒๒	๑๐๖
๑๑๔	๑๒๔	๑๒๓	๑๒๓	๑๐๗
๑๑๕	๑๒๕	๑๒๔	๑๒๔	๑๐๘
๑๑๖	๑๒๖	๑๒๕	๑๒๕	๑๐๙
๑๑๗	๑๒๗	๑๒๖	๑๒๖	๑๑๐
๑๑๘	๑๒๘	๑๒๗	๑๒๗	๑๑๑
๑๑๙	๑๒๙	๑๒๘	๑๒๘	-
๑๑๐	๑๓๐	๑๒๙	๑๒๙	๑๑๒

๑๖ กำสรวลสมุทร สุกตยอกำสรวลศิลป์

พ. ณ ประมวณุมารค	กรมศิลปากร	มติชน (ต้นฉบับตัวเขียน หมายเลข ๑๔๘)	ฉันทิษย์	พระวรเวทย์พิสิฐ
๑๑๙	๑๒๓	๑๒๒	๑๒๒	๔๓
๑๒๐	๑๒๒	๑๒๑	๑๒๑	-
๑๒๑	๖๘	๖๙	๖๙	๖๓
๑๒๒	๖๙	๓/๐	๓/๐	๑๑๙
๑๒๓	๓/๑	๓/๑	๓/๑	๑๑๐
๑๒๔	๓/๓	๓/๒	๓/๒	-
๑๒๕	๓/๕	๓/๓	๓/๓	๑๑๑
๑๒๖	๓/๖	๓/๔	๓/๔	๑๑๒
๑๒๓/	๓/๓/	๓/๕	๓/๕	๑๒๐
๑๒๘	๓/๔	-	๑๒๙	-
๑๒๙	๓/๒	๓/๖	๓/๖	๑๒๑
๑๓๐	๑๓๐	๑๒๙	๑๓๐	๑๒๒
๑๓๐	๑๓๐	๑๒๙	๑๓๐	๑๒๒

๑.๒ ต้นฉบับ

ต้นฉบับจริงของโคลงกำสรวลสมุทรอาจได้สูญหายไปแล้วตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เพราะในความคัดท้ายซึ่งไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของโคลงกำสรวลสมุทร ผู้เสาะหาสำเนาของโคลงกำสรวลสมุทรมาได้กล่าวว่า

กำสรวลศรีปราชญ์ร้าง แรมสมร

เสาะแต่ปางนคร

ล่มแล้ว

ไปพบไปพานกลอน

โคลงท่าน จบนา

จวบแต่ต้นปลายแคล้ว

หนึ่งน้อยยืมถวาย

ความในบทนี้แปลว่า

“โคลงกำสรวลนี้ ที่ศรีปราชญ์แต่งขึ้นเมื่อร้างห่างคนรักไป หาได้มา
ครั้งพระนครศรีอยุธยาล่มแล้ว แต่ไม่เคยได้พบพานคำร้อยเรียงโคลง
ท่านจนจบเลย พบความแต่ต้นปลายขาดหายไปหน่อยหนึ่ง [สำเนา

คัดลอกนี้] เป็นของยี่มมาถวายทอดพระเนตร”

นัยของความข้างต้นคือ โคลงกำสรวลสมุทรเป็นที่รู้จักกันดี และชนชั้นปัญญาชนในสมัยรัตนโกสินทร์ต่างพากันแสวงหา ลำเนาคัดลอกที่ได้มาในปัจจุบันมีหลายสำเนา นอกจากการคัดลอกผิดแผกกันเป็นอย่างมาก (ซึ่งเป็นเรื่องปกติของสมัยที่ยังไม่มีอักษรวิธีกลาง) การเรียงลำดับบทประพันธ์ก็ดูเหมือนแตกต่างกันไปด้วย ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ความผิดแผกกันอาจเป็นผลมาจากการใช้สำเนาคัดลอกเดิมซึ่งแตกต่างกันด้วย หรือ อาจมาจากการจดจำ (ซึ่งเป็นเรื่องปกติสำหรับสังคมไทยเก่าที่รสของวรรณคดีมาจากโสตสัมผัสมากเท่ากับหรือมากกว่าการฟัง) ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะตัดสินง่ายๆ ว่า สำเนาคัดลอกใดถูกโดยสิ้นเชิง

ในการศึกษากำสรวลสมุทรในโอกาสนี้ ผู้เขียนออกตัวว่า ไม่ได้ต้องการให้การนำเสนอกรณีพนธ์บทต่างๆ ตลอดจนการเรียงลำดับในกำสรวลสมุทรนี้เป็นการชำระที่เป็นทางการ เพราะไม่ได้อยู่ในฐานะที่กระทำได้ ผู้เขียนมีความพอใจที่จะใช้สำเนาคัดลอกฉบับของ พ. ณ ประมวญมารค เป็นหลัก รูปแบบของการนำเสนอในงานวิจัยนี้ประกอบไปด้วยสามส่วน คือ

หนึ่ง โคลงกำสรวลสมุทรแต่ละบทตามอักขรวิธีเดิม ตามที่ผู้เขียนได้แก้ไขบ้างในส่วนที่เห็นว่าผิดอย่างชัดเจนเมื่อพิจารณาร่วมกับสำเนาคัดลอกอื่นและความเป็นไปได้ ผู้รู้ท่านอื่นอาจเห็นแตกต่างกับผู้เขียนได้

สอง โคลงกำสรวลสมุทรตามอักขรวิธีปัจจุบัน แต่ได้คงรูปเดิมบางส่วนไว้เพื่อรักษาบรรยากาศแบบเก่าโดยที่ผู้อ่านเข้าใจได้ทันทีอยู่แล้ว

สาม การถอดความจากร้อยแก้วเป็นร้อยกรองแบบกึ่งพยางค์และกึ่งอรรถะเพื่อให้ได้ความครบถ้วนในขณะที่สื่อความหมายได้ดี การถอดความนี้ไม่เคยเป็นเรื่องง่าย เพราะบางครั้งบางคราวเข้าใจศัพท์ยากทั้งหมดแล้ว แต่ก็แทบไม่เข้าใจความหมายรวมเลย อีกทั้งในโคลงหลายบท กวีอาจได้ตั้งใจใช้ถ้อยคำที่ทำให้ตีความได้ในลักษณะคลุมเคลือ รวากับว่าเข้าใจอย่างนี้ก็ถูก เข้าใจอีกอย่างก็ถูกเช่นเดียวกัน

๒ สารัตถวิพากษ์

๒.๑ บริบทประวัติศาสตร์กับประเด็นผู้แต่งกำสรวลสมุทร

เท่าที่ผ่านมาวงการวิชาการไทยต่างถือว่า กำสรวลสมุทร เป็นวรรณกรรมเอกที่บุคคลชื่อว่า ศรีปราชญ์ แต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ทั้งนี้โดยหยิบยกตำนานเรื่องหนึ่งที่เล่ากันมานานและพระยาปริยัติธรรมธาดาได้นำมาเล่าต่ออีกชั้นหนึ่ง สารของเรื่องคือ ศรีปราชญ์เป็นลูกของพระโหราธิบดีชาวเมืองพิษณุโลก เมื่อประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งโคลงกลอนกันนั้น มีโคลงอยู่บทหนึ่งซึ่งติดค้างอยู่สองบาทยังหาใครแต่งให้เป็นที่ต้องพระทัยไม่ พระโหราธิบดีได้นำโคลงบทนั้นกลับไปคิดแต่งต่อที่บ้าน เสด็จนายศรีลูกชายวัย ๙ ขวบของพระโหราธิบดีมาเห็นเข้า ด้วยความเป็นอัจฉริยบุคคล เขาได้แต่งเติมสองบาทหลังเข้าไปได้อย่างไพเราะพอดี พระโหราธิบดีได้นำนายศรีเข้าเฝ้าตามรับสั่ง สมเด็จพระนารายณ์เห็นว่า นายศรีมีวิแววเป็นคนฉลาดและเก่งทางบทกลอนจึงให้เข้ารับราชการ ฝ่ายพระโหราธิบดีเห็นแนวโน้มว่า นายศรีเป็นคนไม่รู้ว่าถูกที่ควร เกรงว่า จะทำผิดต่อไปในวันข้างหน้า จึงขอพระราชทานอภัยโทษจากสมเด็จพระนารายณ์สำหรับความผิดหนักที่อาจก่อขึ้นในภายหน้า คือ ผิดอย่างไรก็ขอย่าให้ประหารชีวิต สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงพระราชทานโทษไว้ล่วงหน้า

ตำนานเล่าต่อไปว่า เมื่อรับราชการแล้วอีกหลายปีต่อมา ความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนผสมเจ้าชู้ทำให้นายศรีหรือศรีปราชญ์ (คงเป็นสมญานามว่า นายศรีผู้ปราชญ์เปรื่อง) ไม่รู้สถานภาพตนเองถึงกลับเขียนบทกวีถึงนางในราชสำนัก อันเป็นการละเมิดกฎหมายเทียบบาลโทษถึงตาย เนื่องจากเป็นคนโปรดข้ายังต้องรักษาสัญญาที่ทรงให้แก่พระโหราธิบดี สมเด็จพระนารายณ์จึงลดโทษเป็นเพียงเนรเทศไปเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชก็กระทำความผิดอีกโดยเขียนเพลงยาวส่งให้หญิงต้องห้ามของเจ้านครฯ ฝ่ายเจ้านครฯ โกรธไม่ฟังคำทัดทานใครที่ว่า ศรีปราชญ์เป็นคนโปรดของสมเด็จพระนารายณ์ที่ทรงยกโทษประหารให้ กลับสั่งให้ประหารชีวิตศรีปราชญ์เสีย เมื่อความทราบถึงพระกรรณสมเด็จพระนารายณ์ โปรดให้ประหารเจ้านครฯ ให้ตายตกไปตามกัน

นับว่า เป็นเรื่องน่าแปลกที่ตำนานเรื่องศรีปราชญ์นี้ไปปรากฏอยู่ในคำบอกเล่าของชาวกรุงเก่าที่ถูกจับเป็นเชลยยังเมืองพม่า ในความทรงจำของชาวกรุงเก่า เรื่องศรีปราชญ์ถูกนำไปกล่าวไว้ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ ซึ่งถัดหลังสมเด็จพระนารายณ์ไปสองรัชกาล เรื่องหลักที่เล่านั้น ยกเว้นส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตเยาว์วัยของศรีปราชญ์ ดำเนินไปแบบเดียวกันทั้งหมด เพียงแต่กล่าวว่า ศรีปราชญ์เป็นยอดกวีและเป็นพหูสูตร มีข้อน่าสังเกตว่า ในขณะที่ผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์พยายามสร้างภาพว่า สมเด็จพระเจ้าเสือทรงเป็นผู้โหดเหี้ยม (ในกรณีของการฆ่าพระปีย์ ออกญาวิไชยเณทร์ เจ้าฟ้าอภัยทศ และเจ้าพระขวัญ) และ มักมากในกาม (ในกรณีที่ทรงถองอกฆ่าเยาวสตรีที่คัดเลือกมาแต่ไม่ยอมร่วมสังวาสด้วย) แต่ในทางตรงกันข้ามสมเด็จพระเจ้าเสือจากตำนานเล่าขานกลับมีภาพพจน์ที่ดีในฐานะผู้ปกครอง เช่น ในตำนานพันท้ายนรสิงห์ เรื่องทรงออกตรวจราชการโดยปลอมพระองค์เข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านถึงขนาดทรงเข้าร่วมชมกวยในสังเวียนของชาวบ้านด้วย หรือแม้แต่เรื่องความเมตตาที่มีให้แก่ศรีปราชญ์ก็ตาม การที่เรื่องของศรีปราชญ์ในตำนานไปปรากฏอยู่ในสองรัชกาลโดยมีเค้าเรื่องแทบจะเหมือนกัน นำไปสู่คำถามที่ว่า เรื่องทั้งหมดที่อยู่ในความรับรู้ของคนรุ่นปัจจุบันเป็นผลมาจากการจับแพะชนแกะหรือไม่

กุญแจไขปริศนาอาจอยู่ที่ชื่อ บาศรีจุฬาลักษณ์ ในกำสรวลสมุทมนั่นเอง เมื่อสมเด็จพระเพทราชาเสด็จขึ้นครองราชย์ในพ.ศ. ๒๒๓๑ หลังจากกำจัดคู่แข่งที่มีสิทธิธรรมในราชบัลลังก์หมดแล้ว ทั้งเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อย ซึ่งเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์ ตลอดจนพระปีย์ซึ่งเป็นโอรสเลี้ยงใกล้ชิด ได้ทรงปูนบำเหน็จความชอบข้าหลวงเดิมและพระราชญาติวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่แต่งชำระเมื่อพ.ศ. ๒๓๓๘ ได้กล่าวถึงการที่สมเด็จพระเพทราชาทรงยกฐานะพระองค์แก้ว บุตรของท้าวศรีสุลาลักษณ์ เป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาบวรวิทย์ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับบริติชมิวเซียมที่ชำระในภายหลัง (ปลายรัชกาลที่ ๑) นาม ศรีสุลาลักษณ์ ได้แก้ไขถูกต้องเป็น ศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งได้ระบุอย่างชัดเจนว่า เป็นพระชนิษฐภคินีของสมเด็จพระเพทราชา

เรื่องราวของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไม่ได้ปรากฏเลยในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องที่แปลกนัก เพราะพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาไม่เคยเป็นแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือนักเมื่อเทียบกับเอกสารร่วมสมัยทั้งของไทยและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม เรื่องน่าฟังเกี่ยวกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้ไปปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของบาทหลวงเดอเบซ (Père de Bèze) ซึ่งได้เขียนเล่าไว้ในบันทึกของท่านในหนังสือที่พิมพ์แล้วชื่อ *Memoire du Père de Bèze sur la vie de Constance Phaulkon, Premier Ministre du roi de Siam, Phra Narai et sa triste fin* (บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับชีวิตของคอนสแตนติน ฟอลคอน อัครมหาเสนาบดีแห่งพระเจ้ากรุงสยามและจุดจบอันน่าเศร้าของเขา)^๔ บาทหลวงเดอเบซเล่าเรื่องราวของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ซึ่งได้พาดพิงไปถึงบุคคลอื่นอีกหลายคน เพื่อให้ติดตามเรื่องราวได้ง่ายขึ้น ผู้เขียนขอลำดับความดังนี้

หลังเสด็จขึ้นเสวยราชย์แล้ว สมเด็จพระนารายณ์ไม่มีพระราชโอรสขึ้นเจ้าฟ้าเลย พระญาติสนิทมีเพียงพระชนิษฐา (ซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ) และพระราชธิดา (ซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ) อย่างไรก็ตาม พระองค์ยังมีพระอนุชาต่างพระราชมารดาอีกสองพระองค์ คือ เจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อย (คำว่า เจ้าฟ้า ทำให้สันนิษฐานว่าทั้งสองพระองค์น่าจะประสูติแก่พระราชมารดาชั้นพระอัครมเหสีตามที่กำหนดชั้นพระราชกุมารไว้ในกฎหมายเถียรบาล) เอกสารร่วมสมัยของบาทหลวงเดอเบซระบุว่าพระอนุชาทั้งสองพระองค์มีพระชันษาอ่อนกว่าสมเด็จพระนารายณ์มากถึงขนาดทรงเลี้ยงดูเสมือนเป็นพระโอรส เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะพระชนิษฐภคินีพระองค์หนึ่งซึ่งทรงเคารพรักมากได้กราบบังคมทูลขอก่อนสิ้นชีวิตว่า ถ้าเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์กระทำความผิดมหันตโทษอย่างไรก็ขอละเว้นโทษประหารไว้ ทั้งนี้เพราะในเมื่อพระเจ้าแผ่นดินไม่มีพระราชโอรส ทำให้มีเจ้านายชั้นสูงสุดอยู่น้อยพระองค์ เมื่อพิจารณาสภาพการณ์เช่นนี้แล้ว ตามกฎหมายเถียรบาลว่า เจ้าฟ้าอภัยทศก็ควรจะได้ขึ้นสืบราชสมบัติต่อไป แต่ปรากฏว่า เจ้าฟ้าอภัยทศพระ

^๔ *Memoire du Père de Bèze sur la vie de Constance Phaulkon, Premier Ministre du roi de Siam, Phra Narai et sa triste fin*, (Tokyo: Presse Salesiennes, 1947), 67-70.

อนุชาพระองค์โตมีพระวรกายไม่บริบูรณ์ (ส่วนนิโกลาส แชแวลว่า พระองค์เป็นโรคง่อยเปลี้ย) มีพระทัยเร็วและฉุนเฉียวง่าย อีกทั้งยังเอาแต่ใจพระองค์เอง จนเป็นเหตุให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงขัดเคืองพระทัยเป็นที่ยิ่ง โดยเฉพาะการอวดดีไม่ฟังคำทัดทานในการเสด็จประพาสไปล้อมช้างครั้งหนึ่งซึ่งเจ้าฟ้าอภัยทศเอาพระองค์เข้าไปสู่อันตราย สมเด็จพระนารายณ์ทรงเห็นว่า เจ้าฟ้าอภัยทศอวดกล้าอวดดีจึงโปรดเกล้าฯ ให้ไปจับช้างป่า ปรากฏว่า ทำการไม่สำเร็จจนไม่กล้าสู้ พระพักตร์พระเจ้าอยู่หัว

ความผิดหวังจากเจ้าฟ้าอภัยทศ ทำให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงทุ่มเทความรักและความเมตตาแก่เจ้านายน้อย พระอนุชาองค์เล็กซึ่งมีบุคลิกภาพตรงข้ามกันกับเจ้าฟ้าอภัยทศ ประชาชนทั่วไปในแผ่นดินต่างก็ชื่นชมเจ้านายน้อยกันทั้งสิ้น “พระราชราชนิพนธ์ต่างรักพระองค์ด้วยความรู้สึกละเอียดอ่อน ด้วยเหตุที่พระองค์มีคุณสมบัติที่ดีงาม พวกเขาต่างมองพระองค์ด้วยความปิติยินดีเหมือนดังจะได้เป็นผู้ทรงสืบราชสมบัติ และจริงๆ แล้วทรงมีทุกอย่างที่สามารถทำให้พระองค์เป็นเจ้านายที่น่ารัก พระวรกายงดงามและผิวพรรณค่อนข้างขาวอันเป็นสิ่งที่ชาวสยามชื่นชมเป็นอย่างมาก” สมเด็จพระนารายณ์ทรงชื่นชมพระอนุชาพระองค์นี้มากและโปรดปรานเหมือนดังพระราชโอรส ถึงกับมีพระราชดำริให้เป็นรัชทายาทและให้มีฐานะมั่นคงขึ้น สมเด็จพระนารายณ์ทรงคิดการณ์ที่จะให้เจ้านายน้อยอภิเษกสมรสกับพระราชธิดาเพียงองค์เดียวของพระองค์คือ กรมหลวงโยธาเทพ การเตรียมการพิธีอภิเษกสมรสได้ทำไปมากแล้วซึ่งนำความพอใจมาให้แก่ทุกคนและทั่วทั้งราชอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่กรมหลวงโยธาเทพซึ่งหลงเสน่ห์ของเจ้าชายผู้เยาว์วัยพระองค์นี้ แต่อย่างไรก็ตาม ได้เกิดเหตุการณ์ที่เลวร้ายขึ้น ซึ่งเป็นความผิดพลาดเจ้าฟ้าน้อยเอง ความผิดพลาดนี้ทำให้ความหวังทั้งหลายพังครืนลงมา

ในตอนกลางรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ข้าราชการที่เริ่มมีอิทธิพลมากและเป็นศัตรูกับออกญาวิไชยเณรท์ ก็คือ ออกพระเพทราชา จางวางกรมพระศบาลขวา ข้าทูลละอองผู้นี้ขึ้นมามีอำนาจและอิทธิพลและมีความทะเยอทะยานสูง เพราะมารดาเป็นแม่นมสมเด็จพระนารายณ์จึงอยู่ในฐานะพระญาติ สายสัมพันธ์นี้แน่นแฟ้นขึ้นไปอีก เมื่อออกพระเพทราชาได้จัดการให้น้องสาวแท้ๆ ได้

เข้ารับราชการเป็นบาทบริจาริกาในฐานะท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หนึ่งในพระสนมเอกของพระเจ้าอยู่หัว (*une des principales concubines du roy*)^๕ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้ทรงใช้ความใกล้ชิดเพ็ดทูลให้ออกพระเพทราชาได้ดีในตำแหน่งหน้าที่ราชการ โดยอาจทราบว่ ออกพระเพทราชานั้นได้คิดการใหญ่ร่วมกับหลวงสรศักดิ์ “โอรสลับสมเด็จพระนารายณ์”

บาทหลวงเดอแบสเล่าเรื่องที่ท่านอ้างว่าเป็นที่ล่วงรู้กันอื้อฉาวในสังคม ชุบชิบของพระนครศรีอยุธยาในเวลานั้นเกี่ยวกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ กล่าวคือ พระนางเป็นหญิงที่มักมากในกาม การเป็นสตรีฝ่ายในระดับสูงหมายความว่า ในกรณีปกติแล้ว จะออกนอกพระราชวังหลวงมิได้ นอกจากในกรณีที่พิเศษจริงๆ และยังมีขั้นตอนในการขออนุญาตจากผู้คุมกฏอย่างเข้มงวด แต่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้ทรงใช้ความสนิทสนมกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นประโยชน์จนได้อำนาจในการดูแลกิจการฝ่ายใน ดังนั้น ท้าวศรีจุฬาลักษณ์จึงสามารถหาทางเสด็จออกนอกพระราชฐานหลวงได้เสมอ พระนางทำให้เกิดบาดแผลที่เท้าเสียเองและหาข้อแก้ตัวที่ออกไปพบหมอดาเนียล ชาวฮอลันดา ซึ่งพอใจที่จะสมรู้ร่วมคิด (เพราะรับสินบน?) บอกว่า บาดแผลของพระนางเป็นเรื่องร้ายแรงต้องพักรักษาพระองค์สองสามวันที่หมู่บ้านโปรตุเกส ที่หมู่บ้านโปรตุเกสนั้นเอง ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้พบและเรียงสวาทกับชู้รัก พฤติกรรมนอกกรณีนี้นคงเป็นที่โจ่งแจ้ง มีผู้โจษจันกันมาก มีเพียงแต่สมเด็จพระนารายณ์ที่ไม่ทรงทราบ คงไม่มีผู้ใดกล้าเพ็ดทูล จนมีคนที่รู้เห็นและทนไม่ได้พากันเขียนบทกวีเชิงอนาจารเกี่ยวกับพระนางรำลือกันไปทั้งเมือง จนในที่สุดสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงระแคะระคายและโปรดให้สอบสวนเรื่องราว อย่างไรก็ตาม ท้าวศรีจุฬาลักษณ์สามารถเอาพระองค์รอดและทรงฟ้องย้อนว่า บุคคลเหล่านั้นจงใจใส่ร้ายพระนาง แม้สมเด็จพระนารายณ์จะทรงให้ลงโทษสังหารบุคคลที่พระนางฟ้องย้อนหลายคน แต่ก็ทรงระแวงอยู่ในที่และทรงห้ามท้าวศรีจุฬาลักษณ์เสด็จไปนอกพระราชฐานหลวงเด็ดขาด ส่วนบาดแผลที่พระนางอ้างถึงนั้น มีรับสั่งให้นางในช่วยกันรักษา

^๕ ในฉบับแปลเป็นภาษาไทยของท่าน สันต์ ท. โกมลบุตร แปลข้อความตรงนี้คลาดเคลื่อนเป็น “พระสนมองค์หนึ่ง” ซึ่งอาจพาให้นักประวัติศาสตร์ที่ไม่มีโอกาสใช้ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสเข้าใจและตีความผิด

การที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ทรงถูกกักให้ประทับในฝ่ายในเท่านั้น ทำให้ทรงรู้สึกอึดอัด ในเวลานั้น เจ้าฟ้าน้อยได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ในพระราชวังหลวงอยู่เสมอ ประเพณีการเข้าเฝ้าในสมัยก่อนเป็นเรื่องที่รัดกุมและเข้มงวด เจ้านายชั้นสูงที่จะเข้าเฝ้าได้ต้องได้รับพระราชานุญาตก่อน และในเวลาเข้าเฝ้า ถ้าเป็นเจ้านายฝ่ายหน้าต้องถอดฉลองพระองค์เหนือเอวออกหมด เพื่อให้แน่ใจว่า ไม่ได้พกพาอาวุธเข้าไปกระทำการร้ายพระมหากษัตริย์ เจ้าฟ้าน้อยได้เคยเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ในพระราชฐานชั้นในจนมีโอกาสดำรงพบปะกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์พระสนมเอก พระนางทรงเกิดอาการลุ่มหลงรูปโฉมเจ้าฟ้าน้อยขึ้นมาจึงทรงทอดสะพานให้ ฝ่ายเจ้าฟ้าน้อยตกอยู่ในสถานการณ์ของบุรุษหนุ่มที่เข้าไปติดบ่วงของ “ไก่แก่แม่ปลาช่อน” จนถึงขั้นมีความสัมพันธ์แบบชู้สาว อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง เรื่องมาแตกเมื่อวันหนึ่งเจ้าฟ้าน้อยเข้าเฝ้าและได้ถอดฉลองพระองค์วางไว้ที่หน้าห้องที่เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ในระหว่างนั้นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ทรงพบเห็นเข้า ทรงจำได้ว่า เป็นฉลองพระองค์ชั้นนอกของเจ้าฟ้าน้อย จึงนำไปที่ห้องของพระนาง โดยทักท้วงเธอด้วยความประมาทว่า เจ้าฟ้าน้อยจะทรง “รู้ทาง” และติดตามไปยังห้องของพระนาง อย่างไรก็ตาม เมื่อเจ้าฟ้าน้อยทรงเปิดประตูออกมาไม่พบฉลองพระองค์ จึงทรงวิงวอนว่า มีผู้ขโมยเสื้อทรงไป ครั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงทราบเข้าก็ทรงกริ้วอย่างหนักที่มีการลักทรัพย์ในพระราชฐานชั้นใน จึงมีรับสั่งให้ตรวจค้นทุกสถานที่ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์เองชะล่าพระทัยหาได้เก็บฉลองพระองค์ของเจ้าฟ้าน้อยไว้มิดชิดไม่

เมื่อเรื่องแตก เหล่านางสนมกำนัลในต่างพากันเอาตัวรอดและให้การซ้ำเติมท้าวศรีจุฬาลักษณ์ สมเด็จพระนารายณ์ทรงผิดหวังทั้งเจ้าฟ้าน้อย ผู้ซึ่งตั้งพระทัยจะให้อภิเษกด้วยกรมกรมหลวงโยธาเทพและจะได้สืบราชสมบัติต่อไป และยังทรงผิดหวังพระสนมเอกที่ทรงหลงกลวงพระองค์ไปคบชู้สมนอกพระราชวังหลวงให้เป็นที่อับอายมาครั้งหนึ่งแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ทรงให้คณะลูกขุนสอบสวนคดีและพิจารณาบทลงโทษ โดยพระองค์เลือกที่จะไม่ใช้ราชาภิเษกสั่งประหารชีวิตผู้กระทำผิดด้วยพระองค์เอง คณะลูกขุนกราบบังคมทูลว่า มีโทษประหารชีวิตทั้งเจ้าฟ้าน้อยและท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เนื่องจากท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นน้องสาวออกพระเพทราชา ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้พิจารณาความ จึง

ตรัสถามว่า ควรลงโทษอย่างไร ออกพระเพทราชากราบบังคมทูลให้ยืนตาม
ข้อกำหนดกฎหมายเถียรบาล ประหารชีวิตเสียทั้งสองพระองค์

ออกพระเพทราชาเข้าใจดีว่า เรื่องอื้อฉาวที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องใหญ่เกินกว่า
จะขออภัยโทษให้ได้ อีกทั้งอาจได้เคยช่วยไว้ในครั้งทำวศรีจุฬาลักษณ์ไปเล่นชู้
นอกพระราชวังหลวง แต่เรื่องที่เกิดขึ้นนี้มีความหมายสำคัญแก่ออกพระเพท
ราชาในอีกประการหนึ่ง ออกพระเพทราชามักใหญ่ไฝสูง มีหลวงสรศักดิ์เป็น
คู่คิดในการวางแผนยึดราชบัลลังก์ เนื่องจากเกลียดชังออกญาวิไชเยนทร์ว่าที่
อัศรมหาเสนาบดี (จักรี) ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์และถูก
มองว่า เป็นกำลังแก่บาทหลวงฝรั่งเศส ซ้ำยังสร้างความไม่พอใจให้คนไทยด้วยที่
เคยไปลี้กพระภิกษุเพื่อเกณฑ์แรงงาน ขวากหนามสำคัญอยู่ที่เจ้าฟ้าอภัยทศและ
เจ้าฟ้าน้อย พระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์ ในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวไม่มีพระ
ราชโอรส พระอนุชาทั้งสองจึงอยู่ในท่าเหมยราชประเพณีที่จะได้สืบราชสมบัติ
เจ้าฟ้าอภัยทศพิการทั้งพระวรกายและได้รับความอภัยไปแล้ว ยังเหลือแต่เจ้า
ฟ้าน้อยซึ่งได้รับความชื่นชมจากราชฎาโดยทั่วกัน คดีเจ้าฟ้าน้อยลักลอบเป็นชู้
กับทำวศรีจุฬาลักษณ์เป็นเหตุอื้อฉาวที่เปิดโอกาสให้ออกพระเพทราชาสามารถ
กำจัดผู้มีสิทธิธรรมสูงสุดในราชสมบัติออกไปได้ สมเด็จพระนารายณ์ไม่ให้
ประหารชีวิตเจ้าฟ้าน้อย ตามที่พระองค์ได้สัญญาไว้กับพระชนิษฐภคินีพระองค์
ที่ล่วงลับไปแล้วมาแต่เดิม จึงให้ลงโทษเบาอย่างหนักปางตาย โทษนี้ทำให้เจ้าฟ้า
น้อยทรงเลื่อมพระเกียรติยศลงสิ้น สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงละเว้นโทษแก่ทำ
วศรีจุฬาลักษณ์ โปรดให้สั่งหารพระนางโดยจับโยนเข้ากรงเสือให้เสือกินเสีย
เอกสารร่วมสมัยของฝรั่งเศสในอื่นๆ ก็ได้กล่าวถึงเรื่องที่ลงโทษสตรีชั้นสูงใน
ราชสำนักโดยให้เสือกัดกินด้วยเช่นกัน

ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับทำวศรีจุฬาลักษณ์และเจ้าฟ้าน้อย
ที่เกิดขึ้นกลางรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มีนัยสำคัญต่อการกำหนดอายุโคลง
กำสรวลสมุทฺร สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ

๑ ดำเนินที่เล่าขานกันมาเกี่ยวกับโคลงกำสรวลสมุทฺรกำหนดให้ผู้แต่งอยู่
ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์หรือสมเด็จพระเจ้าเสือ หาได้เก่าไปกว่านั้นไม่

๒ “นางที่รัก” ในกำสรวลสมุทฺรคือ บาศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งยังอยู่ในระบบ

ราชการฝ่ายในของอยุธยามาถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตำแหน่งนี้จริงๆ แล้วอาจไม่ได้มีการสถาปนาใหม่อีกเลยนับแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา โดยถือว่าเป็นอับมงคล การจัดระบบชั้นอัศวมเหสีและชั้นพระสนมเอกเป็นอย่างไรไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน แต่มีการจัดระเบียบใหม่เพราะก่อนขึ้นครองราชย์ ออกพระเพทราชามีภรรยาอยู่แล้ว ครั้นเมื่อขึ้นครองราชย์สมเด็จพระเพทราชาทรงยกภรรยาเดิมเป็นอัศวมเหสีกลาง ซึ่งเป็นตำแหน่งตั้งขึ้นใหม่ แล้วสถาปนากรมหลวงโยธาเทพ (ขนิษฐาสมเด็จพระนารายณ์) ขึ้นเป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวา ยกกรมหลวงโยธาเทพ (พระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์) เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย

๓ เป็นไปได้ว่า ผู้แต่งกำสรวลสมุทร อาจเป็นเจ้าฟ้าน้อย เพราะผู้แต่งโคลงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้มีความรู้สูงและคุ้นเคยราวกับว่าเข้ามอกออกในพระราชวังหลวงได้ ฉากทำวศรีจุฬาลักษณ์ที่เคล้าเคลียกับกวีผู้แต่งในกำสรวลสมุทรแสดงถึงความใกล้ชิดอย่างลึกซึ้งระหว่างบุคคลทั้งสองในที่รโหฐานของฝ่ายใน กวีเรียกตัวเองว่าพี่ในกำสรวลสมุทร ซึ่งอาจเป็นข้อเท็จจริงที่ว่า จะเป็นคู่ระหว่างเจ้าฟ้าน้อยซึ่งพระชนม์อ่อนกว่าทำวศรีจุฬาลักษณ์ไม่ได้ ในจารีตของกวีนิพนธ์ ผู้แต่งสามารถออกนอกกรอบดังกล่าวได้เหมือนกับกรณีการบังคับเสียงในสัมผัสในสัมผัสนอกให้เข้ารูปเข้ารอยที่นิยมกัน กวีใช้คำว่า ศรี ซึ่งแปลว่า พี่ แทนตัว ถือว่า เป็นจารีตนิยมของการร้อยกรอง การที่กวีใช้คำว่า ศรี อาจมีนัยของการเทียบเคียงกันกับ ศรี ที่ใช้แทนตัวนาง เพราะศรีในภาษาเขมรเป็นคำใช้เรียก สตรี

๔ โคลงกำสรวลสมุทร ก็เหมือนกับโคลงนิราศอื่นๆ ที่แต่งรำลึกถึงการที่กวีเดินทางไปสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ในที่นี้ ชื่อโคลงไม่ได้เจาะจงสถานที่ เพราะฉะนั้น จึงเป็นงานที่แต่งเมื่อออกไปเที่ยวยังสมุทรหรือท้องทะเลหลวง และอาจเขียนบทส่งท้ายเมื่อกลับมาแล้ว กวีได้บอกในบทท้ายสุดว่า

สารนี้ขุ่นแสบไว้	ในหมอน
อย่าแม่อย่าควรเอา	อ่านเหล่าน
ยามนอนนาฏเอนอน	เพนเพื่อน
คืนคำฤาได้เว้น	ว่างใด

บทส่งท้ายนี้แสดงว่า กวีได้ออกไปทะเลหลวงมา และได้ส่งบทร้อยกรอง มาให้เป็นประจักษ์พยานแห่งความคิดถึงและความอาลัยระหว่างพรากกันไป และคงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลที่มักเชื่อกันว่า ศรีปราชญ์ในตำนานผู้ซึ่งถูกเจ้านครข พะหารชีวิต จะเขียนฝากไปให้ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งถูกโยนให้เสียกันไป เรียบร้อยแล้ว

๕ เรื่องราวของศรีปราชญ์ที่ไปปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ อาจ เป็นอีกกรณีหนึ่งต่างหาก ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้นจริง หมายความว่า มีการจับแพะ ชนแกะเกิดขึ้น เนื่องจากเรื่องเล่าขานในสังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มี ลักษณะปลอดภัยเวลา จึงเลื่อนไหลได้ตามแต่ผู้เล่าจะพอใจเล่า ตัวอย่างที่ เห็นชัดคือ ในสังคมอินโดนีเซียโบราณ นักเล่านิยายสามารถหยิบยกตำนาน เกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์มาเล่าตามอำเภอใจ จะขึ้นต้นลงท้ายอย่างไรก็ ขึ้นอยู่กับทั้งผู้เล่าและผู้ฟังอยากจักให้เป็น ตำนานเกี่ยวกับวีรบุรุษของชาวจึงมี เรื่องเล่าต่างๆ หลายสำนวนและหยิบไปใส่ไว้ผิดสมัยบ้าง ในงานค้นคว้าของ ผู้เขียนเรื่องหนึ่งได้มีการชี้ให้เห็นว่า เพลงยาวคำพยากรณ์ความเสื่อมของอยุธยา ในปี ๒๐๐๐ ที่ว่ากันว่าแพร่หลายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ นั้น หลักฐาน เอกสารชั้นต้นของเดอแบคก็แสดงเช่นเดียวกันว่า เป็นคำพยากรณ์สนเท่ห์ให้ใน รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งบ่งบอกถึงความไม่พอใจของกลุ่มพระสงฆ์ ที่ ต้องการแสดงความไม่พอใจพระเจ้าแผ่นดินที่ดูเหมือนไปเอาใจบาทหลวงฝรั่ง เพราะฉะนั้น เรื่องราวของศรีปราชญ์เขียนเพลงยาวส่งนางในจึงอาจมีที่มาจาก เรื่องอื่นราวในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็ได้

๖ แม้คนจำนวนมากจะได้รู้จัก “กำสรวลศรีปราชญ์” ผ่านโคลงบทหนึ่ง ซึ่งอ้างอิงกันอย่างแพร่หลาย กล่าวคือ

ครณีนี้นี้ เป็นพยาน
เราก็คิษย์อาจารย์ หนึ่งบ้าง
เราผิดท่านประหาร เราชอบ
เราปผิดท่านมล้าง คาบนี้คืนสนอง

แต่โคลงบทนี้เกิดขึ้นนอกต้นฉบับ กำสรวลสมุทฺธ ถ้อยคำสำนวนและ สำเนียงดูใหม่กว่าจะเข้ากันได้กับกระแสโคลงบทต่างๆ ที่พลีไปในวรรณกรรม

ชั้นเอกนี้ และได้มีผู้เขียนแทรกขึ้นในภายหลังเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องที่เล่าว่า ศรีปราชญ์ถูกเนรเทศไปเมืองนครฯ เรื่องเล่าที่ว่าศรีปราชญ์ถูกเนรเทศถูกเนรเทศไปเมืองดังกล่าว และเรื่องเจ้านครฯ ถูกประหารเพราะไปฆ่าศรีปราชญ์นั้น ดูเป็นเรื่องแปลกอยู่ โทษของข้าทูลละอองที่กระทำผิดนั้น คือ โทษใดโทษหนึ่งในแปดสถาน ตั้งแต่ปรับโทษมาหนึ่ง (เท่าหนึ่ง) ไปถึงโทษหนักสุด คือ ฟันคอ ริบเรือน และเจ้าเมืองนครฯ คงไม่เขลาจนเกินกว่าจะรู้ว่า อำนาจในการประหารชีวิตเป็นของพระเจ้าอยู่หัวที่มีออกญาจักรีเป็นผู้ประทับสารตรา และต้องส่งผ่านออกญากลาโหมซึ่งบังคับบัญชาหัวเมืองปากใต้ แต่โทษเจ้านายระดับสูงตามที่ระบุไว้ในกฎหมายเทียบบาล คือ การเนรเทศด้วยความอภัยไปยังเมืองจันทบูรณ นครศรีธรรมราช หรือ เพชรบูรณ์ เมืองใดเมืองหนึ่ง ถ้ากวีผู้เรียกตัวเองว่า ศรีตรงกับเจ้าฟ้าน้อยก็จะฟังเข้าที่กว่า แต่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ไม่สนับสนุนความเชื่อนี้ เพราะในตอนปลายรัชกาล พระอนุชาทั้งสองยังอยู่ที่อยุธยาและถูกออกพระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์หลอกไปปลงชีพเสียที่ละโว้ ส่วนเรื่องเจ้านครฯ ที่ถูกสมเด็จพระนารายณ์ประหารชีวิตเพราะประหารศรีปราชญ์นั้นก็ไม่มีมูลทางประวัติศาสตร์เลย เอกสารร่วมสมัยของนักจดหมายเหตุชาวตะวันตกกล่าวถึงการแข็งเมืองของเจ้านครฯ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นเรื่องการเมือง และฝ่ายเจ้านครฯ ต้องถูกถอดออก ส่วนในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์กล่าวถึงการประหารชีวิตเจ้านครฯ เลย ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ตำนานเกี่ยวกับกวีเอกศรีปราชญ์เป็นสิ่งที่พอกพูนขึ้นนอกบริบทประวัติศาสตร์ และเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของเรื่องซุบซิบอื้อฉาวในราชสำนักที่พัฒนาเป็นตำนานไป

ความจริงเรื่องอื้อฉาวที่เกิดขึ้นในราชสำนักฝ่ายในมีอยู่อย่างน้อยสี่ครั้ง ครั้งแรกคือ เรื่องราวของแม่อยู่หัวสุดาจันทร์ ในรัชกาลพระไชยราชาธิราช ครั้งที่สอง คือ เรื่องเจ้าฟ้าน้อยกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ครั้งที่สาม คือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ พระสนมในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ และครั้งที่สี่ เมื่อพระยาราชมนตรีและ จมื่นศรีสรักษ์เล่นซู้กับนางในจนถูกสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมรครั่งลาผนวชออกมาบัญชาการรบกับพม่าจับได้ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทั้งสองถูกโบยอย่างหนัก แล้วถูกจำ

คงไว้ เฉพาะพระยาราชมนตรีเสียชีวิตภายในเวลาไม่ถึงสามวัน ขนาดเสียชีวิตแล้วยังถูกตัดศีรษะเสียบประจาน

๗/ สาระสำคัญในกรณีของเจ้าฟ้าน้อยกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ตรงกับตำนานศรีปราชญ์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ตรงกันอยู่ประการหนึ่ง คือ การขอพระราชทานอภัยโทษยกโทษประหารไว้ล่วงหน้า สำหรับเจ้าฟ้าน้อยนั้น พระขนิษฐภคินีที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงเคารพรักได้ขอสัญญาไว้ก่อนตายว่า ทำผิดอย่างไรก็ขออย่าได้สำเร็จโทษถึงตาย ในกรณีศรีปราชญ์ พระโหราธิบดีเมื่อนำศรีปราชญ์ถวายตัวเข้ารับราชการได้ขอพระราชทานอภัยโทษประหารไว้ก่อนในกรณีที่ศรีปราชญ์จักกระทำผิดในวันข้างหน้า เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นความเพิกเฉยแต่เป็นเรื่องที่เกิดจากการที่ผู้แต่งในสมัยหลังทราบเหตุการณ์จริงที่ผ่านไปแล้วยังเปลี่ยนแปลง ได้จับแพะชนแกะแต่งเรื่องขึ้นมาให้ฟังดูสมเหตุสมผล

ผู้เขียนเองได้เคยเชื่อว่า กำสรวลสมุทร เป็นวรรณกรรมที่มีอายุอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงที่ว่ามีคำไทเก่าและคำเขมรโบราณอยู่มากกว่าครึ่งในวรรณกรรมเรื่องนี้ ซึ่งเป็นอุปสรรค (หรือการทำทลาย) แก่การอ่านทำความเข้าใจโคลงแต่ละบท อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเพียงอย่างเดียวต้องมีน้ำหนักน้อยกว่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งในกรณีนี้เรื่องราวของเจ้าฟ้าน้อยกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งถูกกล่าวถึงในฐานะ “นางที่รัก” ในเรื่อง ทำให้ต้องหันกลับมาสันนิษฐานว่า เป็นวรรณกรรมที่แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นสมัยที่เชื่อกันว่า วัฒนธรรมราชสำนักกำลังรุ่งเรืองและมีวรรณกรรมสำคัญหลายเรื่องที่แต่งขึ้นในสมัยนี้ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ โคลงยกพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ และโคลงทวาทศมาส เป็นต้น ผลงานที่ยกมานี้ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมแบบแผนมีเนื้อหาด้านศาสนาและพิธีกรรม จึงเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะแตกต่างจากกำสรวลสมุทรซึ่งเป็นวรรณกรรมฝ่ายโลกีย์วิสัย สำหรับนักอ่านวรรณกรรมไทยโบราณแล้ว ย่อมจับได้ว่า โคลงทวาทศมาส มีลักษณะของการใช้ภาษาและคำเก่าร่วมสมัยกับกำสรวลสมุทร หนึ่งในผู้แต่งทวาทศมาสคือ พระยาวราช ซึ่งบอกได้ยากมากว่าเป็นใคร เพราะเป็นยศเจ้านายที่ใช้ในสมัยอยุธยาตอนต้น แต่เลิกใช้ไปในสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย แต่คำว่า ยาวราช แปลเป็นภาษาธรรมดาได้ว่า เจ้าฟ้าน้อย (ยุว/เยาว แปลว่า อ่อน

เยาว์ น้อย) ทั้งนี้โดยไม่ได้ใช้ในลักษณะการลำดับชั้นยศในกฎหมายเทียรบาล ข้อนี้ผู้เขียนทิ้งไว้เป็นปริศนา

๒.๒ กำสรวลสมุทร: สูดยอดกำสรวลศิลป์

ในฐานะงานวรรณกรรม กำสรวลสมุทรเป็นสูดยอดแห่งกำสรวลศิลป์ ที่ทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งในสุนทรีรสทั้งในแง่ของการอ่านและการฟัง ในสมัยก่อนกำเนิดของกลอนสุภาพ (โดยเฉพาะในแบบฉบับของพระสุนทรโวหาร -ภู่) กวีนิยมใช้ร้อยกรองประเภทโคลง ซึ่งมีข้อได้เปรียบการอ่านและการฟังที่จะแสดงความสามารถในการใช้คำที่ไม่รู้มั่วและลงจังหวะสัมผัสได้อย่างเหมาะสม แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่เคร่งครึมแบบวรรณกรรมพิธีกรรมและศาสนาที่มักใช้คำประพันธ์ประเภทฉันทซึ่งใช้คำภาษาบาลีและสันสกฤตมากตามเนื้อหา และไม่ยวบยาบไปในข้างสนุกสนานอย่างกลอนเสภา ซึ่งเน้นในเรื่องการแสดงและการฟังของชุมชนชาวบ้าน โคลงนิราศต่างๆ รวมทั้งกำสรวลสมุทรจึงมุ่งไปยังกลุ่มผู้ดีหรือผู้รู้หนังสือ ซึ่งจะต้องเข้าใจและซาบซึ้งในถ้อยคำที่ใช้และความละเอียดอ่อนที่แฝงอยู่ในแต่ละบาทของบทกวี

๒.๒.๑ เนื้อความของกำสรวลสมุทร

การเดินทางของกำสรวลสมุทรไม่ได้เป็นไปอย่างไร้ทิศทางไร้ทาง แต่กวีได้วางโครงสร้างไว้อย่างคร่าวๆ ดังนี้

๑ เริ่มต้นด้วยบทพระนามพจน์ สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระรามาธิบดีผู้ทรงสถาปนาพระนครอันยิ่งใหญ่

๒ ส่วนที่สองเป็นบทพรรณนาสถานที่สำคัญของพระนครศรีอยุธยา อันได้แก่ปราสาทราชวังและวัดวาอารามต่างๆ รวมทั้งหมด ๘ บท ซึ่งทำให้ผู้เขียนบทความนี้รำลึกถึงวรรณกรรมนิราศภาษาสันสกฤตของชาวเมือง เทศวรรณนา ซึ่ง มปู ปรปัญจะ (Mpu Prapanca) ยอดกวีแห่งราชสำนักพระเจ้าราชสันครแต่่งขึ้นชมนครมยปหิตอันเป็นเมืองหลวงของยาหวาอย่างยอดเยี่ยมใน พ.ศ. ๑๙๐๘ แต่เรื่องหลังมีโคลงจำนวนยาวกว่ามาก ในบทพรรณนาตอนต้นของกำสรวลสมุทรนี้ขานนามเมืองว่า อยุธยา ซึ่งช่วยกำหนดอายุเอกสาร เพราะในเอกสารชิ้นต้นทั้งหมดทั้งของไทยและต่างประเทศก่อนพ.ศ. ๒๑๑๒ เรียกนามพระนคร

หลวงของสยามประเทศว่า อโยธยา หลังจากราชวงศ์สุโขทัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้รวมเมืองเหนือกับเมืองใต้เข้าด้วยกันแล้วจึงใช้นามเมืองหลวงว่า อโยธยา เป็นมงคลนามแปลว่า “ไม่อาจรบชนะได้” เพราะฉะนั้น กำสรวลสมุทรจึงต้องมีอายุหลังจากนั้นมา

๓ บทที่ ๙ ถึง ๑๒ กวีนำผู้อ่านเข้าสู่บรรยากาศทางสังคมของอโยธยาที่อีกทีก็ครึกโครมด้วยเสียงแตรและเครื่องดนตรี และพรรณนาถึงยามเย็นเมื่อหนุ่มเล่นเครื่องดนตรีคือ พิณเปี๊ยะเรียกหาสาวตามที่นัดแนะกันไว้ เมื่อหนุ่มสาวมาพบกันนั้นได้ร่วมรสรักกันและสาวก็พยายามหน่วงเหนี่ยวคนรักว่า อย่าเพิ่งไปเลย ในส่วนนี้กวีต้องการนำผู้อ่านให้มีส่วนร่วมในการเข้าสู่อารมณ์ของการจาก

๔ บทที่ ๑๓ ถึง ๑๗ เริ่มรำพึงรำพันถึงความจำเป็นที่กวีจะต้องออกเดินทางจากอโยธยาและจากนางเป็นเวลานาน ในบทที่ ๑๔ ได้เอ่ยนามของ “ปาศรีจุฬาลักษณ์” อันเป็นนางที่รัก มีการพรรณนาถึงสาวสือหรือสาวใช้ที่นำสารมาให้ จึงเกิดความทุกข์ใจหวนนางที่รักซึ่งกวีไม่ไว้วางใจที่จะฝากแก่ใครได้ และขอให้นางดูแลตัวของนางเอง บทกวีในช่วงนี้ถือว่า แต่งได้เพราะและสดซาบซึ่งจนทำให้กำสรวลสมุทรเป็นวรรณกรรมอมตะที่ประทับในความทรงจำของคนทั่วไป ตอนที่กวีจะออกเดินทางนั้นมีนางในมาส่งกันมากมายส่งเสียงกันซุลมุน ฉากนี้ไม่ได้เป็นฉากของกวี “ศรีปราชญ์” ที่ถูกเนรเทศอย่างแน่นอน และหาได้เป็นฉากของเจ้านายที่ถูกจำสั่งขลิบเพื่อการเนรเทศ แต่เป็นฉากของการส่งเจ้านายชั้นสูงเพื่อประพาสทางทะเล ชื่อกำสรวลสมุทร ก็บอกอยู่แล้วว่าไม่ได้เจาะจงจุดหมายปลายทาง

๕ นับจากบทที่ ๑๘ เป็นต้นไป เป็นการพรรณนาสถานที่ต่างๆ โดยบางกระจะจะเป็นจุดต้นทาง เมื่อผ่านสถานที่ใดกวีจะหยิบยกชื่อสถานที่นั้นมากล่าวว่า ได้ทำให้รำลึกถึงนางที่รักและต้องทุกข์ทรมานใจอย่างไร และจบลงในบทที่ ๑๓๑

๖ บทท้ายสุดนับว่าเป็นบทส่งท้ายที่สำคัญ และขอยกมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสดงว่า เมื่อกวีกลับมาจากท้องสมุทรแล้วได้เขียน กำสรวลสมุทร จนเสร็จและส่งไว้ให้นางได้ชื่นชมร้อยกรองแห่งรัก โดยกำชับว่า ให้เก็บไว้ในหมอน ไม่ควรเอามาอ่านเล่นเกรงว่าจะมีคนมารู้มาเห็นเข้า

สารนุชนี้แนบไว้	ในหมอน
อย่าแม่อย่าควรเอา	อ่านเล่น
ยามนอนนาฏเอานอน	เป็นเพื่อน
คืนคำอาได้เว้น	ว่างใด

[หนังสือนี้ขอให้น้องแนบไว้ในหมอน อย่างแม่ไม่ควรเอามาอ่านเล่น (เกรงว่าเดี๋ยวจะหายไปหรือมีคนอื่นมาเห็นเข้า) ยามนอนขอให้น้องคนงามเอานอนเป็นเพื่อน ทุกคืนคำอาได้ว่างเว้นเลย]

๒.๒.๒ คุณค่าทางวรรณศิลป์

สุนทรียรสของ กำสรวลสมุทร อยู่ที่การรำพรรณนา (หรือการเล่า) หรือการใช้โคลงเป็นบทลำนำแสดงอารมณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งต่อสิ่งที่ผูกพันด้วย ซึ่งยากจะหากริอื่นเทียบได้ ไม่ว่าจะเป็นฉากบ้านเมืองที่ฉายภาพของอยุธยาในฐานะเป็นรมยบุรีและเมืองแห่งพุทธศาสนา อย่างที่จะเห็นได้ในโคลงเกือบทุกบทในส่วนนี้ เช่น การพรรณนาบรรยายของพระศรีรัตนมหาธาตุในยามค่ำคืนว่า

พรายพรายพระธาตุเจ้า	เจียนจันทร์ แจ่มแฮ
ไตรโลกเล็งคือโคม	ค่ำเช้า
พิหารระเบียงบรร	รุจิเรข เรืองแฮ
ทุกแห่งห้องพระเจ้า	นั่งเฝ้า

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีฉากอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบของงานเขียนประเภทนิราศที่สมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นฉากธรรมชาติทั้งภูเขา ค้างน้ำ ท้องทุ่ง ต้นไม้ สัตว์ป่าต่างๆ ชมนกชมไม้ แต่ที่ต้องยกว่า ฉากสำคัญที่สุดของกำสรวลสมุทร คือฉากเรือที่เผชิญคลื่นลมและพองสมุทรขนาดใหญ่อย่างรุนแรงจนเรือเกือบอัปปาง ซึ่งกวีต้องการให้เป็นฉากศูนย์ของเรื่องที่สะท้อนวิบากกรรมที่ต้องจากนางที่รักมา คงไม่มีกวีผู้ใดทำได้ดีกว่าผู้แต่ง กำสรวลสมุทร ในการบรรยายฉากปลาใหญ่น้อยนานาชนิดที่แหวกว่ายชุลมุนอย่างมีชีวิตชีวาเหมือนดังทำให้ผู้อ่านได้เห็นแก่ตาเอง เช่น

วาลเล็กลมไล่ปรัย	ไปมา
วาลถ้าวเวียนวังวน	ละล้าว
วาลโชนประลองปลา	ปลักปล่น
หางกวาดหัวแอ้วอ้าว	ปากปาม

หรือ

ดินหลังลงแล่นเต็น	ตามหลัง
หลังไล่ตามชมองโกรย	ตื่นเต็น
บังกงทุกังฉลาม	เห็นให้
งวงฉนากคลุกเคล้าเคล้น	เฟื่องฟอง

บทประพันธ์ที่รักนั้นมีความละเอียดอ่อน ประณีตในการใช้คำอย่างเหมาะสมในการพรรณนาโฉมอันเลอเลิศของนาง ซึ่งปลูกเร้าอารมณ์ได้อย่างละเอียดละไมแต่ไร้ความหยาบโหล นับว่าถ้อยคำที่ร้อยเรียงนั้นทำให้ผู้อ่านสัมผัสอารมณ์ส่วนลึกของกวีได้ด้วย กวีนิพนธ์ กวีนิพนธ์ รักษากวีนิพนธ์ไทยไว้อย่างหนึ่งซึ่งไม่ค่อยมีคนพูดถึง ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่า seed of emotions (เมล็ดพืชของอารมณ์) ตามความรับรู้ของคนไทยสมัยเก่าอยู่ที่ท้องและแสดงออกที่ท้อง เช่น ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวว่าผู้ใดมี “ความเจ็บท้องข้องใจ” ซึ่งหมายความว่า ท้องกับใจ (ความรู้สึกทุกซทุก) ผูกด้วยกัน เพราะฉะนั้น เมื่อมีความทุกข์ หรือ ความรู้สึกอารมณ์วาบไหว จะปรากฏอาการที่ท้อง เช่น ในโคลงสามบทที่ยกมาเป็นตัวอย่าง

เท่าบาแล้วไล่หย่อน	ในนาง ไช้แม่
ครางอยู่ฮือฮือตา	เลือดไล่
เท่าบาจากอกคราง	ครวญแม่
เรียมท้าวหัวใจให้	แม่ตื่นโดยดู

หรือ

รักเนื้อชรม่วนเนื้อ	เขม้นเขมา อยู่นา
แถงถาตมูกตาตัด	ดอกไม้
ดำแดงปักเอา	เวียนมาศ เจมมา
เดินดูจกกล้วยไล่	บ่าวยัน

หรือ

อาแม่เจียนจากเจ้า	กินใจ บารมี
ยันย่อนทั้งเพาะพุง	พรั่นกว่า
อาแม่อยู่ฉันใด	ดวงสวาสดี ภูเอย
นอนนั่งถาให้ผ้า	ผูกแด

ในการบรรยายสถานที่ที่ผ่านไป ผู้แต่ง กำสรวลสมุทร เป็นคนช่างสังเกต และไม่ได้มองข้ามฉากชีวิตชาวบ้าน เช่น ในโคลงบทที่ ๕๓, ๕๔ และ ๖๔ เป็นต้น

เรือมาเจียนเจียดใกล้	หมั่งราย
หมั่งนอกหมั่งใน	อกข้า
ชาวขุนสมุทรหลาย	เหลืออ่าน
อวนหย่อนยังทำน้ำ	ผูกปลา
กล้วยอ้อยเหลืออ่านอ้าง	นักราง
ตระหลาดเล็กคนหนา	ฝั่งเผ้า
เยี่ยมาลุดลบาง	ระมาด
ถนัดระมาดเด่นเต้า	ไต่เหนียน
ด้าวหันอเนกซื้อ	ขนมขาย
อรอ่นเลงคิด	ค่าพรวัว
หมากสุกชระลายปลง	ปลิดใหม่
มือแม่ค้าล้าวล้าว	เล่นชิงไชรมชิง

๒.๒.๓ กำสรวลสมุทรในทัศนะนักประวัติศาสตร์

ผู้เขียนในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัย “๑๐๐ เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย” ที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้การสนับสนุนนั้น ได้เสนอให้ผู้ร่วมคณะวิจัยยึดนิยามของคำว่า “ประวัติศาสตร์” ไว้ดังนี้

“การศึกษาเรื่องราวสำคัญๆ ที่เชื่อว่า ได้เกิดขึ้นจริง เกี่ยวกับ ประสพการณ์ด้านต่างๆ ของมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง บนพื้นฐาน

ของการวิเคราะห์ดีความหลักฐานเอกสารชั้นต้นและหลักฐานชั้นต้น
อื่นๆ เพื่อเข้าใจประเด็นปัญหาที่เผชิญอยู่ในสังคมร่วมสมัย”

เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีอยู่มาก เท่าที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์มักให้ความสำคัญแก่เรื่องการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การทหารและเศรษฐกิจ เป็นพิเศษ เพราะเป็นเรื่องของรัฐและการดำรงอยู่ของรัฐตลอดจนการปลูกฝังอุดมการณ์ผ่านระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ในอดีตของมนุษย์มีอยู่หลายด้านและสามารถเข้าถึงได้ผ่านหลักฐานชั้นต้นซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเอกสารทางการเมืองเท่านั้น แนวโน้มของการค้นคว้าวิจัยด้านประวัติศาสตร์ในปัจจุบันมีจุดสนใจอยู่ที่เรื่องทางวัฒนธรรมและสังคม วรรณกรรมถือว่าเป็นเอกสารสำคัญที่ส่องทางให้นักประวัติศาสตร์เข้าใจจิตนิสัยของคนสังคมในแต่ละยุคได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมนั้นจะสะท้อนประสบการณ์ส่วนตัวหรือภาพรวมของสังคมก็ดี กำสรวลสมุทรรุคยอกอยู่ในประเภทแรก ในทางกลับกันประวัติศาสตร์ก็เป็นเครื่องส่องทางแก่วรรณกรรมด้วย ในฐานะนักประวัติศาสตร์ ผู้เขียนไม่ได้อ่านวรรณกรรมแบบแผนเพื่อหาข้อซึ่งในสุนทรียรสเท่านั้น หากแต่ต้องการทราบว่าวรรณกรรมนั้นเกิดขึ้นในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร และอาจสะท้อนภาพจริงของสังคมได้ในระดับใด ทั้งนี้เพื่อให้มิติประวัติศาสตร์แก่วรรณกรรม ในที่นี้สิ่งที่สำคัญยิ่งคือ

๑ ถ้อยคำ พากยวิธีและการใช้ภาษาเพื่อสื่อสาร ซึ่งสะท้อนพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ คำจำนวนไม่น้อยในโคลงกำสรวลสมุทรรเป็นคำเก่าที่สืบที่มาได้จากภาษาล้านนาและอีสาน คำเก่าบางคำไม่ปรากฏในพจนานุกรมปัจจุบันแล้ว ในขณะที่ความหมายของหลายคำแตกต่างไปจากที่ใช้ในปัจจุบัน ในเรื่องการสื่อความหมายโดยรวม ผู้เขียนได้พบว่า คำภาษาไทยแต่ละคำเป็นคำโดดที่มีความหมายโดยรูปธรรมอย่างชัดเจน แต่อัจฉริยะของภาษาไทยอยู่ตรงที่ว่า คำเหล่านี้เมื่อนำมารวมกันเข้ากลับสามารถให้ภาพพจน์และความรู้สึกในเชิงนามธรรมที่ลึกซึ้งและกินความอย่างที่ยอธิบายได้ยาก กล่าวง่ายๆ คือ แม้จะค้นคว้าจนได้ทราบความหมายของคำยากทุกคำในกวีนิพนธ์บทหนึ่งแล้วก็ตาม การถอดความโดยรวมก็ไม่เคยเป็นเรื่องเลย เช่น

ระลึกร่องน้อยแง่	ลีลา ฤาแม่
ผืนแผ่นดินโยงฤา	อยู่ได้
แลที่ร่ำไผตา	เลงโลกย พุ่มแม่
แผ่นผูกอกฟ้าไว้	จึงคง

หรือ

เรียนมาบ่สว่างไข	ขวัญบิน บ่าแฮ
กระอืดอกเซนเซน	ช่วยหน้า
ลู่จจรลิ่งยิน	จรหล้า แล้วแฮ
อ้าจรลิ่งรักเจ้า	จำงาย

หรือ

เยียมมาล่งลับลี	เลอนาง แลแม่
ครั้นระลึกใจลาญ	ละห้อย
บางสุตายุภาคพาง	ถนัดภาค
ถนัดภาคซู้ซ้อย	แก้ตา

ในสมัยที่ยังไม่มีภาษาและอักษรวิธีมาตรฐาน วรรณกรรมเป็นบันทึกประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งที่ทำให้เราทราบว่า อิทธิพลทางวัฒนธรรมไหลไปตามพรมแดนเปิด การรับวัฒนธรรมและการได้สำเนาวรรณกรรมล้านนาไม่ว่าจะเรื่อง พระลอ (ซึ่งมีที่มาจากนิทานเรื่อง นางรื่นนางรวย ของไทใหญ่) ลำ/นิราศ หรือ ปัญญาสชาติก ทำให้นึกถึงช่วงเวลาสั้นที่กองทัพสยามของสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นไปยึดครองล้านนาอยู่สองปี (พ.ศ. ๒๒๐๓-๒๒๐๕) ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ เรื่องคำเขมรซึ่งยังมีใช้อยู่มากมาย และอาจโยงไปสู่ประเด็นที่ว่า ราชวงศ์ปราสาททองมีเชื้อสายเขมร และในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็มีหลักฐานว่า พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นทรงชื่นชมในการรื้อฟื้นวัฒนธรรมเขมรอยู่ส่วนหนึ่ง แม้แต่ในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ ข้าทูลละอองฝ่ายในที่ใกล้ชิดพระองค์ที่สุดก็เป็นเขมรเช่นกัน

๒ กำสรวลสมุทร เป็นวรรณกรรมที่มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และอาจสะท้อนวัฒนธรรมราชสำนักได้ด้วย วรรณกรรมนี้สะท้อนถึงความนิยมในการออกประพาสทางทะเลของพระมหากษัตริย์กับบรรดาเจ้านาย เช่น สมเด็จพระ

นเรศวรฯ ได้เสด็จประพาสทะเลไปจนถึงบริเวณเขาสามร้อยยอดก่อนยกกองทัพไปตีเมืองตองอู ซึ่งเป็นเหตุการณ์สุดท้ายในรัชกาลนั้น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าเสือทรงโปรดเสด็จประพาสตามลำน้ำและมหาสมุทร โดยเฉพาะในบริเวณชายฝั่งเพชรบุรีไปถึงเขาสามร้อยยอดเช่นกัน

เรื่องที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับวัฒนธรรมราชสำนักและชนชั้นสูงคือ บทบาทของสตรี เมื่อภิกษุกล่าวถึงนางที่รักในบทหนึ่งของกำนวณสมุทรรุค เขารำพันถึงกิจวัตรของนางว่า

ปานนี้อรเข้าแม่	เกลางองค์ อยู่ฤา
ตั้งกระดานจตุรงค์เมียง	ม่ายม้า
ฤาวางสกาลง	ทนายบาศก์
ฤากล่าวคำหลวงช้า	อ่อนแกลังเกลานันท์

นอกจากการแต่งองค์ทรงเครื่องแล้ว ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ในฐานะสตรีสูงศักดิ์แห่งราชสำนัก ยังมีความรู้ในศิลปศาสตร์ที่เกี่ยวกับขัตติยราชประเพณี แม้กระทั่งเรื่องการเล่นสกาด้วย และยังต้องมีความรู้ในวิชาอักษรศาสตร์ เชี่ยวชาญในการอ่านคำหลวงหรือวรรณกรรมที่พระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์ให้แต่ง ตลอดจนไปถึงมีทักษะในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองด้วย ซึ่งบรรยากาศแบบนี้ ตรงกับความรับรู้ของคนรุ่นหลังเกี่ยวกับราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์

๒.๓ ความส่งท้าย

กำนวณสมุทรรุค อาจเป็นงานที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นยอดแห่งวรรณกรรมไทยเรื่องหนึ่งและอาจเป็นวรรณกรรมที่มีผู้อ่านน้อยที่สุดด้วย การจัดทำต้นฉบับในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ซึ่งผู้เขียนได้ทำคำอธิบายศัพท์เก่าที่ยากไว้เกือบทั้งหมดและพร้อมกันนี้ได้ทำอธิบายความโคลงทุกบทไว้อย่างครบถ้วน เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผู้อ่านติดตามเรื่องได้โดยไม่สะดุดเลยตั้งแต่ต้นจนจบ ผู้เขียนไม่ขออวดอ้างว่าจัดเรียงโคลงบทต่างๆ ถูกต้องแล้วเนื่องจากมีหลายสำเนาคัดลอก แต่การจัดเรียงลำดับโคลงจะไม่มีผลต่อการเข้าใจนัยและการเข้าถึงสุนทรียรสที่แฝงอยู่ ผู้เขียนยังได้อธิบายว่า กำนวณสมุทรรุคมีคุณค่าอย่างไรในการเข้าใจจารีตวรรณกรรมไทยและสิทธิพิเศษของกวี (poetic licence) ไทย

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังนำข้อถกเถียงเกี่ยวกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของ
 กำสรวลสมุทร มาเสนอด้วยเพื่อกระตุ้นให้คนไทยหันกลับมาสนใจอ่านวรรณคดี
 โบราณที่เป็นมรดกชาติไทยมากขึ้น โดยส่วนตัวแล้ว เหตุจูงใจให้ผู้เขียนสนใจ
 กำสรวลสมุทร คืออนัยทางปรัชญา ซึ่งกวีผู้แต่งได้แสดงความเชื่อในเรื่องความรัก
 กรรมและการพรากร ทั้งนี้โดยยกอุทาหรณ์จากวรรณกรรมอิงพุทธศาสนาอื่นๆ
 เช่น สมุทรโฆษ เป็นต้น เรื่องราวจริงที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าฟ้าน้อยกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์
 ตามที่ระบุไว้ในเอกสารประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นธรรมชาติลึกๆ ของ
 มนุษย์ ในทางหนึ่ง คนทั่วไปอาจมองว่าอารมณ์เป็นเครื่องมือของกาม ตัณหา
 และราคะที่ทำให้มนุษย์ยอมจำนนต่อธรรมชาติที่อ่อนแอของตน แต่ในอีกทาง
 หนึ่ง คนอื่นก็อาจมองได้ว่า การจำนนต่อกาม ตัณหา และราคะ ได้พิสูจน์ว่า
 บางครั้งมนุษย์ก็ยอมให้อารมณ์มาก่อนเหตุผล หรืออย่างที่ผมกล่าวไว้ว่า “heart
 before head” เมื่อสิ่งนั้นเกิดขึ้นแก่ใคร เขาก็พร้อมที่จะข้ามกำแพงจารีต
 ประเพณี และยอมยื่นหยัดอยู่กับธรรมชาติที่อ่อนแอนั้น

ผู้เขียนเคารพ เข้าใจ และซาบซึ้งใจในธรรมชาติอันอ่อนแอของกวีท่านนี้
 (ไม่ว่าจะเป็นเจ้าฟ้าน้อยหรือผู้รักคนหนึ่งคนใด) กับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ผู้ซึ่งเป็น
 แรงดลบันดาลใจให้เกิดกำสรวลสมุทรขึ้นมา และขอรำลึกถึงบุคคลทั้งสอง
 ผู้สร้างตำนานรักในประวัติศาสตร์ด้วยบทกวีที่ผู้เขียนยอมรับว่าแต่งได้เพียง
 แทกๆ เทียมๆ ข้างล่างนี้ แต่จะไม่ขอถอดความให้ เพราะไม่แน่ใจจริงๆ ว่าจะ
 ถอดความได้ถูกต้อง

ไอ้ศรีเสาวลักษณ์ล้ำ เลอโฉม

เยียรราครุกรันโรม	แม่ไหม้
ร้านร่ำระห่ำโหม	หาแม่ นามแม่
นาฏเก่งแก้แต่ไท้	หวาดไว้เวียงวัง

ไอ้ศรีจุฬาลักษณ์ล้ำ เลองาม

ศรีสบศรีกวนกาม	ก้นกล้า
เยาวราชธาเข็ดขาม	เครงสวาสดี
กรรมก่อพอฟางฟ้า	พรากรู้สู่สม.

ประนามพจน์

ร่าย

ศรีสิทธิวิวิธบรร นครควรชั ไกรพรหรงสรรค์ สวรรค์แต่งแต้ม แยม
พื้นแผ่นพสุธา มหาดิหลกภาพ นพรัตน์ราชธานี บุรีรัมย์เมืองมิ่งแล้วแฮ ราเมศ
ไทย์ท้าวตั้งแต่งเอง

ศรีสิทธิวิวิธ¹บรร นครควรชม ไกร²พรหมรังสรรค์ สวรรค์แต่งแต้ม แยม
พื้นแผ่นพสุธา มหาดิ³ลภาพ นพรัตน์ราชธานี บุรีรัมย์เมืองมิ่ง⁴แล้วแฮ ราเมศ⁵
ไทย์ท้าวตั้งแต่งเอง

ขอความสำเร็จจงมี นครอันประเสริฐด้วยประการทั้งปวงนี้ ควรชมเสีย
ยิ่งกว่าสวรรค์ที่พระพรหมทรงสร้างและตกแต่ง ที่เห็นแยมเหนือ
แผ่นดิน คือเมืองมิ่งอันเป็นเมืองแห่งความรื่นรมย์ เป็นราชธานีแห่ง
แก้วเก้าประการ อันเลิศล้ำในแผ่นดิน พระรามผู้เป็นใหญ่ทรงสร้างขึ้น
ด้วยพระองค์เอง

¹ วิวิธ แปลว่า ต่างๆ

² ไกร (๑) ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เห็นว่า ควรแปลว่า เกิน ยิ่งกว่า และยกคำอธิบาย
ความหมายของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ในหนังสือ ภาษาไทย เป็นตัวอย่างว่า
คำว่า ไกร นี้ท่านแปลว่า ยิ่งกว่า ดังพ่อค้าขายได้กำไรของ
อันคำไกรกับกำไรก็สมปอง โดยท่านองคำเพลงแสดงตรง
(๒) ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล เห็นว่า ในที่นี้มีความหมายว่า กล้า

³ ดิลก แปลว่า เลิศ

⁴ มิ่ง แปลว่า เป็นยอด

⁵ ราเมศ หมายถึง พระรามผู้เป็นใหญ่ หมายถึง สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ ผู้ทรงสถาปนา
พระนครศรีอยุธยา

๔๐ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๑ อยู่ทชยายคยั้งฟ้า ลงดินแลฤา
 อำนาจบุญเพรงพระ ก่อเกื้อ
 เจดียลลออินทร์ ปราสาท
 ในทาบทองแล้วเนื้อ นอกโสรรม

 อยู่ทชยายคยั้งฟ้า ลงดินแลฤา⁶
 อำนาจบุญเพรง⁷ พระ ก่อ⁸ เกื้อ⁹
 เจดียลลออินทร์ ปราสาท¹⁰
 ในทาบทอง¹¹ แล้วเนื้อ นอกโสรรม¹²

เกียรติยศของพระนครศรีอยุธยา นั้น เลื่องลือจากสวรรค์ลงมาถึงแผ่นดินก็ด้วยอำนาจ
บุญที่สมเด็จพระรามาธิบดีได้สั่งสมไว้แต่ครั้งเก่าได้เกื้อหนุน เจดียงามประหนึ่งปราสาท
ของพระอินทร์ ทาทองข้างในแล้ว ยังตีแผ่นทองสวมด้านนอกอีกด้วย

⁶ เลื่องลือ

⁷ บุญเก่า (เพรง แปลว่าเก่า)

⁸ สร้างสม

⁹ ช่วย

¹⁰ ปราสาทของพระอินทร์ มหาปราสาท

¹¹ ในที่นี้ หมายถึง ทาทอง

¹² หมายถึง ด้านนอกมีแผ่นทองตีสวม

๒ พรายพรายพระธาตุเจ้า จยจนจนนทร แจ่มแฮ
 ไตรโลกย์เลงคือโคม คำเช่า
 พินหารบยงบรร รุจิเรขเรืองแฮ
 ทุกแห่งห้องพระเจ้า น่งเนือง

 13 14 15
 พรายพราย พระธาตุ เจ้า เจียน จันทร แจ่มแฮ
 16 17 18
 ไตรโลก เล็งคือโคม คำเช่า
 พินหารระเบียงบรร รุจิเรข เรืองแฮ
 19
 ทุกแห่งห้องพระเจ้า น่งเนือง

แสงวับวับจากพระมหาธาตุเจ้า ที่สะท้อนจากจันทร์นั้นแจ่มงามนัก เป็นเสมือนแสงโคมที่
 โลกทั้งสามเล็งแลมาทุกคำเช่า ทั้งพระวิหาร ระเบียง และหน้าบัน เขียนลายงดงามส่อง
 สว่าง ในทุกห้องมีพระพุทธรูปประทับอยู่เรียงกันไป

13 แสงวับๆ

14 เจดียย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในที่นี้หมายถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระนครศรี
 ออยุธยา

15 (๑) จาก (๒) รวากับ (๓) ไกลกับ

16 โลกทั้ง ๓ ได้แก่ สวรรคโลก โลกมนุษย์ โลกบาดาล

17 คือ บรรพ์ หรือ บัน หน้าบัน องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

18 รุจิ แปลว่า สว่าง เรข แปลว่า ลาย

19 พระพุทธรูป

๓ ศาลาเอนกสร้าง แสนเสา โสตแฮ
 ธรรมาตจุงใจเมือง สู้ฟ้า
 พินารย้อมฉลักเจลา ฉละแผ่น ไส้หนา
 พระมาศเลื่อมเลื่อมหล้า หล่อแสง

ศาลาเอนกสร้าง แสนเสา²⁰ โสต²¹ แฮ
 ธรรมาสน²² จุงใจ²³ เมือง สู้ฟ้า
 พินารย้อมฉลักเจลา ฉละ²⁴ แผ่น ไส้หนา
 พระมาศ²⁵ เลื่อมเลื่อมหล้า หล่อแสง

ศาลามากมายที่เขาสร้างไว้นั้น มีเสากันวนมาก มีธรรมาสน์ที่จะจุงใจชาวเมืองให้ระลึกถึงสวรรค์ วิหารก็ล้วนแต่ฉลุไว้สลักเสลาเป็นแผ่นๆ ทั้งสิ้น ส่วนพระพุทธรูปทองส่องแสงออกมาเลื่อมไปทั่วโลก

²⁰ เป็นคำเปรียบเทียบว่า มีเสามากมายนับแสนต้น

²¹ ที่เดียว

²² ธรรมาสน์ คือ ที่พระนั่งเทศน์

²³ โฉมนำ

²⁴ สลัก ช้อนความล้อย่อยกับฉลัก

²⁵ พระพุทธรูปทอง

๔	ตระการหน้าวัดแห้ว	วงพระ
	บำบวงหญิงชายแข่ง	ขึ้นไหว
	บุรพาท่านสรดสระ	สรงโสรด
	ดวงดอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาล
	ตระการ ²⁶ หน้าวัดแห้ว ²⁷	วัง ²⁸ พระ
	บำบวง ²⁹ หญิงชายแข่ง ³⁰	ขึ้นไหว
	บุรพาท่านสรด ³¹ สระ	สรง ³² โสรจ ³³
	ดวงดอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาน

ภาพอันงามตาหน้าวัดนั้น คือ ทั้งหญิงชายที่เบียดเสียดแข่งกันเข้ามาล้อมรอบองค์พระ
ศรีรัตนธาตุ เพื่อไหว้บูชาด้วยความชื่นใจ ด้านตะวันออกพระเจ้าอยู่หัวทรงให้สร้างสระ
ไว้สำหรับโสรจสรง [ตรงสระนั้น] ดวงดอกไม้ของต้นแก้วกำลังแบ่งบาน

²⁶ งาม ประหลาด แปลก มีต่างๆ

²⁷ แว่น (ต้องลงสัมผัสเสียงโท) แปลว่า ล้อม

²⁸ ล้อม

²⁹ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียรว่า บำบวง แผลงมาจากคำว่า บวง แปลว่า ทั้ง

³⁰ แข่ง คือ แทรกกันเข้าไป

³¹ สร้าง

³² รดน้ำ ราดน้ำ

³³ อาบน้ำ ชำระให้สะอาด มาจากเขมรว่า โสรจ (เขมรรับจากสันสกฤตว่า เสาจ หรือ บาสีว่า โสจ อีกชั้นหนึ่ง)

๔๔ กำสรวลสมุทร สุตยอตกำสรวลศิลป์

๕	กฤษี ^{๓๔} ดูโชติ ^{๓๕} ชัย ^{๓๖}	อาศรม ^{๓๗}
	เต็ม ^{๓๘} ร่ำ ^{๓๙} สรวรรค ^{๔๐} ถา ^{๔๑} บ้าน ^{๔๒}	แผ่น ^{๔๓} ผ้า ^{๔๔}
	เรือน ^{๔๕} รัตน ^{๔๖} พิริ ^{๔๗} ย ^{๔๘} ปราง ^{๔๙}	สุ ^{๕๐} รย ^{๕๑} ปรา ^{๕๒} สาท ^{๕๓}
	แสง ^{๕๔} ย ^{๕๕} อด ^{๕๖} แย้ม ^{๕๗} แก้ว ^{๕๘} แก้ว ^{๕๙}	เนก ^{๖๐} โฉม ^{๖๑}

กฤษี^{๓๔} ดูโชติ^{๓๕} ชัย^{๓๖} อาศรม^{๓๗}
เต็ม^{๓๘} ร่ำ^{๓๙} สรวรรค^{๔๐} ถา^{๔๑} บ้าน^{๔๒} แผ่น^{๔๓} ผ้า^{๔๔}
เรือน^{๔๕} รัตน^{๔๖} พิริ^{๔๗} ย^{๔๘} ปราง^{๔๙} สุ^{๕๐} รย^{๕๑} ปรา^{๕๒} สาท^{๕๓}
แสง^{๕๔} ย^{๕๕} อด^{๕๖} แย้ม^{๕๗} แก้ว^{๕๘} แก้ว^{๕๙} เนก^{๖๐} โฉม^{๖๑}

กฤษีอันเป็นที่อยู่ของพระภิกษุคู่สว่างงดงามนัก อาศรมก็เต็มไปหมด ร่ำลือกันว่า
สรวรรคถาจะเปรียบปานแผ่นดินได้แม้แต่เพียงเส้นผม เรือนแก้วที่มียอดปราสาทก็ชวน
ภิรมย์ดังสุรยปราสาท แสงจากยอดปราสาทส่องประกายเนกเช่นแก้วแก้วประการไม่ผิด
เลย

-
- 34 เรือนที่อยู่ของพระภิกษุและสามเณร
35 สว่าง
36 สวยงาม
37 อยู่ของนักพรต
38 ร่ำลือ
39 ผม เส้นผม
40 พระราชมณเฑียรทอง
41 ปราสาทของพระสุริยาทิติย์
42 เป็นเช่นเดียวกัน

๖	สนมสนวนสอาดตั้ง	ตรึมข
	อร่ามเรืองเสาสโสร	มาคไล้
	เรือนทองเทพแปลงปลุก	ยีนยาก
	ยยวว่าฟ้ากุ้ไ้	ช่วยดิน
	สนมสนวน ⁴³ สอาดตั้ง ^๕	ตรึมข ⁴⁴
	อร่ามเรืองเสาสโสร ⁴⁵	มาคไล้
	เรือนทอง ⁴⁶ เทพแปลงปลุก ⁴⁷	ยีนยาก ⁴⁸
	ยยวว่า ⁴⁹ ฟ้ากุ้ ⁵⁰ ไ้	ช่วยดิน

ฉนวนสำหรับนางสนมสะอาดตัก ตั้งอยู่ที่พระที่นั่งตรึมข เสาพระที่นั่งนั้นอร่ามเรืองด้วยทองที่ทาไว้ เรือนทอง (พระที่นั่งตรึมข) งามดังเทพได้ปลุกสร้างไว้ ได้ยีนว่าสร้างด้วยความยากเย็นนัก เกรงว่า เทวดาไ้จะไ้ช่วยดินสร้างขึ้นมากดอกระมัง

⁴³ ทางเดินทั้งสองข้างสำหรับนางในเดิน

⁴⁴ พระที่นั่งตรึมข สร้างตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ ถือว่าเป็นพระที่นั่งประธาน

⁴⁵ สวม ทาทับด้วย

⁴⁶ ในที่นี้หมายถึง พระที่นั่งตรึมข

⁴⁷ สร้าง

⁴⁸ ยีนยาก

⁴⁹ ปกติแปลว่า เกรงว่า ในที่นี้หมายถึง ถ้าจะเป็นไปได้ว่า

⁵⁰ ยก สร้าง

๓/	อยุธยาโยคฟ้า	ฟากดิน
	ผาดดินพิภพดียว	ดอกฟ้า
	แสนโกฏิบยลยิน	หยากเยื่อ
	ไตรรัตน์เรืองรุ่งหล้า	หลากสวรรค์

	อยุธยาโยค ⁵¹ ฟ้า	ฟากดิน
	ผาดดินพิภพเดียว	ดอกฟ้า
	แสนโกฏิ ⁵² บยล ⁵³ ยิน	หยากเยื่อ ⁵⁴
	ไตรรัตน์ ⁵⁵ เรืองรุ่งหล้า	หลากสวรรค์ ⁵⁶

เมืองอยุธยาประกอบด้วยยศ ร่ำลือจากฟากฟ้าลงมาถึงฟากดิน แม้เพียงกวาดตามองเท่านั้น อยุธยาก็ปรากฏดั่งดอกฟ้าเพียงดอกเดียวแห่งแผ่นดินและพิภพ ผู้คนนับแสนนับโกฏิ ไม่เคยได้เห็นหรือได้ยินเรื่องมลทินเกี่ยวกับอยุธยาแม้แต่เพียงเล็กน้อยเลย พระรัตนตรัยนั้นรุ่งเรืองไปทั่วทั้งหล้าจนจรดสวรรค์ชั้นต่างๆ

⁵¹ ประดับด้วยยศ ถึงพร้อมด้วยยศ

⁵² คำบอกจำนวน ในที่นี้ หมายถึง ผู้คนจำนวนมหาศาล

⁵³ เห็น

⁵⁴ ขยะ หรือ สิ่งสกปรกเล็กๆ น้อยๆ

⁵⁵ แก้วสามประการ หมายถึงพระพุทธศาสนา

⁵⁶ สวรรค์ชั้นต่างๆ

๘	อโยธยาไพโรจน์ได้	ตรีบุร
	ทวารรุจิรยงหอ	สรห้าย
	อโยธยาอิงแมนสุร	สุรโลกยรงแฮ
	ณัฏดุจสวรรค์คล้ายคล้าย	แก้ตา
	อโยธยาไพโรจน์ได้	ตรีบุร ⁵⁷
	ทวารรุจิ ⁵⁸ เรียงหอ ⁵⁹	สรห้าย ⁶⁰
	อโยธยาอิงแมน ⁶¹ สุร ⁶²	สุรโลก ⁶³ รังแฮ
	ณัฏดุจสวรรค์คล้ายคล้าย ⁶⁴	แก้ตา

พระนครศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองอยู่ใต้การคุ้มครองของตรีบุร ประตูลี้แสงสว่างเรียงราย
กันไป หอรบ (ป้อมปราการ) กระจายออกไป เมืองอโยธานั้นงามยิ่งไปกว่าเทวดาได้
สร้างเมืองสวรรค์เสียอีก เห็นชัดประดุจสวรรค์ที่ค่อยๆ เคลื่อนไปแก้ตา

⁵⁷ ตรีบุร หมายถึง ปราการศักดิ์สิทธิ์ที่ทำลายมิได้ เป็นคำเปรียบที่มาจากตำนานใน
เทพปนิมิตความว่า อสูรตนหนึ่งชื่อว่า มยะ หวังจะครองโลก จึงได้บำเพ็ญตบะอย่างหนัก
จนสามารถสร้างป้อมปราการขึ้นมาในชั้นโลก ชั้นอากาศที่กั้นระหว่างโลกและสวรรค์ และ
ในชั้นสวรรค์ มยะได้ใช้เวทมนตร์หล่อหลอมปราการทั้งสามนี้ผนึกเป็นปราการเดียวที่
แม้แต่พระอินทร์ อัคนิ หรือ วายุ ก็ไม่สามารถทำลายได้ แต่อาจถูกทำลายได้เพียงศรของ
พระศิวะเล่มเดียวเท่านั้น เพราะพระศิวะทรงมีฐานะเป็นเทพปศุบดีหรือนายพรานมาก่อน
พระอินทร์ทรงสร้างรศึกขึ้น มีพระพรหมทรงบังคับรถ และพระศิวะได้ใช้ศรของพระองค์
ยิงทะลุตรีบุรของอสูรมยะ ทำให้ฝ่ายเทพสามารถรบจนชนะฝ่ายอสูรได้ ตามตำนานนี้
ตรีบุร หมายถึง กำแพงพิเศษที่เกิดขึ้นจากการหลอมรวมเอาปราการที่แข็งแกร่งทั้งสาม
เข้าด้วยกัน มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่า เป็นกำแพงที่ไม่อาจทำลายได้

⁵⁸ สว่าง

⁵⁹ หอรบ ป้อมปราการ

⁶⁰ กระจายเป็นแนวไป

⁶¹ คำไทยโบราณ หมายถึง เทวดา

⁶² สุระ หมายถึง เทวดา

⁶³ สวรรค์

⁶⁴ ผ่านไปช้า ๆ (ค่อยๆ)

๙	ยามพลบสงกีก้อง สงแ่งสงสาวทรอ อยู่ทยังเมืองทล เตรตระหลบข่าวรู้	กาหลแม่แฮ ข่าวู้ มาโนช ญเออย ข่าวยาม
	ยามพลบเสียงกีก้อง เสียงแ่ง ⁶⁶ เสียงสาวทรอ ⁶⁷ อยู่ทยังเมืองทล ⁶⁹ เตรตระหลบ ⁷¹ ข่าว ⁷² รู้	กาหล ⁶⁵ แม่แฮ ข่าวู้ ⁶⁸ มาโนช ⁷⁰ ญเออย ข่าวยาม

ยามใกล้ค่ำได้ยินเสียงตรงอนกีก้องเชียวนะแม่ ได้ยินทั้งเสียงแ่งและเสียงเขาสาวขอ
บอกข่าวแก่คนรัก อยู่ทยังยิ่งกว่าเมืองที่จะแตกด้วยเสียง เป็นที่พอออกพอใจญัก เสียง
เตรกีก้องกระจายข่าวบอกให้รู้เวลาทั่วกัน

⁶⁵ คำสันสกฤต แปลว่า เครื่องเป่า ในที่นี้คงหมายถึง แตรตรงอน

⁶⁶ เครื่องตีประกอบจังหวะ ทำด้วยโลหะ มีรูปร่างคล้ายฆ้อง หรือแผ่นโลหะแบนๆ
(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒)

⁶⁷ ซอ

⁶⁸ คนรัก

⁶⁹ แตก เป็นภาษาสันสกฤต

⁷⁰ คำสันสกฤต มาโนชย แปลว่า ทำให้พอใจ

⁷¹ กลบและกระจายออกไป

⁷² ประกาศ

๑๐ สายา^{๗๓} เข้าคว่ำเล่น หลายกล
 เ दौरดีดเพี้ย^{๗๕} เพลงพาล รย^{๗๔}ก^{๗๖}ชู้
 สายา^{๗๕}อยู่ในถนน ถาม^{๗๗}ขาว^{๗๖}รย^{๗๖}ม^{๗๖}ถา^{๗๖}
 ยังที่^{๗๖}สาวน้อย^{๗๖}รู้ รย^{๗๖}ก^{๗๖}ข^{๗๖}ว^{๗๖}ญ^{๗๖}ญ^{๗๖}

 สายา^{๗๓} เข้าคว่ำเล่น หลายกล^{๗๔}
 เ दौरดีดเพี้ย^{๗๕} เพลงพาล^{๗๖} รย^{๗๔}ก^{๗๖}ชู้^{๗๖}
 สายา^{๗๕}อยู่ในถนน ถาม^{๗๗}ขาว^{๗๖} รย^{๗๖}ม^{๗๖} ฎา^{๗๖}
 ยังที่^{๗๖}สาวน้อย^{๗๖}รู้ รย^{๗๖}ก^{๗๖}ข^{๗๖}ว^{๗๖}ญ^{๗๖}

เมื่อยามเย็นมาถึง พี่คว่ำเครื่องดนตรีมาเล่นหลายท่วงทำนองเพลง เ दौरดีดเพี้ย^{๗๕}เป็น
 เพลงรักเรียกชู้ ยามเย็นอยู่ในถนน พี่^{๗๖}ฎาก^{๗๖}ก็ถามหา^{๗๖}ขาว^{๗๖}น้อง^{๗๖}เช่นกัน ยังอยู่แต่ว่า สาวน้อย^{๗๖}รู้
 หรือไม่ว่า พี่กำลังเรียกหา^{๗๖}ข^{๗๖}ว^{๗๖}ญ^{๗๖}เจ้า

^{๗๓} เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ยามเย็น

^{๗๔} หลายท่วงทำนอง

^{๗๕} ชื่อเครื่องดีด ทำด้วยไม้ไผ่คล้ายจ้องหน่อง ผิดกันแต่จ้องหน่องใช้วิธีกระตุก ส่วนเพี้ยใช้ดีด

^{๗๖} ภาษาสันสกฤต แปลว่า อ่อนเยาว์ อ่อนหัด ไม่ชำนาญ แต่ เพลงพาล ในที่นี้หมายถึง เพลงเกี้ยวสาว หรือ เพลงที่เล่นอย่างคนอ่อนหัด

^{๗๗} คำที่ผู้ชายพูดกับหญิงคนรัก

[illegible]

78 79 80
 สายาบัว บัว เกล็ด จักมา
 สาวสั่งยามาวัน สุน้อง
 81 82
 สายากรรแสง คลา สองสู่ กันนา
 สาวปาวอยู่ในห้อง เรียกคืนหาคืน

เมื่อถึงยามเย็น สาวและหนุ่มชักชวนกันว่า จะมาหานั่น ฝ่ายสาวสั่งว่า ที่จักมาหาน้อง
อย่ามาแต่กลางวันเกินไปนัก ยามเย็นเมื่อทั้งสองได้มาพบกันแล้ว ถึงกับน้ำตาเป็นต้อง
เคลื่อน (ด้วยความคิด) เวลาสาวหนุ่มอยู่ในห้อง ต่างเรียกหาที่จะได้คืนมาพบกันอีก

78 ผู้หญิง อย่างเช่น สนมบัวนาง บัวกับนาง ซ้ำความกัน ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงใช้ว่า บัวนาง

79 ชายหนุ่ม

80 ชักชวนกัน นัดแนะกัน

81 ร้องไห้ ในที่นี้หมายถึง น้ำตา

82

เคล็ดอน

๑๒ สายารักอยู่แท้ถนุ อย่าไป
 ยยวรรจับแขนขึ้น เดือดดิน
 สายากล่าวเอาใจ โลมสวาสดี
 สาวบ่าวรู้ใช้มลิ้น สิ้นใจโลมใจ

 สายารักอยู่แท้ถนุ อย่าไป
 ยะยวน⁸³ จับแขนขึ้น เดือดดิน⁸⁴
 สายากล่าวเอาใจ โลมสวาสดี⁸⁵
 สาวบ่าวรู้ใช้มลิ้น⁸⁶ สิ้นใจ⁸⁷ โลมใจ

ยังเย็นอยู่ สาวขอรับรองคนรักว่า อยู่ก่อนเถิด อย่าเพิ่งไปเลย ยั่วยวนจับแขนรั้งไว้ด้วย
 ความกระวนกระวาย ยามเย็นนั่นเอง ฝ่ายชายก็กล่าวเอาใจและประเล้าประโลมด้วย
 ความรัก ทั้งสาวและหนุ่มต่างรู้จักพูดจาเล้าโลมให้ชื่นใจกัน

83 กร่อนจาก ขวนยวน หรือ เย้ายวน

84 กระวนกระวายไปมา

85 เล้าโลมด้วยความรัก

86 ลิ้น

87 คำเดิม มลิ้น แปลว่า ชื่นใจ

๑๓	สระเหนาะหน้าเจ้าแวน	ไวจนน
	บ้างจากอยุทธานาน	จึงเต้า
	สระเหนาะกรรแสงยนน	อกหย่อน
	เมรุทู่เท่าหน้า	กำสรวล
	สระเหนาะ ⁸⁸ หน้าเจ้าแวน ⁸⁹	ไว ⁹⁰ จันทร ⁹¹
	ปางจากอยุทธานาน	จึงเต้า
	สระเหนาะกรรแสงยัน ⁹²	อกหย่อน
	เมรุ ⁹³ ทู่ ⁹⁴ เท่า ⁹⁵ หน้า	กำสรวล

รู้สึกวังเวงใจคิดถึงหน้าเจ้าที่กลมดั่งดวงจันทร์นั้ก ยามต้องเดินทางจากอยุธยาเป็นเวลานานอย่างนี้ รู้สึกสังเวชใจนั้ก ร้องไห้จนอกยุบยอบลง แม้แต่พระสุเมรุก็พลอยกำสรวลเศร้าไปกับพี้นอกประทุเช่นกัน

รู้สึกวังเวงใจคิดถึงหน้าเจ้าที่กลมดั่งดวงจันทร์นั้ก ยามต้องเดินทางจากอยุธยาเป็นเวลานานอย่างนี้ รู้สึกสังเวชใจนั้ก ร้องไห้จนอกยุบยอบลง แม้แต่พระสุเมรุก็ประทุเกล้าฐลีออกมาด้วยความกำสรวลเศร้าเหมือนพี

⁸⁸ เขมรเขียนว่า สุริโณ อ่านว่า สุรอนอะห์ แปลว่า นีกลังเวช สงสาร วังเวงใจ อาลัยถึง

⁸⁹ กลม

⁹⁰ สร้อยคำเต็มเข้าไปซ้ำความหมายกับ แวน

⁹¹ เดินทาง

⁹² จนกระทั่ง

⁹³ ภาษาสันสกฤตแปลว่า เจ็บปวดหรือกรำทุกข์ ร้อนใจ เผา สุมไหม้

⁹⁴ อาจหมายถึง เท่ากัน เช่นเดียวกับ หรือ เล้าฐลี

⁹⁵ เป็นคำซ้ำความหมายกับ หนุ่ม เหมือนใน หนุ่มหน้า ในที่นี้หมายถึง ตัวพี

๑๔ หน้าเจ้าชู้ช้อยฉาบ แรมรักษ
 สาวลือมาพลงลิม เล่นให้
 บาครีจุลาลัก เสาวภาคญเออย
 รยมรยกฝูงเข้าไกล สังกเทา

 หน้าเจ้าชู้ช้อย⁹⁶ ฉาบ แรม⁹⁷ รักษ⁹⁸
 สาวลือ⁹⁹ มาพลงลิม เล่น¹⁰⁰ ให้
 บา¹⁰¹ ครีจุฬาลักษณ์ เสาวภาคย์¹⁰² ญเออย
 เรียมเรียมฝูงเข้าไกล สังกเทา¹⁰³

ม้วนนี้ถึงหน้าเจ้าผู้เป็นคนรัก ที่ฉาบด้วยความงามที่ได้ดูแลรักษามานาน จนเมื่อสาวลือ
 มานั้น ญกลับลิมให้รีบไปส่งสารแก่เจ้าครีจุฬาลักษณ์ผู้เต็มไปด้วยความดีของญ พี่ต้อง
 เรียกบรรดาผู้คนเข้ามาหาแล้วสั่งให้รีบไปทันที

96 งดงาม

97 ระยะเวลานาน

98 ดูแลรักษา

99 สาวใช้ที่มาส่งข่าว

100 รีบ

101 บา ในภาษาเขมรแปลว่า คน เจ้า ในที่นี้ คือ เจ้า เรียมอย่างลำลอง

102 ความเจริญ ความดี

103 เดินทางไป

๕๔ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๑๕ โนมแม่จักฝักฟ้า เกรงอินทร หยอกนา
อินทรท่านเทิดโนมเอา สู้ฟ้า
โนมแม่จักฝักดิน ดินท่าน แล้วแฮ
ดินฤาขัดเจ้าหล้า สู้สัสมองส์

โนมแม่จักฝักฟ้า เกรงอินทร์ หยอกนา
อินทร์ท่านเทิด¹⁰⁴โนมเอา¹⁰⁵ สู้ฟ้า¹⁰⁵
โนมแม่จักฝักดิน¹⁰⁶ ดินท่าน แล้วแฮ
ดินฤาขัดเจ้าหล้า¹⁰⁷ สู้สมสอม

โนมงามอย่างแม่นางนี้ จักฝักไว้กับฟ้า ก็เกรงว่าพระอินทร์จะหยอกเียนาง แลโอบอุ้มนางไปสู่สวรรค์ ครั้นจะฝักกับแผ่นดินหรือ แผ่นดินเป็นของเจ้าหล้า (พระเจ้าแผ่นดิน) แผ่นดินหรือจะขัดเจ้าหล้าได้ ถ้าทรงปรารถนาจะสู้สมภิรมย์กับนางเพียงสอง

¹⁰⁴ ยกพาไป

¹⁰⁵ สวรรค์

¹⁰⁶ แผ่นดิน ปฐพี

¹⁰⁷ พระเจ้าแผ่นดิน

๑๖ โคมแม่ฝักน่านน้ำ อรรณพแลฤา
 ยยวนาคเขยช้อก พิไหม
 โคมแม่รำพึงจบ จอมสวาติญเออย
 โคมแม่ใครสงวนได้ เท้าเจ้าสงวนเอง

โคมแม่ฝักน่านน้ำ อรรณพ¹⁰⁸ แลฤา
 เยียว¹⁰⁹ นาคเขยช้อก พิไหม
 โคมแม่รำพึง¹¹⁰ จบ จอมสวาสดี¹¹¹ ญเออย
 โคมแม่ใครสงวน¹¹² ได้ เท้าเจ้าสงวนเอง

หากพี่จักฝากโคมแม่กับน่านน้ำแลมหาสมุทรเล่า ก็เกรงว่า นาคจะมาเขยชมเสียอีก ทำ
 ให้ออกพิไหม โคมแม่เออย พี่ใคร่ครวญถึงเรื่องฝากจอมใจของพี่กับใครต่อใครจนจบแล้ว ก็
 ไม่เห็นมีใครหรอกจะรักษาดูแลเจ้าได้ดีเท่าตัวเจ้าเอง

¹⁰⁸ ห้วงน้ำใหญ่ มหาสมุทร

¹⁰⁹ เกรงว่า

¹¹⁰ คิดทบทวน

¹¹¹ แม่มีมงคล น่าจะเป็น จอมสวาท ซึ่งแปลว่า แม่จอมใจ มากกว่า

¹¹² รักษา

๑๓/ สระเหนาะนิราศน้อง ลงเรือ
 สาวส่งเลวเต็ม ผึ่งแผ้ว
 สระเหนาะพี่หลยวเหลือ ออกส่ง
 สารส่งข้าส่งเจ้า ส่งตน

 สระเหนาะนิราศน้อง ลงเรือ
 สาว^{๑๑๓}ส่ง^{๑๑๔}เลวเต็ม ผึ่งแผ้ว
 สระเหนาะพี่หลยวเหลือ ออกส่ง
 สาร^{๑๑๕}ส่งข้าส่งเจ้า ส่งตน

วังเวงใจเหลือเกินเมื่อต้องลงเรือจากน้องไป เห็นสาวรับส่งความส่งเสียงอ้ออิงไปหมด
 อยู่เต็มผึ่งคอยอยู่ พี่วังเวงใจนัก หลยวดูแล้ว ตื่นตันในอกเกินกว่าจะส่งอะไรได้ อันสาร
 ที่เขียนส่งข้ารับใช้ให้ไปบอกเจ้า พี่ยังต้องส่งตัวพี่เองให้เขียนเลย

^{๑๑๓} สาวที่คอยรับคำสั่ง ตรงข้ามกับ สาวสื่อ หรือ สาวที่มาส่งข่าว

^{๑๑๔} อ้ออิง เสียงดัง

^{๑๑๕} หนังสือ หรือ ความ

๑๘	สระเหนาะน้ำกว้างค้วง	ควิวแด
	สัดอกแดโหยหล	เพื่อให้
	จากบางกระจะแล	ลิวโลก
	ลิวโลดขวญญ้องใช้	ข่าวตรอม
	สระเหนาะน้ำกว้างค้วง ¹¹⁶	ควิว ¹¹⁷ แด
	สมดอกแด ¹¹⁸ โหย ¹¹⁹ หน	เพื่อให้
	จากบางกระจะแล	ลิวโลด ¹²⁰
	ลิวโลดขวญญ้องใช้	ข่าวตรอม

สุดเศร้าใจนัก เห็นน้ำกระฉอกขึ้นลง ใจก็หวนไหวเคว้งค้วง ก็สมอยู่ดอกกับดวงใจที่หา
หนทางไป เหตุนี้จึงร้องให้ จากบางกระจะไปมองเห็นกระแสน้ำวิ่งไปอย่างรวดเร็ว ขวญ
ญ้องก็คงลิวโลดไปจนเป็นไข้ เพราะได้ยินข่าวที่ทำให้ตรอมใจ

¹¹⁶ ค้วง คือ ขว้าง (ในที่นี้ต้องการเอกโทษา) ส่วน ค้วง คือ ค้วง (เช่นในคำ เคว้งค้วง)
ความรวมๆ ตรงกับ กระฉอกขึ้นลง เหวี่ยงไปมา

¹¹⁷ เคว้งค้วง

¹¹⁸ ใจ

¹¹⁹ โหย แปลได้หลายความหมายขึ้นอยู่กับบริบท เช่น โหยหา โหยหน แปลว่า มองหา แต่
โหยให้ โหยหวล แปลว่า ร้องไห้ คร่ำครวญ

¹²⁰ ไปอย่างรวดเร็ว

๕๘ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๑๙ จากมาให้ส่งงโกฏี เกาะรยน
รยมร่ำท้าวเกาะขอม ช่วยอ้าง
จากมามีดดาวยน วงว่อง
วงว่องโหยให้ช้าง ช้างจื่อ

จากมาให้ส่งงโกฏี¹²¹ เกาะเรียน
เรียนร่ำท้าวเกาะขอม ช่วยอ้าง
จากมามีดดาเรียน¹²² วงว่อง¹²²
วงว่องโหยให้ช้าง ช้างจื่อ¹²³

จากมาพร้อมให้ส่งลำนับโกฏีครั้งจนถึงเกาะเรียน ขอให้ช่วยบอกกันว่า พี่ได้ร่ำหานางท้าว
ทั้งเกาะขอมแห่งนี้ เมื่อจากเกาะเรียนมา ตามีดวิงเวียนหวิรหวิร ส่งเสียงโหยให้ดังช้างใน
ยามเจ็บไข้

¹²¹ ๑๐ ล้าน

¹²² หวิรหวิร ทรงตัวไม่อยู่

¹²³ เขมรเขียน ช้าง อ่านว่า จัวมจื่อ แปลว่า ความเจ็บป่วย โรค ในที่นี้หมายถึง เป็นทุกข์
หนัก

๒๐ จากมาล้า^๑หนน^๒ล่ง ละ^๓ชน^๔อน
 ชน^๕อน^๖บ^๗ถึ^๘อ^๙เล^{๑๐}อย^{๑๑}ละ^{๑๒} พื^{๑๓}ไ^{๑๔}ค^{๑๕}ล^{๑๖}ว
 จากมา^{๑๗}ก^{๑๘}ำ^{๑๙}จ^{๒๐}ร^{๒๑}จ^{๒๒}น^{๒๓}น^{๒๔}ท^{๒๕} จ^{๒๖}ร^{๒๗}ง^{๒๘}ก^{๒๙}ล^{๓๐}ิน^{๓๑}
 จ^{๓๒}ร^{๓๓}ง^{๓๔}ก^{๓๕}ล^{๓๖}ิน^{๓๗}ก^{๓๘}้ำ^{๓๙}น^{๔๐}ง^{๔๑}ก^{๔๒}้ำ^{๔๓}ว^{๔๔} ไป^{๔๕}ว^{๔๖}าย^{๔๗}

จากมาล้า^๑ห^๒น^๓ล่ง ละ^๔ชน^๕อน^{๑๒๔}
 ชน^๖อน^๗บ^๘ถึ^{๑๒๕}อ^{๑๒๖}เล^{๑๒๗}ย^{๑๒๘}ละ^{๑๒๙} พื^{๑๓๐}ไ^{๑๓๑}ค^{๑๓๒}ล^{๑๓๓}ว^{๑๓๔}
 จากมา^{๑๓๕}ก^{๑๓๖}ำ^{๑๓๗}จ^{๑๓๘}ร^{๑๓๙} จ^{๑๔๐}ัน^{๑๔๑}ท^{๑๔๒}น์^{๑๔๓} จ^{๑๔๔}ร^{๑๔๕}ง^{๑๔๖}ก^{๑๔๗}ล^{๑๔๘}ิน^{๑๔๙}
 จ^{๑๕๐}ร^{๑๕๑}ง^{๑๕๒} ก^{๑๕๓}ล^{๑๕๔}ิน^{๑๕๕}ก^{๑๕๖}้ำ^{๑๕๗}น^{๑๕๘}ง^{๑๕๙}ก^{๑๖๐}้ำ^{๑๖๑}ว^{๑๖๒} ไป^{๑๖๓}ว^{๑๖๔}าย^{๑๖๕}

จากมาเรือ^๑ห^๒น^๓ล้า^๔ล่ง^๕ถึง^๖ชน^๗อน^๘ เจ้า^๙พ^{๑๐}น^{๑๑}ก^{๑๒}ง^{๑๓}า^{๑๔}น^{๑๕}ที่^{๑๖}ชน^{๑๗}อน^{๑๘}ม^{๑๙}ไ^{๒๐}ด^{๒๑}ย^{๒๒}ี^{๒๓}ด^{๒๔}ะ^{๒๕}ร^{๒๖}ไ^{๒๗}ว^{๒๘}เ^{๒๙}ล^{๓๐}ย^{๓๑} ปล^{๓๒}่^{๓๓}อย^{๓๔}ย^{๓๕}พ^{๓๖}ี่^{๓๗}ฟ^{๓๘}า^{๓๙}น^{๔๐}ไป^{๔๑}
 จาก^{๔๒}น^{๔๓}ง^{๔๔}มา^{๔๕}ถึง^{๔๖}ที่^{๔๗}นี้^{๔๘} ก^{๔๙}ล^{๕๐}ิน^{๕๑}ด^{๕๒}อ^{๕๓}ก^{๕๔}จ^{๕๕}ัน^{๕๖}ท^{๕๗}น์^{๕๘}ห^{๕๙}อ^{๖๐}ม^{๖๑}อ^{๖๒}บ^{๖๓}อ^{๖๔}ว^{๖๕}ล^{๖๖}ก^{๖๗}ระ^{๖๘}จ^{๖๙}า^{๗๐}ย^{๗๑} ทำ^{๗๒}ให้^{๗๓}นี้^{๗๔}ก^{๗๕}ถึง^{๗๖}ก^{๗๗}ล^{๗๘}ิน^{๗๙}ก^{๘๐}้ำ^{๘๑}น^{๘๒}ง^{๘๓}ก^{๘๔}้ำ^{๘๕}ว^{๘๖}ไ^{๘๗}ม^{๘๘}เ^{๘๙}ล^{๙๐}ย^{๙๑}

¹²⁴ ด่านเก็บภาษีและตรวจตราคนและสิ่งของที่นำเข้าไปหรือออกจากเมือง

¹²⁵ ไม่ยึด

¹²⁶ ขจร กระจายออกไป

¹²⁷ ลูกจันทน์

¹²⁸ อบอวลไปทั่ว

¹²⁹ ไม่จางหายไปไหน

๒๑ จากมานักนึ่งเนื้อ นอนหนาว
หนาวเหน้อยเพราะลัชาย ชาบชู้
จากบางทรนาวนาว น้แม่
หนาวเหน้อยมือแก้วกู่ มุ่นมือ

จากมานักนึ่งเนื้อ¹³⁰ นอนหนาว
หนาวเหน้อยเพราะลัชาย¹³¹ ชาบชู้¹³¹
จากบางตะนาว¹³² นาว¹³³ นมแม่
หนาวเหน้อยมือแก้วกู่¹³⁴ มุ่นมือ¹³⁴

จากแม่ นึ่งเนื้อมา พี่นอนหนาว ที่หนาวและเหน้อยเพราะลัชายพัฒน์ต้องทำให้รู้สึก
ซาบซ่าถึงคนรัก ตอนจากบางตะนาวมา เพลอน้ำวหานมแม่จนมือนั้นทั้งหนาวและ
เหน้อย ขอให้น้องแก้วช่วยด้วยมืออันอ่อนนุ่มของน้องเถิด

130 ควรเป็น นึ่งเนื้อ

131 รู้สึกซึ่มซาบ

132 ชื่อสถานที่

133 คือ นาว หรือ เอี่ยมไปไขว่คว้าหา

134 ละมุน

๒๒	จากมามาแก้ไถ้	บางชดาน
	ชดานราบคือชดารดื้อ	ดอกไม้
	มาเกาะด้าแยลาญ	ลูงสวาติญเออย
	ถนัดด้าแยเข้าไ้	พีคาย
	จากมามาแก้ ¹³⁵ ไถ้	บางชดาน ¹³⁶
	ชดาน ¹³⁷ ราบคือชดานดื้อ ¹³⁸	ดอกไม้
	มาเกาะด้าแย ¹³⁹ ลาญ ¹⁴⁰	ลูง ¹⁴¹ สวาสดี ญเออย
	ถนัดด้าแยเข้า ¹⁴² ไ้	พีคาย ¹⁴³

จากมาจนเข้าไถ้บางชดาน แผ่นชดานที่ราบเรียบนั้น ทำให้พื้หวนคิดถึงชดานทองน้องที่มีสะตือประดับเป็นดอกไม้ ล่วงมาถึงเกาะด้าแย เหมือนความสุขสบายถูกทำลาย รู้สึกดังว่ามีคนเอาด้าแยมาเข้าเหยไ้ให้พีระคายเคือง

¹³⁵ กรายเข้ามาไถ้

¹³⁶ ชื่อสถานที่

¹³⁷ แผ่นไม้ราบ

¹³⁸ สะตือ

¹³⁹ ชื่อสถานที่

¹⁴⁰ ภาษาเขมรแปลว่า วินาศ ทำให้เสียหาย

¹⁴¹ ลูง ภาษาเขมรแปลว่า ชุด เจาะ ในที่นี้หมายถึง ทำลาย

¹⁴² แหย่

¹⁴³ ระคาย

๒๓ พระไต่บําราศแก้ว ฦมา
มาย่านขวางขวางดาย ดั่งนี้
จากมาเลือดตาดก เตมย่าน
เต็มย่านบรู๊ก็ ถ่งแถม

พระ¹⁴⁴ไต่บําราศแก้ว ฦมา
มาย่านขวาง¹⁴⁵ ขวางดาย¹⁴⁶ ดั่งนี้
จากมาเลือดตาดก เตมย่าน
เต็มย่านบรู๊ก็¹⁴⁷ ถ่ง¹⁴⁸ แถม¹⁴⁹

เทพยดาองค์ใดหนอพรากฦมาจากแก้วใจ มาถึงย่านขวาง เหมือนถูกขวางให้ห่างน้อง
ทีเดียว จากมาถึงที่นี้ เลือดตาฟ้ตกจนเต็มย่าน กว่าจะเต็มย่านไม่รู้ว่ ต้องนํ้าตาดกอีก
เท่าใดกัน

¹⁴⁴ เทพยดา

¹⁴⁵ ชื่อสถานที่

¹⁴⁶ ทีเดียว

¹⁴⁷ ก็ ในที่นี้ต้องการเสียงโทโทษ

¹⁴⁸ ไหลพร้งพรูออกมา

¹⁴⁹ อีก

๒๔	จากมากอน่านน้ำ	นongกาม ¹⁵⁰
	กามกระเวนแรมรศ	ร่งไ้
	จากมาราชครามคราม	อกก่า
	อกก่าเพราะชู้ให้	ตีนดี
	จากมากอน่านน้ำ	นongกาม
	กามกระเวน ¹⁵¹ แรม ¹⁵² รส	ร่งไ้ ¹⁵³
	จากมาราชครามคราม	อกก่า ¹⁵⁴
	อกก่าเพราะชู้ให้	ตีนดี

จากมาครั้งนี้ จนอยู่อกน่านน้ำ อกพี่น้องด้วยความรัก กามเทพไปด้อมๆ มองๆ อยู่ที่ไหน
เสีย พี่เลยร้างห่างรสรัก หลุดมาอยู่เดียวไ้ร จากมาถึงตำบลราชคราม อกพี่พกข้าตั้งสี
คราม เพราะตีนขึ้นมาร้องให้ตีตนคิดถึงคนรักนั้นแล

150 ความรัก

151 มาจากคำเขมร ฤๅเวน อ่านว่า ฤๅอแวล แปลว่า ตระเวน ด้อมๆ มองๆ

152 พัก

153 หลุด

154 ก่า ในภาษาถิ่นอีสานแปลว่า สีคล้ำคราม

๖๔ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๒๕ จากมาแก้วกู่คำ ชรอกแขวะ
 โพรงชรอกโครมแขวะศรี ไศกสร้อย
 จากมาพีพลูแบะ ปูนแม่
 ปูนแม่ละห้อยให้ ข้าวตรอม

 จากมาแก้วกู่คำ ชรอกแขวะ¹⁵⁵
 โพรงชรอกโครมแขวะศรี ไศรกร้อย
 จากมาพีพลูแบะ¹⁵⁶ ปูนแม่
 ปูนแม่ละห้อยให้ ข้าวตรอม

แก้วของกูช่วยให้มาถึงตำบลชอกแขวะในเวลาค่ำ ทั้งโพรงทั้งชอกช่วยกันแขวะให้พีโหม
และเศร้าสร้อย เมื่อจากชอกแขวะมา พีแบะพลูออกเห็นปูนที่แม่ป้ายไว้ ประหนึ่งเห็นแม่
ละห้อยให้เพราะได้รู้ข่าวที่ทำให้ตรอมตรม [คือ พี่ต้องจากไปไกล]

¹⁵⁵ ชื่อสถานที่

¹⁵⁶ กลุ่มหนึ่ง

๒๖ จากมาแก้วผึ่งแผ่ ใจรัก ฤาแม่
 ยยวอยู่เลวไผ่พอม ผ่าวไส้
 จากศรีล้ำลักใคร สกิดอ่อนนวนแม่
 รยมร่ำไห้หาเจ้า ชำงาย

 จากมาแก้วผึ่งแผ่¹⁵⁷ ใจรัก ฤาแม่
 เยียวอยู่เลวไผ่พอม¹⁵⁸ ผ่าว¹⁵⁹ ไส้¹⁶⁰
 จากศรี¹⁶¹ ล้ำ¹⁶² ลักใคร สกิด¹⁶³ อ่อน นวน¹⁶⁴ แม่
 เรียมร่ำไห้หาเจ้า ชำงาย¹⁶⁵

จากมา น้องแก้วผึ่งแผ่ใจรักให้หรือเปล่าแม่ เกรงว่า น้องอยู่ไม่สบายจนผ่ายพอมให้ปวด
 ท้องด้วยความร้อนใจ พี่จากไป เกรงว่าคนอื่นๆ จะมาลักลอบชมเชยแม่เนื้ออ่อนอันเป็นที่
 รัก พี่จึงร่ำไห้หาเจ้าที่อยู่ห่างไกล

¹⁵⁷ ผึ่งแผ่ผ่องออกไป

¹⁵⁸ ปัจจุบันใช้ ผ่ายพอม

¹⁵⁹ ร้อน ปัจจุบันยังใช้ว่า ร้อนผ่าว

¹⁶⁰ ผ่าวไส้ แปลว่า ท้องไส้ร้อนด้วยความทุกข์ความกังวล

¹⁶¹ ศรี ใน คำสรวลสมุทฺร หมายถึง พี่

¹⁶² พวก หมู่ เหล่า

¹⁶³ แตะต้อง

¹⁶⁴ แปลว่า ที่รัก เช่น อวนพี่ (ที่รักของพี่) อวนอิง (ภาษาเหนือ หมายถึงที่รัก)

¹⁶⁵ เขมรเขียนว่า จ้งาย หรือ จม้งาย อ่านว่า จ้อมงาย แปลว่า ระยะไกล ห่างจาก

๒๙ จากมาเรื่อร่อนทั้ง พญาเมือง
เมืองเปล่าปลิวใจหาย น่าน้อง
จากมาเยี่ยมาเปลือง ออกเปล่า
ออกเปล่าว่ายฟ้าร้อง ร้าหารนหา

จากมาเรื่อร่อน¹⁶⁶ ทั้ง¹⁶⁷ พญาเมือง¹⁶⁸
เมืองเปล่า¹⁶⁹ ปลิว¹⁷⁰ ใจหาย¹⁷¹ น่าน้อง¹⁷²
มาจากเยี่ยมาเปลือง¹⁷³ ออกเปล่า
ออกเปล่าว่าย¹⁷³ ฟ้าร้อง ร้าหารนหา

เรือลอยลำนมาถึงทุ่งพญาเมือง เห็นเมืองเปล่าๆ ใจที่พลอยพลัดหายไปเชียวนะน้อง จากมาแล้ว ไฉนเลยต้องมาออกว่างเปล่า ที่ออกว่างเปล่า เพราะใจไปว่ายวนอยู่บนฟ้า ร้องร่าและร่อนรนน้อง

166 ลอยลำนไปเหนือ

167 ทุ่ง หรือ ทุ่ง

168 ทุ่งพญาเมือง เป็นชื่อสถานที่

169 เมืองทิ้งร้าง

170 หลุดพลัดไป

171 เชียวนะ

172 เปลือง

173 ว่ายวน

๓๐ จากมาเมืองเก่าเท้า ละเทท่านฮา
 เทท่าบึงบางบา ป่าไผ่
 จากมาอ่อนอาเม บุญบาปไธนา
 เมืองมิ่งหลายเจ้าไว้ รยกรอย

 จากมาเมืองเก่าเท้า¹⁷⁴ ละเท¹⁷⁵ ท่านฮา
 เทท่า¹⁷⁶ บึงบาง¹⁷⁷ บา¹⁷⁸ ป่า¹⁷⁹ ไผ่
 จากมาอ่อนอาเม¹⁸⁰ บุญบาป ไธนา
 เมืองมิ่งหลายเจ้าไว้ เรียกรอย

จากเมืองเก่ามาเท้าถึงบ้านละเท ตรงที่น้ำเทป่าออกสู่บึงและบาง (บ้าน) อย่างรวดเร็ว
 บุญและบาปอันใดหนอทำให้พี่ต้องจากแม่เนื้ออ่อนมา เมืองอันเป็นยอดทั้งหลายที่
 กษัตริย์ทรงสร้างไว้ก็ยังรุ่งโรยได้เลย

174 ถึง

175 ชื่อตำบลบ้านละเท ปัจจุบัน คือ ลานเท คำว่า ละ แปลว่า ที่ ส่วน เท แปลว่า อากาศ
 ตะแคงปล่อยสิ่งของออกไปในลักษณะต่างๆ อย่างไม่เสียดาย เช่น เททิ้ง เทขว้าง เท
 กระจาย

176 เทน้ำ ยังมีสำนวน ขาดดีเป็น “เทน้ำเทท่า”

177 บางแปลว่า ทางน้ำเล็กๆ ที่ไหลขึ้นลงตามระดับน้ำคลองหรือน้ำทะเล บึงบาง หมายถึง
 บึงที่ใช้เป็นทางน้ำไหล (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒)

178 บา เป็นคำที่เติมเข้าไปเปล่า ไม่มีความหมายพิเศษ

179 ไหลไปอย่างรวดเร็ว

180 แม่หญิง

๖๘ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๓๑ เดชานุภาพเรื่อง อารักษท่านฮา
 รักษเทพจำสารโดย บอกบ้าง
 บาตรจุฬาลักษณ์ ยศยิ่งพูนแม่
 ไปย้อมโหยให้อ้าง โอ้สาร

 เดชานุภาพเรื่อง อารักษ ท่านฮา
 รักษเทพจำ¹⁸¹สาร¹⁸²โดย บอกบ้าง
 บาตรจุฬาลักษณ์ ยศยิ่ง พูนแม่
 ไปย้อมโหยให้อ้าง โอ้สาร

เทพารักษ์ผู้เรื่องเดชานุภาพเอ๋ย ขอท่านช่วยถือสารตามที่บอกบ้าง ไปยังเจ้าครีจุฬาลักษณ์ผู้มียศยิ่งเกินใคร ช่วยอ้างรำพันตามสารว่า เมื่อจากนางไปแล้วข้าเฝ้าแต่โหยให้ถึง

181
ถือ

182
จดหมาย

๓๒	โกใดชนนชิ่ง ^{๑๘๓} น้อง	นางเฉลย
	เชอญท่านทยานเปนฝนน	ฝากแก้ว
	เยียมมาบลูเสบอย	เซองราด
	ไพราดดาลแพ้วแพ้ว	พรั่งตา
	โกใดชนนชิ่ง ^{๑๘๓} น้อง	นางเฉลย
	เชอญท่านทยาน ^{๑๘๔} เป็นฝนน	ฝากแก้ว
	เยียมมาบลูเสบอย ^{๑๘๕}	เซองราด ^{๑๘๖}
	ไพราดดาลแพ้วแพ้ว ^{๑๘๗}	พรั่ง ^{๑๘๘} ตา

น้องนางช่วยบอกเถิดว่า ไก่ตัวใดหนอขันเสียงใสเหมือนกริ่ง พี่จะเชิญเทพารักษ์เหาะเอามันไปฝากน้องแก้วในความฝัน ตั้งแต่จากมาถึงเชิงราด ความทุกข์ใจไม่เคยทุเลาลงเลย เพราะว่า ไพราคะบันดาลให้ตาวิบแววและวิบวาบไปหมด

๑๘๓ กริ่ง เสียงใสเหมือนกริ่ง

๑๘๔ เหาะ

๑๘๕ เขมรเขียน เสบีย อ่านว่า เซบีย แปลว่า ซา ทุเลา เบาลง

๑๘๖ ปัจจุบันเรียก เชียงราด

๑๘๗ วิบแวว

๑๘๘ วิบวาบ

๓๓ เยี่ยมมาเยี่ยมจากเจ้า ภูเจ้า
 เจ็บกระหนโหยหา ใจใจ
 เยี่ยมมาเยี่ยมหนามเหน็บ ออกอยู่
 ออกอยู่เพราะน้องให้ ตากตน

 เยี่ยมมาเยี่ยมจากเจ้า ภูเจ้า
 เจ็บกระหน¹⁸⁹โหยหา ใจใจ¹⁹⁰
 เยี่ยมมาเยี่ยมหนามเหน็บ ออกอยู่
 ออกอยู่เพราะน้องให้ ตาก¹⁹¹ตน

ยิ่งจากน้องมาไกลเท่าใด ภูก็ยังเจ็บเท่านั้น เจ็บด้วยความทรมนทรมายคร่ำครวญหาน้องอยู่ตลอดเวลา ยิ่งมาก็ยิ่งเหมือนหนามเหน็บออกอยู่ พี่เจ็บออกอยู่เพราะรู้ว่า น้องร้องไห้ที่ห่างตัวพี่

189 คำเขมรเดิมเขียนว่า ภูรหล (อ่านว่า ภูรอสหล) แปลว่า อัดอั้นตันใจ กระสับกระส่าย

เราร้อน ทรมนทรมาย

190 ที่ถูกต้องเป็น ใจใจ แปลว่า เสมอๆ

191 ห่าง แยกกันออกไป

๓๔	เยี่ยมาเรือแก้วคู่	การุณยานนา
	นบเทพอรชุนบน	บอกถ้อย
	มือพนพ้อมีบุญ	แลส่องดูรา
	เชอญพ่อดะดวงซ้อย	ชายศรีสรี
	เยี่ยมาเรือแก้วคู่	การุณ ยานนา
	นบเทพอรชุนบน	บอกถ้อย
	มือพนพ้อมีบุญ	แลส่อง ดูรา
	เชอญพ่อดะดวงซ้อย ¹⁹²	ซาบ ¹⁹³ ศรีสมศรี

เรือมาถึงย่านแก้วคู่การุณ ขอไหว้เทพอรชุนที่อยู่บนสวรรค์และอ้อนวอนว่า ท่านมีบุญ เพราะมีถึงพนมือ ได้โปรดแลและสอดส่องดูเถิด [ถ้าได้พบนาง] ก็เชอญพ่อดะดวงซ้อย (นางอันที่รัก) มาให้ข้าเพื่อได้สมสู่กับนางอย่างซาบซ่าน

¹⁹² งามอย่างชวนชม

¹⁹³ ซาบซ่าน

๓๕ เยี่ยมมาเรือล่องไกล กรียนสวาย
 สวายสวาติธรณีนาง มิ่งไม้
 เพ็จพวงจุจดวงถวาย ทุกกิ่งไช้แฮ
 แม่นม่วงรสฟ้าไล่ ลูกหวาน

 เยี่ยมมาเรือล่องไกล เกวียนสวาย¹⁹⁴
 สวายสวาสดี¹⁹⁵ ธรณีนาง มิ่งไม้
 เพ็ญ¹⁹⁶ พวงจุจดวงถวาย ทุกกิ่ง ไช้แฮ
 แม่นม่วงรสฟ้าไล่ ลูกหวาน

เรือที่ล่องมาไกลตำบลเกวียนสวายแล้ว เห็นมะม่วงงามอันเป็นยอดแห่งต้นไม้ของแม่นาง
 ธรณี ทุกกิ่งผลออกเป็นพวงประหนึ่งดวงดอกไม้ที่ควรมอบให้เจ้าได้ รสมะม่วงนั้นราวฟ้า
 มาลูบไล่ให้ลูกมันหวานทีเดียว

194 ชื่อสถานที่ ในต้นฉบับอื่นเขียนว่า เกวียนสวาย ซึ่งได้ความหมายดีกว่า สวาย แปลว่า

มะม่วง

195 คุณ มงคล

196 ผลิ

๓๖	มุงเห็นน้ำหน้าวัง	วียนตาแลแม่
	ถนัดม่วงมีอนางฝาน	ฝักเจ้า
	เททรวงทุเรมา	บางพุดพี่แม่
	หมากพุดรู้ลับเล่า	พุดพราง
	มุงเห็นน้ำหน้าวัง	เวียนตา แลแม่
	ถนัดม่วงมีอนางฝาน	ฝักเจ้า
	เททรวง ¹⁹⁷ ทุเร ¹⁹⁸ มา	บางพุด พี่แม่ ¹⁹⁹
	หมากพุดรู้ลับเล่า	พุดพราง

เรือมุงไปข้างหน้าพี่เห็นน้ำวังจนวิงเวียนตาเลยละแม่ โพล่เห็นมะม่วงที่แม่นางฝานเพื่อ
เป็นของฝักจากน้องเจ้า พี่หมดจิตหมดใจที่ต้องเดินทางไกลด้วยความลำบากมาจนถึง
ตำบลบางพุดนะแม่ หมากพุดรู้ความลับอะไรเล่า ขอจงพุดเถิดอย่าปกปิดไว้เลย

197 เททรวง หมายถึง เทือก หรือ เทใจ

198 ทางไกล ลำบาก

199 อำพราง ปกปิดไว้

๓๓/ ต้นไม้ชรลุด^{๒๐๐} ลีน บมีแม่ฮา
 ถามข่าวนวนนางถา พุดได้
 รุกกระลาศรี เสาวภาคญเออย
 สารสั่งทุกต้นไม้ ลนลง

 ต้นไม้ชรลุด^{๒๐๐} ลีน บมี แม่ฮา
 ถามข่าวนวนนางถา พุดได้
 รุกกระลา^{๒๐๑} ศรี เสาวภาคย์ ญเออย
 สารสั่งทุกต้นไม้ ลันลง^{๒๐๒}

เจ้าต้นไม้ชรดนี้ไม่มีลีนหรือแม่ ถามข่าวเรื่องนวนนางมันหรือจะพุดได้ ได้แต่ระลึกถึง
 ดวงหน้าน้องที่สวงามของญ แล้วสั่งความไว้แก่ต้นไม้ทุกต้นด้วยความเจ็บปวด

²⁰⁰ สูงขึ้นไป

²⁰¹ ดวงหน้า เช่น กระลาจันทร์ แปลว่า ดวงจันทร์

²⁰² เจ็บหนัก

๓๘	อาเมจยรจากเจ้า	กินใจบารนี
	ยรรย่วนทั้งพะพะ	พรั่นกว่า
	อาเมอยู่ฉนนไค	ดวงสวาติญเออย
	นอนนั่งถาให้ผ้า	ผูกแด
	อาเมเจียน ²⁰³ จากเจ้า	กินใจ ²⁰⁴ บารนี ²⁰⁵
	ยัน ²⁰⁶ ย่อนทั้งพะ ²⁰⁷ พง	พรั่นกว่า ²⁰⁸
	อาเมอยู่ฉนนไค	ดวงสวาสดี ²⁰⁹ ญเออย
	นอนนั่งถาให้ผ้า	ผูกแด ²⁰⁹

อาแม่เอย พี่จากน้องมา ความทุกข์กินใจพี่จริงแล้ว เมาและขย๋อนไปทั้งท้องและพุง อาแม่ดวงใจของญเออยทำอะไรอยู่นะ เจ้ากำลังนอนนั่งหรือร่าให้อยู่กับผ้าที่ผูกดวงใจเราไว้ด้วยกัน

²⁰³ จาก

²⁰⁴ สะเทือนใจ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า touch หรือ affect emotionally

²⁰⁵ เป็นคำย้าความ ยิ่งนัก เหลือเกิน

²⁰⁶ ภาษาไทโบราณและไทถิ่นแปลว่า เมา เช่น ยันหมาก แปลว่า เมาหมาก

²⁰⁷ ศัพท์ยืมจากเขมร แปลว่า ท้อง

²⁰⁸ ปั่นป่วน กระทบกระอ่วน (ความหมายในบริบท)

²⁰⁹ แด หรือ ดวงแด แปลว่า ใจ

๓๙ เยี่ยมมานิราศร้อน ไฟกาม
 ละบมีเลอยแล รยกฟ้า
 ศรีมาสำโรงงาม อายแก่พี่แม่
 ถนัดสำโรงเจ้าถ้ำ ออกโรง

เยี่ยมมานิราศ²¹⁰ ร้อน ไฟกาม²¹¹
 ละบมีเล²¹² แล²¹³ เรียกฟ้า
 ศรีมาสำโรงงาม²¹⁴ อายแก่ พี่แม่
 ถนัดสำโรงเจ้าถ้ำ²¹⁵ ออกโรง

จากร่างห่างไกลอย่างนี้ พี่ร้อนด้วยไฟรัก ไม่อาจสมหวังได้เลย ได้แต่มองดูฟ้าและเรียก
 ฟ้าให้ช่วย พี่มาถึงตำบลสำโรงงาม สำโรงที่ว่างามนั้นยังต้องอายแก่แม่นางของพี่ เห็น
 สำโรงแล้วพลอยนึกถึงตอนเจ้าคอยที่จะออกโรงรำ

²¹⁰ จากไกล

²¹¹ ไฟรัก

²¹² ไม่เคยสมหวังเลย

²¹³ มอง

²¹⁴ ชื่อสถานที่

²¹⁵ คอย

๔๐ รุกน่องน้อยแ่ง ลีลาฤาแม่
 ผืนแผ่นดินโยงฤา อยู่ได้
 แลที่ร่ำไพตา เล็งโลกยพูนแม่
 แผ่นผูกอกฟ้าไว้ จึ่งคง

 ระลึกล่องน้อยแ่ง²¹⁶ ลีลา²¹⁷ ฤาแม่
 ²¹⁸ผืนแผ่นดิน²¹⁹ โยง ฤา อยู่ได้
 ²²⁰แลที่²²¹ ร่ำไพ²²² ตา เล็ง²²³ โลกย²²⁴ พูนแม่
 ²²⁵แผ่น²²⁶ ผูก²²⁷ อกฟ้าไว้ จึ่งคง²²⁸

ที่รำลึกถึงร่างของน่องน้อย เมื่อคล้อยกายร่ำรำไบนั่น เปรียบว่างามเพียงใดหรือแม่ ถ้า
 ผืนแผ่นดินนี้ไม่ได้ยึดโยงไว้จะทนอยู่ได้หรือ แต่ละที่คนทั้งโลกต่างสอดส่องชะม้ายตาดู
 แม่กันทั้งสิ้น อกฟ้าก็หวั่นไหวหากแต่มีแผ่นดินผูกโยงไว้จึงมั่นคงอยู่ได้

²¹⁶ ส่วนเว้าโค้งของกาย หรือ รูปโฉม

²¹⁷ เดินร่ำ ขยับร่ำ

²¹⁸ แผ่นดิน

²¹⁹ ยึด

²²⁰ แต่ละที่

²²¹ มาจากภาษาเขมรว่า รุไฟ อ่านว่า รุมเปี้ย แปลว่า สอดส่อง เมียงมอง

²²² ดู

²²³ แผ่นดิน

²²⁴ มัด รัด พันรอบ

²²⁵ มั่นคง อยู่กับที่

๔๑	ศรีมาพิโยกพื้น	รัตนภูมิ
	ถนัดดุจพระภูมิผจง	แผ่นแผ้ว
	เล็งแลเยี่ยฟ้าฟุ่ม	ชลเนตร
	เพราะพีเจ็บบเจ้าแคล้ว	คลาดไคล

	ศรีมาพิโยค ²²⁶ พื้น ²²⁷	รัตนภูมิ ²²⁸
	ถนัดดุจพระภูมิผจง ²²⁹	แผ่นแผ้ว
	เล็งแลเยี่ยฟ้าฟุ่ม ²³⁰	ชลเนตร
	เพราะพีเจ็บบเจ้าแคล้ว	คลาดไคล

พืมาด้วยความโศกเศร้าจนเข้าเขตรัตนภูมิ เห็นประหนึ่งเทพยดาเจ้าที่จะบรรจงทำให้
แผ่นดินเรียบสะอาด แต่พอมองดูฟ้าแล้ว น้ำตาพืปรืมหัน เจ็บปวดเพราะจากเจ้ามาไกล

²²⁶ วิโยค แปลว่า โศกเศร้า เสียใจ

²²⁷ ในที่นี้คือ แดน เขต

²²⁸ ชื่อสถานที่

²²⁹ ประจง บรรจง

²³⁰ ทะลักออกมา

๔๒	ศรีมาเทวศสร้อย	สงสาร
	ทุกย่านอกพุ่มไฟ	น่าน้อง
	ศรีมาองงคารฉม๊ก	ฉมวยใหญ่
	แลระบัดไล่ทอง	ท่งขยว

	ศรีมาเทวษ ²³¹ สร้อย ²³²	สงสาร
	ทุกย่านอกพุ่ม ²³³ ไฟ	น่าน้อง
	ศรีมาอ้งคารฉม๊ก ²³⁴	ฉมวย ²³⁵ ใหญ่
	แลระบัด ²³⁶ ไล่ทอง	ท่งเขียว

พี่มาต้องคร่ำครวญและเศร้าอย่างน่าสงสารไปทุกย่าน ออกเหมือนไฟลุกท่วมท้นน่าน้อง
ที่พี่จากมานี้ เพราะดาวอังคารฉวยโอกาสเข้าแทรกดวงชะตาครั้งใหญ่ แลออกไปเห็น
ทองทุ่งพลีระบัดออกเขียวไปหมด

²³¹ คร่ำครวญ ลำบากใจ

²³² เศร้า

²³³ มากมาย ท่วมท้น

²³⁴ คนไทยเขียนตามเสียงของคำเขมร ฉม๊ก อ่านว่า ชุ่มฉก แปลว่า ย่องเข้ามาเบาๆ, แอบ
ฉวยโอกาส

²³⁵ ฉมวย แปลว่า ผู้ฉวยโอกาส (เพลงอย่างเขมรจากคำว่า ฉวย)

²³⁶ พลี

๔๓	เนื้อเปื้อลละไล้ล้า	สงขยา
	ควายปละชนเพละพรยว	ตีนเต้น
	กวางทรายประนงหา	หวงเถื่อน
	บ้างลอบบางเหล้นบ้าง	ง่าเงอย

เนื้อ ²³⁷	เปื้อ ²³⁸	ละไล้ล้า ²³⁹	สังขยา ²⁴⁰
ควายปละ ²⁴¹	ชนเพละ ²⁴²	เปรียว ²⁴³	ตีนเต้น
กวางทรายประนัง ²⁴⁴	หา	หวงเถื่อน ²⁴⁵	
บ้างลอบ ²⁴⁶	บ้างเหล้นบ้าง	ง่าเงย ²⁴⁷	

ได้เห็นกวางและสัตว์ป่าวิ่งไล่กันเหลือจะนับได้ พวกควายที่เขาปล่อยไว้วิ่งชนกับวัว
เพละร่างปราดเปรียวอย่างน่าตื่นเต้น กวางทรายมากมายต่างหวงป่าของมัน บ้างก็
แอบอยู่ บ้างก็เล่นกัน บ้างก็ผงกหัวขึ้น

237

กวาง

238

สัตว์ป่าทั่วไป

239

เกิน

240

นับ

241

ปละ แปลว่า ทั้ง ปล่อย ในที่นี้หมายถึง ควายที่เจ้าของปล่อยให้หาหญ้ากินเอง

242

วัวป่าชนิดหนึ่งเขาปิตๆ

243

ปราดเปรียว

244

มาก

245

ป่า

246

แอบอยู่

247

ยกขึ้น ผงกขึ้น

๔๔ รุกข์แก้ว^{๒๔๘} ใจตายแลแม่
 ร่มร่างเป็นตนเลอย น่าน้อง
 เลือดต้าย^{๒๔๙}ฝนราย ทุกย่าน
 ออกฟี่เพียงฟ้าร้อง รยกรี

 รุกข์แก้ว^{๒๔๘} ใจตาย แลแม่
 ร่มร่างเป็นตนเลอย น่าน้อง
 เลือดต้าย^{๒๔๙} ฝนราย ทุกย่าน
 ออกฟี่เพียงฟ้าร้อง รยกรี

ยามระลึกถึงชูเพราะเห็นดอกแก้วเกลื่อนอยู่ เหมือนใจพี่ตายละแม่ ร่างที่เป็นแค่ตัวตน
 เท่านั้นนั้นน้อง (ไม่มีจิตใจ) เลือดต้าย^{๒๔๙}ที่ไหลเกินกว่าฝนที่ตกตลอดรายมาทุกย่าน เสียง
 ออกฟี่ที่ร้องเรียกหาน้องรักนั้นราวกับเสียงฟ้าร้องทีเดียว

๒๔๘ ต้นแก้ว

๒๔๙ เกินกว่า

๘๒ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๔๕ ตั้งใจรักเจ้าอาจ อุปมาถึงฤา
 ชีไฟยามปูนปี ไปแล้ว
 ดวงดยวแม่คงตรา ไตรโลกยภูเออย
 ดินแลฟ้าได้แก้ว ก่อโถมเกลาโถม

 ตั้งใจรักเจ้าอาจ อุปมา ถึงฤา
 ชี²⁵⁰ไฟ²⁵¹ยามปูน²⁵²ปี ไปแล้ว
 ดวงเดี้ยวแม่คง²⁵³ตรา²⁵⁴ ไตรโลกย์ ภูเออย
 ดินแลฟ้าได้แก้ว ก่อ²⁵⁵โถมเกลาโถม

ความตั้งใจรักเจ้านั้น จะอุปมาได้ถึงเพียงใดหรือ แม้นบยามกัณนาราวเป็นปีไม่สิ้นสุด แม่
เป็นดวงแก้วดวงเดียวที่ตราตรึงอยู่คู่สามโลกนี้ เพราะน้องเหมือนดวงแก้วที่ดินและฟ้าได้
สร้างและทำให้โถมงามอย่างประณีตบรรจง

250 แม้ว่า

251 หา

252 เทียบ เปรียบ

253 อยู่

254 ตรึง

255 สร้าง ให้เกิดมา

๕๖	ฝ่ายสงฆ์โนคให้	หานางแม่ฮา
	รยมทรรทึงแทงโลม	สิ้นเล้า
	มาดลบำรุงคราง	ครวญสวาสติ
	ให้บำรุงหน้าหน้า	จอดใจ

	ฝ่ายเสียงสฺโนก ²⁵⁶ ให้	หานาง แม่ฮา
	รียม ²⁵⁷ ทั้น ²⁵⁸ ทึง ²⁵⁹ แทง ²⁵⁹ โลม ²⁵⁹	สิ้น ²⁵⁹ เล้า
	มาดล ²⁶⁰ บำรุงคราง	ครวญสวาท
	ให้บำรุง ²⁶¹ หน้า ²⁶² หน้า	จอด ²⁶³ ใจ

ได้ยินเสียงนกร้องให้หาคู่ของมัน เหมือนฟ้รอกคอยวันที่จะได้โลมลูบและโลมเล้าเจ้าแจ่ม
จันทร์บ้าง เรือมาถึงบางบ่แล้ว พี่ยังครางครวญถึงน้องที่รัก ร้องให้จนถึงบางบ่
เพราะใจจดจอดอยู่ที่หน้าอันอ่อนงามของน้องนาง

256

นก

257

ทั้นทึง มาจากภาษาเขมรว่า ทนุทึง อ่านว่า ต้วนตึง แปลว่า รอคอย

258

จันทร์

259

ลูบไล้

260

ถึง

261

ป่ เป็นร่องรอย

262

สวย เช่น ในสำนวน “หนุ่มหน้าสวสว” มาจาก “หนุ่มหน้าวสวสว” คำว่า หน้าว
เป็นคำเติมเข้าไปจากที่จะพูดว่า หนุ่มสวสว ภายหลังได้เพี้ยนเสียงไปและได้ความหมาย
ตามสว

263

จอดจ่อ หยุด

๘๔ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๔๓/ บำรุงบำราศแก้ว ภูมา
จักบำรุงใครใคร ช่วยได้
ปรักปรือมอา บ้างละเลย
ไ้ปรือมน้องให้ ใ้เห็นสองเห็น

บำรุงบำราศ²⁶⁴แก้ว ภูมา
จักบำรุง²⁶⁵ใครใคร ช่วยได้
ปรักปรือม²⁶⁶อา บ้าง²⁶⁷ละ²⁶⁸เลย
ไ้ปรือมน้องให้ ใ้เห็นสองเห็น

มาถึงบางบ่า รำพึงว่าจากดวงแก้วของภูมาแล้ว ใครจักบำรุง (ดูแล) นาง ใครหนอ
พอจะช่วยได้ ถ้าพี่ไม่รักเป็นจำเดิม (ไม่เอาเรื่องรักมาก่อน) แล้วละก็ ย่อมไม่ถึงความ
ปรารถนาได้เลย ไ้ เพราะคิดถึงน้องเป็นประเดิม (เป็นสิ่งแรก) พี่จึงรำให้ เพราะอยาก
ให้เราได้เห็นกันอยู่ทุกวัน

(ในการร้อยเรียงโคลงบทนี้ เห็นได้ชัดว่า กวีต้องการเล่นคำและความหมายของคำ
ระหว่าง บำรุง-บำรุง และ ปรัก-ปรือม-บ้าง)

264 ปราศจาก

265 แผลงจาก บำรุง แปลว่า ดูแล

266 ประเดิม จำเดิมแต่

267 ตรงกับภาษาเหนือ บ้าง แปลว่า น่ากลัวจะ

268 บรรลุ คือ เสร็จตามประสงค์

๔๘	รยมมาบสว่างใช้	ขวัญญูบินป่าแฮ
	กระอืดอกเซนเซน	ช่วยเหินา
	ลูจจจรลึงยีน	จรหล้าแล้วแฮ
	อ้าจรลึงรักเจ้า	จำงาย

	เรียบมาบสว่าง ²⁶⁹ ใช้	ขวัญบิน ป่า ²⁷⁰ แฮ
	กระอืด ²⁷¹ อกเซนเซน ²⁷²	ช่วยเหินา ²⁷³
	ลูจจจรลึง ²⁷⁴ ยีน ²⁷⁵	จรหล้า ²⁷⁶ แล้วแฮ
	อ้าจรลึงรักเจ้า	จำงาย ²⁷⁷

ตั้งแต่จากนางมาพี่ไม่เคยบรรเทาจากไข้ใจเลย ขวัญบินกระเจิงไปแล้ว ทำให้อืดอัด อก
 สั่นระรัว ช่วยขวัญให้กลับมาอยู่ด้วยเถิด ตอนที่มาถึงยังตะลึง (รู้สึกงงงันถึงรู้ตัวถึงไม่
 รู้ตัว) รู้สึกหลุกหลิก (ทำอะไรไม่ถูก) อ้าที่พี่เป็นอย่างนี้เพราะรักเจ้าที่จากมาไกล

²⁶⁹ ในที่นี้ใช้ควรเป็นคำว่า สร้าง แปลว่า บรรเทาหลง

²⁷⁰ ป่า เป็นคำไทยโบราณมีความหมายอย่างหนึ่งว่า แตก เช่น เมืองป่า แปลว่า เมือง
 แตก อกหว่า หรือ อกป่า แปลว่า อกแตก ในที่นี้ ขวัญป่า แปลว่า ขวัญแตก ก็ได้ แต่ ป่า
 ยังมีความหมายแสดงอาการว่า ไปอย่างรวดเร็ว หรือ กระเจิง ในที่นี้ ขวัญป่า คือ ขวัญ
 กระเจิง ก็ได้เช่นกัน

²⁷¹ ทำให้อืดอัด

²⁷² ภาษาอีสาน แปลว่า สั่น

²⁷³ เหินา ตรงกับ เนา แปลว่า อยู่

²⁷⁴ ตะลึงงัน

²⁷⁵ รู้สึก

²⁷⁶ กวีต้องการใช้คำว่า จรหล้า เพื่อล้อเสียงและความหมายกับ จรลึง (ตะลึง แปลว่า ทำ
 อะไรไม่ถูก หรือ ชะงักอยู่) เขมรมีคำว่า จรฟ้าม อ่านว่า จรอลาม แปลว่า มีกริยา
 หลุกหลิก (วางตัวไม่ถูก) คำว่า จรหล้า อาจเพี้ยนเสียงมาจากคำนี้

²⁷⁷ ภาษาเขมรแปลว่า จากไกล ระยะไกล

๔๙ จรลิวได้ฟ้าต่ำ เตือนยาม
โหยบเห็นสายใจ จรคล้าย
ปลูแม่เมากาม กาเมศกุเออย
ละพีห้วยน้ำหน้า มีดเมา

จรลิว²⁷⁸ได้ฟ้าต่ำ เตือนยาม
โหยบเห็นสายใจ จรคล้าย²⁷⁹
ปลูแม่เมากาม กาเมศ²⁸⁰ กุเออย
ละพีห้วยน้ำหน้า²⁸¹ มีด²⁸² เมา

ระหว่างเรือลิวไปข้างล่างใต้ท้องฟ้า เขาตีบอกเวลากี่ยามแล้ว พี่โหยหาแต่ก็ไม่เห็น
สายใจเธอผ่านมาใกล้เลย เมื่อไม่พบแม่นางสมปรารถนา กูก็ได้แต่เมากามและความรัก
อันยิ่งใหญ่ ปลอยพี่ให้ว่ายอยู่ในน้ำตาที่หลังจากความมีดเมาในกาม

²⁷⁸ อากาที่เรือไปอย่างรวดเร็ว โลดลิว

²⁷⁹ คล้าย ภาษาไทยโบราณแปลว่า เข้ามาใกล้

²⁸⁰ ความรักที่ยิ่งใหญ่

²⁸¹ น้ำตา

²⁸² มีด คือ ไม่มีสติและเหตุผล

๕๐ มาทุ่งทุเรศ^{๒๘๓} บางเขน
 เชนข้าวอกน้เผลา พี่ตั้ง
 ปีนกามกระเวนหว ใจพี่พระเอย
 ถาปให้แก้วกั๊ง พี่คงคีนคง

 มาทุ่งทุเรศ^{๒๘๓} พี่^{๒๘๔} บางเขน
 เชิญ^{๒๘๕} ข้าวอกน้เผลา^{๒๘๖} พี่ตั้ง
 ปีนกาม^{๒๘๗} กระเวน^{๒๘๘} หัว ใจพี่ พระเอย
 ถาปให้แก้วกั๊ง^{๒๘๙} พี่คงคีนคง

กว่าจะมาถึงทุ่งบางเขนตรงนี้ยากลำบากยิ่งนัก อียากนักที่จะได้ข้าวของแม่นางผู้มีอก
 นมอันงามอย่างพี่ตั้งใจรอ ครรภนั้นมาตระเวนอยู่รอบหัวใจพี่ ถาว่าพระกามเทพจะ
 ไม่ให้น้องแก้วแก่พี่ จึงขวางกั้นให้พี่อยู่ที่นี่ไม่ให้คืนไปคงอยู่กับน้อง

๒๘๓ ทุเรศ มาจาก ทุร (ไกล ยาก ลำบาก) กับ อิศ (ที่สุด)

๒๘๔ พี่ (ในบางที่เป็น เพ) มีความหมายว่า ที่นี่ คู่กับ โพน ซึ่งแปลว่า ที่โน้น

๒๘๕ ยาก

๒๘๖ โคมเผลา

๒๘๗ ศรแห่งรัก หรือ อาจหมายถึง ศรกามเทพ

๒๘๘ ด้อมๆ มองๆ

๒๘๙ ขวางกั้น

๕๑ กำสรดสร้อยฟ้าคลี ควรรักษาแม่
 รอยอยู่แรมรสรงค์ พี่เต้า
 ศรีมาเยอมดักดัก ใจจอดคินนา
 ครันนกล่าวครันให้เกล้า เกลอีกเรือ

 กำสรดสร้อย²⁹⁰ ฟ้าคลี ควรรัก ญาแม่
 รอย²⁹¹ อยู่แรมรสรงค์ พี่เต้า²⁹²
 ศรีมาเยอมดักดัก²⁹³ ใจจอด คินนา
 ครันนกล่าวครันให้เกล้า เกลือกเรือ

พี่เศร้าใจเหลือเกิน แม่ดอกฟ้าของพี่กำลังคลีบานก็ควรได้ร่วมรักกันใช่ญาไม่แม่ ถ้าแรม
 คินอยู่ด้วยแล้ว [ต่าง] ก็จะได้รสแห่งสงครามกาม ชะรอยพี่ต้องจากมาเสีย มีแต่กระวน
 กระวาย (เหมือนติดกับดัก) เพราะใจจอดจ่อจะคินมาหานาง ได้แต่พรวดไปร้องไห้ไป เอาหัว
 เกลือกเรือ

290 สร้อย แปลว่า ดอก สร้อยฟ้า คือ ดอกฟ้า

291 ชะรอย ในที่นี้ เห็นที่จะ

292 มา

293 คำแสดงอาการกระวนกระวาย

๕๒ ศรีมาใจขอช้อน ทังวนน
 แลนลงเหลืออก น่าน้อง
 ศรีมายอมรับขวัญ แขนปากไ้แม่
 ดาลตีนตือกร้อง ร้าหารนหา

 ศรีมาใจขอ²⁹⁴ช้อน ทังวัน
 แล²⁹⁵ล้นลงเหลือ²⁹⁵อก น่าน้อง
 ศรีมายอมรับขวัญ แขนปาก ไ้แม่
 ดาล²⁹⁶ตีนตือกร้อง ร้าหารนหา

ยามจากน้องมาใจพี่แหย่เหือดสนิททั้งวัน และเจ็บหนักเกินกว่าอกจะรับได้นะน้อง พี่มานี้
 รับเอาขวัญมาแขวนปากแม่ไ้ไ้ เพราะเกิดขึ้นขึ้นมาคราใดเป็นตือกร้องร้าหาและ
 ร้องเรียกหานางอยู่ร้าไป

294 แหย่ เช่น แหย่ขอ คำว่า ช้อน ช้าความหมายกับ ขอ

295 ล้น เกิน

296 เกิด

๕๓ ฤาเรียนให้ชู้พราก กณนเพรงก่อนฤา
 กรรมแบ่งเอาออกมา ดั่งนี้
 เวรานุเวรเอง พระบอกมารา
 ผิดชอบใช้หนี้หน้า สู้สัสมองสั

 ฤาเรียนให้ชู้²⁹⁷ พราก กณนเพรง ก่อนฤา
 กรรมแบ่ง²⁹⁸ เอาออกมา ดั่งนี้
 เวรานุเวรเอง พระบอก มารา
 ผิดชอบ²⁹⁹ ใช้หนี้หน้า³⁰⁰ สู้สมมองสม

ถ้าว่าได้เคยทำให้คนรักเขาพรากกันเมื่อชาติก่อน กรรมที่ทำได้จึงได้แยกเอาออก(คนรัก)
 มาดังนี้ พระท่านสอนว่า เวรใหญ่เวรน้อยที่ทำได้กำหนดเอง ผิดอย่างไรก็สมควรใช้หนี้
 เสีย เพื่อว่าชาติหน้าเราสองจะได้ครองคู่สู้สม

297 คนรัก

298 แยก

299 ควร สมควร

300 ภายหลัง ชาติหน้า

๕๔ เยี่ยมมาสักดอกแห่ง หฤทัยขึ้นแฮ
 เครงย่อมถวลงอก คำเช้า
 เยี่ยมมาเยี่ยไกลกลาย บางกรูด
 ถนัดกรูดแก้วสระเกล้า กลิ่นขจร

 เยี่ยมมาสอดอกแห่ง หฤทัย ขึ้นแฮ
 เครง³⁰¹ ย่อมถวลงม³⁰² อก คำเช้า
 เยี่ยมมาเยี่ยไกลกลาย³⁰³ บางกรูด
 ถนัดกรูดเจ้าสระเกล้า³⁰⁴ กลิ่นขจร

ที่ต้องจากมาสอดอยู่ดอก รู้สึกแห่งเหี่ยวอยู่ แต่ต้องทำว่าใจขึ้น ถึงดูว่าครั้นเครง แต่ออก
 ย่อมทุกซักระทม (ถวลงม?) ทั้งเวลาคำเวลาเช้า เดินทางมาไกลจนใกล้ถึงบางกรูด
 พลอยทำให้นึกถึงมะกรูดที่เจ้าใช้สระผมจนกลิ่นหอมกระจาย

301 ครั้นเครง เสียงดัง

302 โดยปริบทหมายถึง ทุกซักระทม ตรอมใจ

303 แปลว่า ใกล้

304 เกล้า แปลว่า ผม ในกฎหมายของล้านนา ผู้หญิงที่ประพัตินอกใจสามีจะถูกตัดเกล้า
 หรือตัดผมออกเป็นการลงโทษประจาน

๕๕ รศไค้ดาวหน้าดูจ รสผ้แม่เลอย
 ผ้เทพสาวอัปสร รูปแพ้
 พระเออยเมื่อสองลั สุเกษนางนา
 บนชอดกลางเกล้าแก้ จ้างอย

รสไค้ดาว³⁰⁵ หน้าดูจ รสผม แม่เลอย
 ผมเทพสาวอัปสร รูปแพ้
 พระเออยเมื่อสองสม สุเกษ นางนา
 บนชอดกลางเกล้าแก้ จ้างอย³⁰⁶

รสสัมผัสไค้ในดาวแดนหนา จะเทียบได้เท่ารสสัมผัสผมแม่นาง ผมนางเทพอัปสรที่แต่ง
 รูปอย่างสวยก็ยังแพ้นางอยู่ดี เทพไท้ทั้งหลายเอย เมื่อสองเราเสพสมกันนั้น ผมอันงาม
 ของนางที่ชอดไว้บนกลางหัวถูกแก้ออก [๑] ส่งกลิ่นระรื่นนัก (หรือ [๒] สยายออก
 สวยงามนัก)

305 แดน โลก

306 คำว่า จ้างอย พิจารณาได้สองประการ คือ (๑) อาจแผลงมาจากคำเขมร เจย ซึ่ง
 แปลว่า (กลิ่น) ระรื่น สอดคล้องกับที่กวีพรรณนาว่า ผมนางนั้นกลิ่นหอม หรือ (๒) อาจ
 แผลงมาจากคำเขมรว่า เจย ซึ่งแปลว่า ไม่อยู่ กับที่ สอดคล้องกับที่กวีพรรณนาว่า นางที่
 รักแก้มวยผมออก เส้นผมก็กระจายออกไป

๕๖	เยี่ยมาพิเศศ ^{๓๐๗} ^{๓๐๗} พี้	บางพลู
	ถนัดเหมือนพลุนางเสวย	พีดั้น
	รยมรักเมื่อไขดู	กระหนยคนางนา
	รสรำเพยต้องมลิ้น	ล่นนใจลาญใจ
	เยี่ยมาพิเศศ ^{๓๐๗} ^{๓๐๗} พี้	บางพลู
	ถนัดเหมือนพลุนางเสวย	พีดั้น
	เรียมรักเมื่อไขดู	กระหนย ^{๓๐๘} นางนา
	รสรำเพยต้องมลิ้น ^{๓๐๙}	ล่น ^{๓๑๐} ใจลาน ^{๓๑๑} ใจ

พี้ไม่เคยเดินทางไกลอย่างนี้ ครั้นมาถึงบางพลูแล้ว พีนึกถึงพลู่ที่แม่นางเสวย พี้ถึงกับจะ
 ดิ้นตายทีเดียว เวลาพี้คิดถึงเพราะรักเจ้าก็คลั่งกระหนยด (ใบพลู่ที่ป้ายปูนไว้) ที่นางน้อย
 ฝากมา กลิ่นรสของปูนพัดโชยมาต้องลิ้น ทำให้ใจพี้เต้นอย่างเลื่อนล่นและตื่นตัว

³⁰⁷ ยิ่งกว่าปกติ

³⁰⁸ หมายถึง ใบพลู่ที่ป้ายปูนไว้แล้ว

³⁰⁹ ลิ่น เขียนแบบคำไทยเก่าครั้งยังออกเสียงควบกล้ำ /มล/ ได้อยู่

³¹⁰ ล่น หมายถึง ทำให้หวั่นไหว

³¹¹ ลาน แปลว่า ทำให้ตื่นอย่างกระตั่นหั่น มีใช้ในคำซ้ำความว่า ลนลาน ซึ่งแปลว่า
 ตระหนกตกตื่น กระวีกระวาด

๕๓/ เรือมาจยรจยดใกล้ ฉมงงราย
 ฉมงงนอกฉมงงใน ออกช้า
 ชาวขุนสมุทรหลาย เหลือย่าน
 อวนหย่อนหยั่งทำน้ำ ถูกปลา

เรือมาเจียนเจียดใกล้ ฉม้งราย³¹²
 ฉม้งนอกฉม้งใน ออกช้า
 ชาวขุนสมุทร³¹³ หลาย เหลือย่าน
 อวนหย่อนหยั่งทำน้ำ ถูกปลา

เรือแล่นเข้ามาใกล้ตำบลฉม้งราย (ปัจจุบันเป็นบ้านสมอราย) เห็นฉม้งที่เรียงอยู่ข้างนอก
 ทำให้นึกถึงฉม้งในที่ทำให้อกพีช้า พวกประมงที่ชาญทะเลมีอยู่ล้นย่าน ต่างเอาอวนไป
 หย่อนหยั่งทำน้ำให้ต้องตำแหน่งที่ปลาจะเข้าอวน

³¹² คำว่า ฉม้ง แปลว่า แม่่น มักใช้ในคำว่า ฉม้งนัก หรือ แม่่นฉม้ง แต่ชื่อตำบลนี้ แสดงว่า
 ฉม้งเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งใช้พุ่งสัตว์น้ำได้อย่างแม่นยำ จึงพูดว่า แม่่นอย่างฉม้ง หรือ
 แม่่นฉม้ง ต่อมากร่อนเหลือ ฉม้ง ชื่อตำบลฉม้งราย บอกสภาพว่า มีฉม้งเรียงรายอยู่เต็ม
 ไปหมด เพราะเป็นบ้านคนประมง ดังนั้น จึงขอสันนิษฐานว่า ฉม้ง เป็นฉมวกอย่าง ๑

³¹³ ขุนสมุทร เป็นคำเปรียบเทียบกับชาวเรือที่มีประสบการณ์ออกทะเลมามาก

๕๘ กลัวยอ้อยเหลืออ่านอ้าง นักนาง
 จรหลาดเลกคนหนา ผั่งเฝ้า
 เยี่ยมมาลุดลบาง รมาด
 ถนัดรมาตเต้นเต้า ไต้ฉนยร

 กลัวยอ้อยเหลือ³¹⁴ อ่าน³¹⁵ อ้าง นักนาง
 ตระหลาดเลกคนหนา ผั่งเฝ้า
 เยี่ยมมาลุดล³¹⁶ บาง รมาด³¹⁷
 ถนัดรมาตเต้นเต้า ไต้ฉนยร³¹⁸

ทั้งกลัวยและอ้อยมีเกินกว่าจะนับได้นะน้อง แมตลาดจะเล้กแต่คนก็หนาแน่นเฝ้าของชาย
 อยู่สองฝั่ง ครั้นแล้วก็มาถึงบางระมาต ได้เห็นแรดกำลังเต้นและเดินไต้ขอบทางริมน้ำไป

314 เกินกว่า

315 คำไทยโบราณแปลว่า นับ ก็ได้

316 ถึง

317 แรด รมาด มาจากภาษาเขมรว่า รมาส

318 ขอบ หรือ ริมน้ำ

๕๙ ชรดีอดาษซึ้งชื่อ แพลมแล
 ไพรพนอากยร แรตร้อง
 ดวงดยวจากจยรแด ยรรสวาติ
 นอนน่งฤาให้พร้อง เพื่อนใคร

 ชรดี³¹⁹ ดาษซึ้ง³²⁰ ชื่อ แพลม³²¹ แล
 ไพรพนมอาเกียรณ³²² แรตร้อง
 ดวงเดียวจากเจียนแด ย่น³²³ สวาสดี
 นอนน่งฤาให้พร้อง³²⁴ เพื่อนใคร

ดอกไม้ชื่อต่างๆ เต็มทั้งโค้งน้ำ ปราภฏออกมาให้เห็นไหวๆ บรรดาแรดส่งเสียงระงมป่า
 เขา พืชจากดวงใจคนเดียวของพืมาอย่างนี้แทบสิ้นใจด้วยความคิดถึง นอนหรือนั่งได้แต่รำ
 ไข่ เปรียกพร้องร้องหาคนที่จะมาเป็นเพื่อน

³¹⁹ ดอกไม้

³²⁰ โค้ง คด

³²¹ คำเขมร แพลม อ่านว่า แพลม แพลว่า โผล่ออกมาไหวๆ

³²² เกสรนกลั่น

³²³ แทบสิ้นใจ

³²⁴ พร้องเพรียก เรียกหา

๖๐

ดวงดยวบวมาศแพ	พิมทองพีเออย
รยมบ่หลับไหลหา	คำเคี้ย
ดวงดยวแม่มองหน	หาพีพูนแม่
ใครช่วยชูเกล้าเกลี้ย	กล่อมแถง

ดวงเดียวบัวมาศแพ	พิมพ์ทอง พีเออย
รยมบ่หลับไหล ³²⁵ หา	คำเคี้ย ³²⁶
ดวงเดียวแม่มองหน	หาพี พูน ³²⁷ แม่
ใครช่วยชูเกล้า ³²⁸ เกลี้ย	กล่อมแถง ³²⁹

หญิงเดียวในดวงใจพีเออย แม้แต่บัวทองที่ว่างามยังแพ้แก่แม่เนื้อทองของพีเลย พีไม่เคย
ได้หลับ เพราะหลงไหลมองหาเธอตลอดทั้งคืน แม่ดวงใจดวงเดียวของพีอยู่ไกลโพ้นก็คง
เรียกหาพีเช่นกัน ใครเล่าจักช่วยปลอบประโลมแม่ยอดรักและกล่อมแม่จันทร์งามของพี

325 หลงไหล

326 ทั้งคำคีน หรือ ตลอดคีน

327 พูน ตรงกับ ข้างโน้น ไกลโพ้น

328 เกळा แปลว่า กล่อม เกळाเกลี้ย คือ กล่อมเกลี้ย

329 ดวงจันทร์

๖๑ รยมรักษสุดที่อ้าง เหวสมรแม่ฮา
 กามลนลงลาญแด เดือดไหม้
 เยี่ยมมาเทพสาคร ครวญสวาสดี
 สยงสาครร้องไห้ ส่งสยงสุดสยง

เรียมรักษสุดที่อ้าง³³⁰ เหวสมร แม่ฮา
 กาม³³¹ลน³³²ลง³³³ลาญ³³²แด³³³ เดือดไหม้
 เยี่ยมมาเทพสาคร ครวญสวาสดี
 เสี่ยงสาครร้องไห้ ส่งเสี่ยงสุดเสี่ยง

พี่รักเอน้องนางคู่ชีวิตผู้มีเอวงามจนสุดจะกล่าวได้ ความเจ็บหนักจากความรักเหมือนไฟที่ลนให้ดวงใจเดือดไหม้ เหตุนี้เอง เทพผู้รักษาสุมุทยังช่วยคร่ำครวญถึงนางด้วยเสียงทะเลที่ร้องไห้นั้นดังสุดเสียงทีเดียว

330 อ้าง แปลว่า กล่าว มักใช้คู่กันว่า กล่าวอ้าง

331 คำถุขฎี พจนานุกรมเก่าที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงรวบรวมขึ้นอธิบายว่า แปลว่า เจ็บหนัก ในภาษาเขมรมีคำ ลนลง อ่านว่า ล้วนล้วง แปลว่า เว้งว้าง หรือ ลิปๆ

332 ลาน ช้าความหมายกับ ลน แปลว่า ทำให้ร้อน อย่างที่ใช้ว่า ลนลาน คืออาการคล้ายไฟลน

333 ใจ

๖๒	มุงเห็นเดียรดาศสร้อย	แสนสวน
	แมน่ม่วงขุนไรรอง	รุ่มสร้อย
	กึ่งทองรำคานโคตร	รสอ่อนพี่แม่
	ปรางประเหล็กแก้มช้อย	ซาบพ่น
	มุงเห็นเดียรดาศสร้อย	แสนสวน
	แมน่ม่วง ³³⁴ ขุนไรร ³³⁵ เรียง	รุ่ม ³³⁶ สร้อย
	กึ่งทองลำคานโคตร ³³⁷	รสอ่อน พี่แม่
	ปรางประเหล็ก ³³⁸ แก้มช้อย	ซาบพ่น

มองออกไปเห็นดอกไม้มากมายอยู่ในสวน มะม่วงทิพขุนเนื้อทองเรียงรายออกดอก
อ่อน ส่วนกึ่งทองและลำคานส่งกลิ่นหอมอ่อนออกพุ้ง ส่วนมะปรางที่รสซาบพ่นช่าง
เป็นปริศนาให้คิดถึงแก้มอันงามของน้อง

334 ทิพ

335 ลีอกกลี้องทอง

336 อ่อน

337 มาจากคำว่า พิโคตร แปลว่า ส่งกลิ่นหอมพุ้ง

338 สันนิษฐานว่ามาจากคำสันสกฤตว่า ปรุเหลิ แปลว่า ปริศนา เพี้ยนเป็นสำเนียงไทย
และเขียนว่า ประเหล ประเหล็ หรือ ประเลห์ แปลว่า ประดุจ

๖๓ เยี่ยมมาแล้วไ้ฮ้อย่อน บางฉนง

ฉนงป่มาทนนสาย	สแปท้อง
ชนทิพย์พงารรง	รจเรขมาแม่
ยีนข้าวไขหม้อน้อง	อิมเอง

เยียมมาแล้วไ้ ³³⁹	ฮ้อย่อน ³⁴⁰	บางฉนง
ฉนง ³⁴¹ ป่มาทนนสาย	สแปท้อง	
ชนมทิพย์พงา ³⁴² รัง ³⁴³	รจเรข ³⁴⁴ มาแม่	
ยีนข้าวไข ³⁴⁵ หม้อน้อง	อิมเอง	

พอมาถึงบางฉนง รู้สึกเสียดไ้ซัยักขย่อนจะอาเจียน เพราะว่า ฉนงใส่ข้าวมาไม่ทันจน
สายแล้ว เลยทำให้หิวจนสแปท้อง พี่จึงหยิบขนมทิพย์ที่น้องรักประดิษฐ์ประจงให้ติดตัว
มาขึ้นมากิน เพียงถ้ำพี่ได้ข่าวว่า น้องเปิดหม้อข้าวเท่านั้น พี่ก็อิมแล้ว

³³⁹ ยังไม่ทราบความหมายที่ชัดเจนของคำว่า สแล้ว สันนิษฐานว่าเป็นคำซ้ำความหมาย
ของคำว่า ไ้ สแล้วไ้ โดยรวมหมายถึง ท้องไ้

³⁴⁰ กร่อนเสียงจาก ขัยักขย่อน หรือ มีอาการพะอืดพะอมจนจะอาเจียน

³⁴¹ หม้อข้าว

³⁴² คำว่า พงา มาจากภาษาเขมรว่า พุงา อ่านว่า ปุมเงีย แปลว่า นางที่รัก

³⁴³ ทำ

³⁴⁴ แกะสลักสวยงาม

³⁴⁵ เปิด

๖๔ ดำว^{๓๔๖} หน^{๓๔๗} นอเนก^{๓๔๘} ชื้อ ขน^{๓๔๙} ขาย
 อร^{๓๕๐} อ่อนเลว^{๓๕๑}งคิด ค่า^{๓๕๒} พ^{๓๕๓} ร^{๓๕๔} าว
 ห^{๓๕๕} มา^{๓๕๖} ก^{๓๕๗} ส^{๓๕๘} ก^{๓๕๙} ช^{๓๖๐} ระ^{๓๖๑} ล^{๓๖๒} าย^{๓๖๓} ป^{๓๖๔} ล^{๓๖๕} ง
 ม^{๓๖๖} ือ^{๓๖๗} แม่^{๓๖๘} ค^{๓๖๙} ้า^{๓๗๐} ล^{๓๗๑} าว^{๓๗๒} ล^{๓๗๓} าว แ^{๓๗๔} ล^{๓๗๕} ะ^{๓๗๖} ช^{๓๗๗} ิง^{๓๗๘} ไช^{๓๗๙} ร^{๓๘๐} ม^{๓๘๑} ช^{๓๘๒} ิง

 ด^{๓๔๖} ำ^{๓๔๗} ว^{๓๔๘} หน^{๓๔๙} น^{๓๕๐} อ^{๓๕๑} เน^{๓๕๒} ก^{๓๕๓} ช^{๓๕๔} ื้อ ข^{๓๕๕} น^{๓๕๖} ม^{๓๕๗} ข^{๓๕๘} าย
 อ^{๓๕๙} ร^{๓๖๐} อ^{๓๖๑} น^{๓๖๒} เล^{๓๖๓} ว^{๓๖๔} ง^{๓๖๕} ค^{๓๖๖} ิด^{๓๖๗} ค^{๓๖๘} ำ^{๓๖๙} พ^{๓๗๐} ร^{๓๗๑} ำ^{๓๗๒} ว^{๓๗๓}
 ห^{๓๗๔} มา^{๓๗๕} ก^{๓๗๖} ส^{๓๗๗} ก^{๓๗๘} ช^{๓๗๙} ระ^{๓๘๐} ล^{๓๘๑} าย^{๓๘๒} ป^{๓๘๓} ล^{๓๘๔} ง^{๓๘๕} ป^{๓๘๖} ล^{๓๘๗} ิด^{๓๘๘} ไ^{๓๘๙} หม^{๓๙๐}
 ม^{๓๙๑} ือ^{๓๙๒} แม่^{๓๙๓} ค^{๓๙๔} ้า^{๓๙๕} ล^{๓๙๖} าว^{๓๙๗} ล^{๓๙๘} าว^{๓๙๙} แ^{๔๐๐} ล^{๔๐๑} ะ^{๔๐๒} ช^{๔๐๓} ิง^{๔๐๔} ไช^{๔๐๕} ร^{๔๐๖} ม^{๔๐๗} ช^{๔๐๘} ิง

ตรงนั้นมีขนมซื้อขายมากมาย สาววัยอ่อนส่งเสียงคิดราคาของ มะพร้าวและหมากสุกล้วนเป็นทะเลายที่ปลิดลงมาใหม่ๆ มือแม่ค้าต่างกวักเรียก บ้างก็ชิงวิ่งเข้ามาและชิงกันรุมจะขายของ

346 บริเวณ

347 ้น

348 ส่งเสียงอื้ออึง

349 ชะลาย ภาษาเขมร แปลว่า ช่อ หรือ พวง ต่อมาไทยใช้ว่า ทะลาย มีตัวอย่างอื่นอีกของเสียงในภาษาเขมรที่เคลื่อนในภาษาไทย เช่น เฉลอะ / ชะเลอะ เป็น ทะเลอะ ชะมีน เป็น ทะมีน หรือ ทะมีน

350 ยกมือยืนอยู่ด้วยกันชุมนุม

๖๕ มลักเหน่น้ำหน้าโน้ ในตาพี่แม่
 รยมตากตนตึงตาย น่าน้อง
 ลนนล่งพี่แลมา บางจาก
 จยรจากตือกรอ้ง รยกนางหานาง

มลัก³⁵¹ เห็นน้ำหน้า³⁵² ไน³⁵³ นัยน์ตา พี่แม่
 เรียมตาก³⁵⁴ ตนติงตาย³⁵⁵ น่าน้อง
 ลันลุงพี่แลมา
 เจียน³⁵⁶ จากตือกร้อง
 บางจาก
 เรียกนางหานาง

แม่นางแอบเห็นน้ำตาที่พร่างพรูจากนัยน์ตาพี่หรือไม่ ยามนอนพี่เหมือนคนที่ตายแล้วน้อง
เมื่อมาถึงบางจากพี่ระทมใจอย่างหนัก ตอนออกจากบางจากพี่ตึกชกตัวเรียกหาแม่
นางที่รัก

351 มลัก คือ มัก หรือ ลัก ในที่นี้ แปลว่า แอบ

352 น้ำหน้า คือ น้ำตา

³⁵³ ไส้ ในคำไทยโบราณมีอยู่บ่อยครั้งที่ใช้น้ำเสียง /น/ แทน /ล/ เช่นในกฎหมายตราสามดวงใช้ ทำเน แทน ทำเล พิจารณาตามบริบทในที่นี้ หมายถึง น้ำตาที่ไล่กันออกมาพรุ้งพรุ

354 นอน

355 ดิง แปลว่า ไหว มีชีวิต ในที่นี้ก็ใช้ ดนดิงตาย แปลว่า ร่างกายไม่เคลื่อนไหวแล้ว ไม่มีชีวิตแล้ว

356 จาก คำว่า เจียนจาก เป็นคำซ้ำความกัน

๖๖ ลนฺลฺงฺสงฺฟักฺฟงฺ ผกาสลา
 โตรฺลของอบตาง กลิ่นเกล้า
 รอยมือแม่ธรรธา หอมหื่นยังเลอย
 จันทรกระแจะรสเร้า รวดขจร

 ลันลฺงฺสงฺฟักฺฟงฺ ผกา³⁵⁷ สลา³⁵⁸
 โตรฺลของอบ³⁵⁹ ตาง³⁶⁰ กลิ่นเกล้า
 รอย³⁶¹ มือแม่ธาร³⁶² ทา หอมหื่น³⁶³ ยังเลอย
 จันทรกระแจะรสเร้า รวดขจร

เจ็บปวดใจเหลือเกิน สองฟากแม่น้ำฟุ้งไปด้วยกลิ่นดอกหมากที่ส่งละอองอบอวลไปหมด
 แทนกลิ่นผมนาง ชะรอยว่า มีน้องที่ทากระแจะจันทรที่หอมอย่างแรงยังคงติดอยู่เลย
 กลิ่นรสที่เร้าอารมณ์จึงกระจายมาถึงฟืออย่างรวดเร็วอย่างนี้

357 ผกา แปลว่า ดอกไม้

358 หมาก

359 อบอวล

360 ตาง ภาษาเขมร แปลว่า แทน ไทยใช้ว่า ต่าง

361 ชะรอยว่า หรือว่า

362 ยังคงอยู่ ติดอยู่ (bearing, holding)

363 แรง

๖๓/ เลียดายหน้าช้อยขึ้น บวทของกุนา
ศรีเกบเกษรสาว ดอกไม้
มาดลบนนละนง ชลเนตร
ชลเนตรช้อยให้ ร่วงแรงโรยแรง

เลียดายหน้าช้อยขึ้น บัวทอง กุนา
ศรีเก็บเกษรสาว³⁶⁴ ดอกไม้
มาดลบรรลุนง ชลเนตร
ชลเนตรช้อย³⁶⁵ให้ ร่วงแรงโรยแรง

เลียดายนักที่เจ้าปทุมทองน้องนางามของกูไม่ได้มาด้วย มิฉะนั้นแล้ว พี่จะเก็บเอาเกษร
และสาวดอกไม้มอบให้เจ้า มาถึงตำบลนางนง น้ำตาที่ร่ำให้ถึงชู้คนงามทำให้อ่อนแรง
โรยแรง

³⁶⁴ (ใช้มือหรือไม้)สาว

³⁶⁵ ชู้ แปลว่า คนรัก ช้อย แปลว่า งาม ในที่นี้ก็จริงไม่ได้บอกว่า ตนเองเป็นคนงาม แต่
หมายถึงหญิงคนรักที่งาม

๖๘ ขอมเพรงบงเหตุ^{๓๖๖}เด็น ตัดหวาย
 หวายเท่า^{๓๖๘}แทงตนขอม ดอกต๋อง
 ขอมถือ^{๓๖๙}ทอชตนตาย คะด้าว^{๓๗๐}
 หย้มว่า^{๓๗๑}เพรงไคพร้อง ที่นั้นหวายยัง

 ขอมเพรงบ้งเหตุ^{๓๖๖}เด็น^{๓๖๗} ตัดหวาย
 หวายเท่า^{๓๖๘} แทงตนขอม ดอกต๋อง
 ขอมถือ^{๓๖๙}ทอดตน ตาย คะด้าว^{๓๗๐}
 หย้มว่า^{๓๗๑} เพรงไคพร้อง ที่นั้นหวายยัง

มาถึงตำบลขอมเพรง เขาเล่าเหตุที่เกิดขึ้นว่า ขอมแต่ครั้งโบราณคนหนึ่งเดินทางไปตัดหวายไป เผลอว่า หวายแทงดอกทะลุรูร่างเข้า ขอมคนนั้นถือหวายที่เสียบร่างอยู่ทั้งกายลงดินทูลนทราวยจนตาย เพราะเหตุเกิดแต่โบราณชื่อตำบลจึงพร้อมกัน ที่ตรงนั้นยังมีหวายอยู่เลย

³⁶⁶ เหตุที่เกิดขึ้น

³⁶⁷ ดิ้นเด็น

³⁶⁸ ทว่า เผลอว่า

³⁶⁹ ทั้งกาย

³⁷⁰ เสี่ยงกร่อนจาก ค้าวค้าว แปลว่า ดิ้นทูลนทราวย

³⁷¹ เหตุว่า

๖๙	รฎกรศช้อยซาบ	พระหนต
	อวายปากไปมารศ	รวจเร้า
	มิลุแสงตนเปน	สองซีก
	ซีกหนึ่งไวน้องหน้า	หนึ่งมา

	ระลึกรสช้อยซาบ	พระหนต
	อวาย ³⁷² ปากไปมารศ	รวด ³⁷³ เร้า
	มิลุแสงตนเปน	สองซีก
	ซีกหนึ่งไวน้องหน้า ³⁷⁴	หนึ่งมา

ระลึกรสที่ยังซาบขึ้นอยู่ในฟัน คิดถึงตอนที่ป้ายปากไปมาเพราะรสที่เร้งเร้า ครั้นไม่
สมหวังเหมือนดังร่างถูกแสงออกเป็นสองซีก ซีกหนึ่งฝากแก่น้องคนสวย อีกซีกหนึ่งคือ
ซีกที่ติดมา

372 ป้าย

373 เร้ง เร้า

374 เนา เขียน หน้า เพราะบังคับเสียงโท แปลว่า อยู่

๓/๐ รุกกหน้าช้อยขึ้น บัวทอง ญา
 หอมเห็นใครเห็นตา ญได้
 รุกกคดลับสองน้ นาพิศญา
 ยยวอยู่หาชู้ใช้ ี้นตาง

 รล็กหน้าช้อยขึ้น บัวทอง ญา
 หอมเห็น³⁷⁵ใครเห็นตา ญ³⁷⁶ได้
 รล็กคดลับสองนม นาพิศ ญา
 เยียวอยู่หาชู้ไรร ี้นตาง

รล็กถึงหน้าอันงามชดช้อยของแม่บัวทองของญ ใครก็ตามผู้ได้เห็นแก่ตาตนย่อมรู้ล็กถึง
 กลิ่นหอมที่เร้าแรงกาม พิจารณถึงกันทั้งสองและแผ่นทองที่งามเลิศของน้องไปจนกระทั่ง
 กลับ เกรงอยู่ว่าอาจต้องหาชู้รักอื่นมาแทนกระมัง

375 แร่งด้วยอารมณ์กาม

376 ผู้

๑๐๘ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๓/๑ โกกิลกรวิก^{๓๗๗} ยูงยาง
 จับ^{๓๗๘}กึ่ง^{๓๗๙}ยูงยางยาว เพื่อน^{๓๘๐}พริ้ง
 พระ^{๓๗๙}ลบ^{๓๘๐}กัล^{๓๘๑}ไหย^{๓๘๒}กลาง โลม^{๓๘๑}ลูป
 จับ^{๓๗๙}กึ่ง^{๓๘๐}ยาง^{๓๘๑}แล้ว^{๓๘๒}ร็อง ไร^{๓๘๑}เฌอ^{๓๘๒}

 โกกิลกรวิก^{๓๗๗} เอี้ยง^{๓๗๘} ยูงยาง
 จับ^{๓๗๘}กึ่ง^{๓๗๙}ยูงยางยาว เพื่อน^{๓๘๐}พริ้ง
 พละ^{๓๗๙}ลบ^{๓๘๐} กร^{๓๗๙}ร^{๓๘๐}ไหย^{๓๘๑} ลาง^{๓๘๒} โลม^{๓๘๑}ลูป
 จับ^{๓๗๙}กึ่ง^{๓๘๐}ยาง^{๓๘๑}แล้ว^{๓๘๒}ร็อง ร่าย^{๓๘๑} เฌอ^{๓๘๒}

ทั้งนกโกกิล นกการเวก นกเอี้ยง นกยูง และนกกระยาง ต่างจับกิ่งไม้อยู่ ลูกนกยูงและ
นกยางต่างเล่นกับเพื่อนพริ้ง ถึงเวลาโพล่เพล้บางตัวก็ร้องรำครวญหาคู่ บ้างก็โลม
ลูปกัน จับกิ่งต้นยางร็องร่ายรำกันบนต้นไม้

377 กรวิก เป็นคำเขมร ไทยใช้ว่า การเวก

378 ยาวี แปลว่า อ่อน

379 พลบ

380 ร้องรำครวญ

381 ร่ายรำ

382 ต้นไม้

๓/๒ ป่านนี้แก้วข้าตื่น ฤาหลับอรเออย
 นอนนั่งฉนนไคดู ดั่งนี้
 ยอมมือบนทักบอก โดยแม่กูเออย
 เจ็บยิ่งล้ำพันผี หมิ่นทวิแสนทวิ

 ป่านนี้แก้วข้าตื่น ฤาหลับ อรเออย
 นอนนั่งฉฉนไคดู ดั่งนี้³⁸³
 ยอมมือบน³⁸⁴ทัก โดย³⁸⁵แม่ กูเออย
 เจ็บยิ่งล้ำพัน³⁸⁶ผี³⁸⁷ หมิ่นทวิแสนทวิ

ดึกป่านนี้แล้วน้องแก้วของพี่ยังตื่นอยู่หรือหลับแล้ว เจ้านอนนั่งอย่างไร ดูท่าทาง น่าจะเป็นดั่งนี้ พี่ก็วางมือทักบอกไว้ตามแม่นางด้วย แต่ความเจ็บที่ล้ำพันอยู่ในใจพี่ นั้น มีมากกว่าน้องเป็นหมื่นเท่าแสนเท่าทีเดียว

383 ดั่งตอนนี้

384 แผลงเสียงมาจาก ประทับ

385 ตาม ทำตาม

386 มากไปกว่า

387 พี่

๑๑๐ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๓/๓ เยี่ยมมาบางผึ่งแผ่ รวงรวง
 ถนัดแผ่นธรณีบ้าน แผ่นผึ่ง
 เฮอร์หรรทรหึ่งสยง ตวตต่าง
 ยวตวตวตวนซึ้ง ต่อดแตน

 เยี่ยมมาบางผึ่งแผ่ รวงเรียง
 ถนัดแผ่นธรณีบ้าน แผ่นผึ่ง
 เห็นหวนทรหึ่ง³⁸⁸เสียง ตัวตต่าง
 เยียวตัวตวนซึ้ง³⁸⁹ ต่อ³⁹⁰แตน

มาที่บางผึ่ง พี่เห็นรวงผึ่งแผ่เรียงกัน รวงแผ่นธรณีนี้อจะเป็นแผ่นดินของผึ่ง ผึ่งแต่ละตัวต่างแข่งกันบินไปมาทำเสียงหึ่ง สงสัยว่าจะทำให้ตัวแตนโกรธ แล้วเลยจะต้องสู้กับแตน

388 แผลงมาจากคำว่า หึ่ง

389 โกรธ

390 สู้

๓/๔ บ้านนี้^{๓๙๑}ร^{๓๙๒}เข้าแม่ เกลา^{๓๙๓}องค^{๓๙๔}อยู่^{๓๙๕}ฤา
 ตั้ง^{๓๙๖}กระดาน^{๓๙๗}จตุ^{๓๙๘}รงค์^{๓๙๙}ม^{๔๐๐}ย^{๔๐๑}ง ม่าย^{๔๐๒}ม้า^{๔๐๓}
 ฤา^{๔๐๔}วาง^{๔๐๕}สกา^{๔๐๖}ลง^{๔๐๗} ทาย^{๔๐๘}บาด^{๔๐๙}
 ฤา^{๔๑๐}กล่ำ^{๔๑๑}ว^{๔๑๒}คำ^{๔๑๓}หลว^{๔๑๔}ง^{๔๑๕}อ้า^{๔๑๖} อ่อน^{๔๑๗}แก^{๔๑๘}ล้ง^{๔๑๙}เกลา^{๔๒๐}ฉ^{๔๒๑}น^{๔๒๒}น^{๔๒๓}ท^{๔๒๔}

 ปาน^{๓๙๑}นี้^{๓๙๒}ร^{๓๙๓}เข้า^{๓๙๔}แม่^{๓๙๕} เกลา^{๓๙๖} องค^{๓๙๗} อยู่^{๓๙๘}ฤา^{๓๙๙}
 ตั้ง^{๓๙๖}กระดาน^{๓๙๗}จตุ^{๓๙๘}รงค์^{๓๙๙} เม^{๓๙๖}ย^{๓๙๗} ม่าย^{๓๙๘} ม้า^{๓๙๙}
 ฤา^{๓๙๖}วาง^{๓๙๗}สกา^{๓๙๘} ลง^{๓๙๙} ทาย^{๓๙๖} บา^{๓๙๗}ศ^{๓๙๘}ก^{๓๙๙}
 ฤา^{๓๙๖}กล่ำ^{๓๙๗}ว^{๓๙๘} คำ^{๓๙๙}หลว^{๔๐๐}ง^{๔๐๑} อ้า^{๔๐๒} อ่อน^{๔๐๓}แก^{๔๐๔}ล้ง^{๔๐๕} เกลา^{๔๐๖} ฉ^{๔๐๗}น^{๔๐๘} น^{๔๐๙}ท^{๔๑๐}

ปานจะนี่แล้ว แม่อรชรเจ้ายังขัดสีฉวีวรรณอยู่ฤา หรือว่า กำลังตั้งกระดานหมากรุกมองตำแหน่งตัวม้าว่าอยู่ตาไหน หรือว่า ทอดสะกอลงแล้ว กำลังทายว่า ลูกบาศก์ (ลูกเต๋า) จะออกมาอย่างไร หรือว่านางกำลังอ่านมหาชาติคำหลวงอยู่ อ้าหรือว่า แม่เนื้ออ่อนกำลังตั้งใจแต่งเกลาฉันทอยู่

391 กวีต้องการเล่นคำล้อกับ อรชร คือ อรเข้าอรชร

392 แต่งให้หมดจด

393 กระดานหมากรุก

394 มอง ใช้ซ้ำความหมายกับ เมียง

395 พวกตัวที่เดินขยับไปบนกระดานหมากรุก ตามจำนวนแต้มที่ได้จากการทอดลูกบาศก์ (ลูกเต๋า)

396 ยก

397 ลูกเต๋า

398 อ่าน

399 มหาชาติคำหลวง

400 ตั้งใจ

401 แต่ง แก่ไขให้ไพเราะ

๑๑๒ กำสรวลสมุทร สดุดีอกกำสรวลศิลป์

๓/๕	พระเออยสโรจสร้อย	ศรีสรจกุนา
	ตระบอบกววศรีไส	กลีบกล้าง
	พระเออยครั้นนเหนงษ	สอนย่างนั้มนนา
	ศรีกระไคเล้าล้าง	ลูปโลม
	พระเออยสโร ⁴⁰² สร้อย	ศรีสรจ กุนา
	ตระบอบ ⁴⁰³ บัวสิไส	กลีบเกล้าง
	พระเออยครั้นเห็นหงส์	สอนย่าง ⁴⁰⁴ นั้มนนา
	ศรีกระไคเล้า ⁴⁰⁵ เลี้ยง	ลูปโลม

พระแม่เออย ช่างเหมือนดอกบัวในสระอาบน้ําของน้องกู กลีบบัวสิก็สดใสและกลีบ
ก็เกล้างไร้ดำหนิ พระแม่เออย เห็นลูกหงส์กำลังหัดย่างก้าว กระไรเลย พลอยนึก
ถึงหงส์ที่แม่นางเคยลูปเล้าเลี้ยงและลูปโลมอย่างเอ็นดู

⁴⁰² บัว

⁴⁰³ กระบอบ ภาษาเขมรแปลว่า กลีบ

⁴⁰⁴ ก้าว เดิน

⁴⁰⁵ โลมเล้า ประคับประคอง

๓๖ พระเออยน้ำหน้าหลัง เหลือสินธุ์โสจรแฮ
 ยากอยู่ทงวนจำ จอดเจ้า
 พระเออยจงเดือนกิน เดือนอยู่บ้างฮา
 เจ็บจรทอญทนคร้า สุดหมอง

พระเอยน้ำหน้า⁴⁰⁶ หลัง⁴⁰⁷ เหลือ⁴⁰⁸ สินธุ์⁴⁰⁸ โสจร⁴⁰⁹ แฮ
 ยากอยู่⁴¹⁰ ทงวน⁴¹¹ จำ⁴¹² จอด⁴¹² เจ้า
 พระเอยจงเดือนกิน เดือนอยู่ บ้างฮา
 เจ็บจร⁴¹³ ทอญ ทนคร้า สุดหมอง

พระแม่เอย น้ำตาที่ที่ไหลนั้นเกินกว่าน้ำที่อาบเสียอีก พี่เข้ญใจและว่าวุ่นใจเพราะ
 ใจจดใจจ่ออยู่ที่น้องเจ้า พระแม่เอย จงอย่าลืมเดือนตัวเองให้กินข้าวและเดือนตน
 ให้อยู่อย่างดีนะ เจ็บเพราะจากมาก็เจ็บเถิด พี่จะขอรับความเศร้าและความหมอง
 ที่สุดทน

406 น้ำตา

407 ไหล

408 เกิน

409 น้ำอาบ

410 กังวล แปลว่า วุ่นวายใจ

411 (๑) จดจำ, (๒) เสมอๆ เช่น ประจำ, (๓) ติดอยู่กับที่ไม่ไปไหน

412 จดจ่อ

413 เถิด

๑๑๔ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๓/๓/ รักเนื้อชรม่วนเนื้อ เขมนเขมาอยู่นา
 แงงงาตมุกดาตัด ดอกไม้
 ดำแดงปักเอา วยรมาศเจมมนา
 เอรจจจกัลวงไล่ ป่าวयर

 รักเนื้อชรม่วน⁴¹⁴ เนื้อ^๔ เขมัน⁴¹⁵ เขมา⁴¹⁶ อยู่นา
 ๔17 ๔18 ๔19 ดอกไม้
 ๔20 ๔21 ๔22 เียน มาศ เจิม นา
 เอรจจจกัลวงไล่ ป่าว⁴²³ ยัน⁴²⁴

ที่รักเนื้อน้องที่นุ่มนวลชวนยินดี จนจ้องมองไม่กระพริบตาด้วยความสุขใจ เนื้อน้องเหมือนราวพระจันทร์ที่โผล่ขึ้นแล้ว ประดุจดวงมุกดาที่ประดับดอกไม้ (แต่งแปลงดอกไม้ให้งาม) เนื้อดำแดงของน้องนั้น[สวยอยู่แล้ว] ไม่ต้องเสียเวลาเอาทองมาวาดเวียนเขียนเจิมหрок ยามเห็นน้องเดินนั้น เหมือนมีใครจกมาล้วงไล่ทำให้หนุ่มนี้มันๆ เมาๆ ไปเลย (พูดอย่างคำแสลงปัจจุบันคือ สวยบาดไล่)

414 ชรม่วน ตรงกับ ชรมื่น (ในภาษาไทยถิ่นและลาวมีใช้คำว่า ม่วนชื่น ซึ่งตรงกับ มื่นชื่น แต่ไทยนิยมใช้ ชื่นมื่น แต่ในที่นี้ ชรม่วน น่าจะตรงกับ ชรมุน (เนื่องจาก /ว/ เป็นอักษรสระแฝงเป็นสระ /อุ/ ได้) หมายถึง อ่อนละมุน

415 จ้องมองไม่กระพริบตา

416 แผลงจากคำบาลีว่า เขม แปลว่า เกษม สุขใจ ไล่ สระ อา เข้าไปเป็น เขมา แต่อ่านว่า ชะ-เหมา เพื่อให้รับกับ ชะ-เหม้น

417 ดวงจันทร์

418 โผล่

419 แต่งแปลง ความในบริบทนี้แปลว่า ประดับ

420 ไม่ต้องเสียเวลา

421 วาด

422 แต่งแต่ง

423 ชายหนุ่ม ในที่นี้ใช้แทนตัวหมายถึง พี่

424 แปลว่า เมา มึนเมา

๓/๘	รฎกแก้วกินลี ^{๔๒๕}	นางสองได้แม่
	อร่อยรสทีกถนำ ^{๔๒๖}	ปากป้อน
	จนนจรงออกธารทา ^{๔๒๗}	ยังรุ่ง
	ป๋ายยยวเนื่อร่อน ^{๔๒๘}	เร่งวี ^{๔๒๙}

พี่ระลึกถึงน้องแก้ว ยามเสพสมกับนางเพียงสองคน คิดถึงรสอร่อยของน้ำยาที่
น้องป้อนเข้าปากพี่ คิดถึงกลิ่นประจจะจันทน์ที่น้องเทออกมาทาพี่ที่ยังหอมถึงรุ่ง
เช้า แต่เมื่อมันยังไม่ช่วยให้คลายร้อน น้องก็เร่งพัควีให้

^{๔๒๕} ลี เป็นคำไทยโบราณ ยังใช้อยู่ในภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า ร่วมประเวณี สมสู่กัน

^{๔๒๖} มาจากภาษาเขมรว่า ทีก (น้ำ) และ ถนำ (ยา) แปลว่า น้ำยา

^{๔๒๗} ย้วยยวนใจ

^{๔๒๘} คำว่า ยา และ เยียว มีความหมายเหมือนกัน คือ รักษา แก่

^{๔๒๙} วี แปลว่า พัด

๑๑๖ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๓/๙	แม่วีชู้ช้อยชู้	นอนหลับอาแม่
	ตีนมเมอหาศรี	แอบข้าง
	ถนอมมือบนนทพหลง	โลมลูบกนหนา
	рымตีนช้เจ้าค้ำ	ค่างเซอย
	แม่วีชู้ช้อยชู้ ⁴³⁰	นอนหลับ อาแม่
	ตีนมเมอ ⁴³¹ หาศรี	แอบข้าง
	ถนอมมือบรรทับ ⁴³² หลัง	โลมลูบ กันนา
	рымตีนชมเจ้าค้ำ	ค่าง ⁴³³ เซย

แม่นางของพิพัตวิจนพีหลับไปใช้อาไม่ พีตีนละเมอเรียกหาแม่หญิงงามให้มาแอบ
อยู่ข้างๆ ค่างประดับประคองมือมาลูบหลังโลมหลังซึ่งกันและกัน พีตื่นขึ้นมาก็ยัง
ชื่นเซยเจ้าอยู่ข้างๆ นั้นเอง

⁴³⁰ คือ จุ่ง แปลว่า จนกระทั่ง ในที่นี้กวีต้องการเสียงสัมผัสพยัญชนะจึงเลือกใช้ ชู้ แทน

⁴³¹ ละเมอ

⁴³² บรรทับ

⁴³³ ข้าง

๘๐

แก้มเกลี้ยงขจรทูปฟ้า ช่วยแม่ฮา
 ถนัดอยู่ในฝนนเลอย ไปแล้ว
 รุกก่นหลับนนวน นาพิศนางแม่
 ถนัดมเมอคลายแคล้ว แก่ตา

แก้มเกลี้ยงขจร⁴³⁴ ทูปฟ้า ช่วย⁴³⁵ หม แม่ฮา
 ถนัดอยู่ในฝนนเลอย แล้ว
 ระลึกก่น⁴³⁶ หลับนนวน นาภิศ⁴³⁷ นางแม่
 ถนัดมเมอคลายแคล้ว แก่ตา

แก้มที่ไร้ตำหนิราศีของน้องหอมฟุ้งไปเหมือนธูปสวรรค์ที่โชยหอม พี่เห็นอยู่ในฝนนไม่เคยเลิกราเลย ยามหลับคิดถึงนมที่นิ่มนวนและท้องที่งามอย่างยอดเยี่ยมของนางอยู่ตลอดเวลา ถึงกับละเมอเหมือนเห็นน้องมาปรากฏแก่ตาพี่จริงๆ

⁴³⁴ คำเขมรแปลว่า กระจายออกไป หรือ ฟุ้ง

⁴³⁵ โชย

⁴³⁶ ทำไม่หยุด เช่น ก่นด่า ก่นโคตร

⁴³⁷ มาจาก นาภิ (สะตือ หรือ ท้อง) กับ อิศ (ยอดเยี่ยม)

๑๑๘ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๘๑ เมื่อมาแก้วพี่ปลิด ปลี่ยนแดพี่แม่
 ขวัญอยู่อยู่อยุธยาตน ต่างหม้าย
 รุกกระลาแอง จย่นจากเจ็บมา
 รยมร่ำห้วยฟ้าห้วย แผ่นดิน

 เมื่อมาแก้วพี่ปลิด เปลียนแด พี่แม่
 ขวัญอยู่อยู่อยุธยาตน ต่างหม้าย⁴³⁸
 ระลึกกระลา⁴³⁹ แอง⁴⁴⁰ เจียนจาก เจ็บมา
 เรียมร่ำห้วย⁴⁴¹ ฟ้าห้วย แผ่นดิน

เมื่อจากมานั้น น้องแก้วกับพี่ได้ถอดดวงใจให้ไว้แก่กัน ถึงตัวตนต่างอยู่ร้างห่างกัน แต่ขวัญพี่อยู่กับนางที่อยุธยา พี่เจ็บปวดใจที่จากมาคิดถึงหน้าที่งามเหมือนจันทร์ของเจ้า พี่ได้แต่ร่ำให้ป่ายหน้าหานางทั้งฟ้าและแผ่นดิน

438 ห่างกัน

439 วงกลม ในที่นี้ใช้หมายถึง วงหน้า

440 จันทร์

441 เขียนอย่างนี้แต่หมายถึง ว้าย แปลว่า ป่ายหน้าหา เสียง /ว/ กับ /บ/ ในภาษาไทยเปลี่ยนกันได้ เช่นเดียวกับในภาษาอื่น ขอยกตัวอย่างคำสเปนเขียน Valencia อ่านว่า บาเลนเซีย

๘๒ เยียมมาปืมปืมปาก พระवाल
 พระหากวานวงงสินธุ์ คว้งคว้าง
 สมุทรพิศาลลิว ควิวคว้งงแลนา
 แลชรเลลาญท้าง ทูลาย

 เยียมมาปืมปืม⁴⁴²ปาก พระवाल⁴⁴³
 พระหาก⁴⁴⁴ วาน⁴⁴⁵ วังสินธุ์ คว้าง⁴⁴⁶ คว้าง
 สมุทรพิศาลลิว⁴⁴⁷ ควิวคว้ง⁴⁴⁸ แลนา
 แลชรเล⁴⁴⁹ ลานท้าง ทูลาย⁴⁵⁰

เรือมาจนเข้าใกล้ตำบลปากพระवाल สงสัยว่า เทพศักดิ์สิทธิ์เองที่สั่งให้วังน้ำหมูน
 พุ่งกระฉอกขึ้น (คว้างคว้าง) หวังสมุทรที่กว้างใหญ่จึงปั่นป่วนว่าวุ่นไปหมด และ
 แผ่นพื้นทะเลก็ตื่นทรนทูลาย

442 จวนจะ

443 ปากพระवाल เป็นชื่อสถานที่น่าจะหมายถึงปากน้ำสมุทรปราการ

444 คำไทยโบราณแปลว่า เอง ด้วยตนเอง

445 บอก ล้าง

446 ขว้าง

447 กระโจน ขว้าง ปา

448 อาการที่น้ำไหลสพัดอย่างรุนแรง

449 ชรเล หรือ ชระเล คือ ทะเล เสียง /ชร/ กับ /ท/ มักสลับเปลี่ยนกันได้

450 ทรนทูลาย

๑๒๐ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๘๓ ล่วงฤกษุตหย่งพัน คณนา
 รลอกพรมพรายดู แพ้งน้ำ
 เยี่ยมมาเยี่ยมสุดตา แสนโยชน
 เรือแล่นผ้าผ้าฝ้าย ผ่าวใจ

 ล่วงลิกษุตหย่งพัน คณนา
 ระลอกเพริยม⁴⁵¹ พราย⁴⁵² ดู แพ้ง⁴⁵³ น้ำ
 เยี่ยมมาเยี่ยมสุดตา แสนโยชน
 เรือแล่นผ้าผ้า⁴⁵⁴ ฝ้าย⁴⁵⁵ ผ่าว⁴⁵⁶ ใจ

ทะเลจะล้าลิกเท่าใดสุดจะหย่งคะเนได้ แต่ระลอกคลื่นนั้นคึกคะนองทำให้น้ำแตก
กระจายไปทั่ว ยิ่งมาก็เหมือนยิ่งไกลสุดลูกหูลูกตาสักแสนโยชน เรือแล่นกระทบ
น้ำเสียงดังผ้าผ้าฝ้ายไปข้างหน้า ชวนให้ร้อนใจ (กังวลใจ) นัก

451 น่าจะเขียนเพี้ยนมาจากคำเขมรว่า เพริม (อ่านว่า เพริม) แปลว่า อึกเหิม คึกคะนอง
452 แตกกระจายไป
453 แตกกระจายออก
454 เสียงเรือที่ปะทะน้ำ
455 ไป
456 ร้อน

๘๔ เยียมมาลึงโลดฟ้า ฟองพัด
 เสียงสมุทรครางใคร อยู่ได้
 เยียมมาตระบัดลั ลิวล่าวแลแม่
 เดือนยี่หนาวซักไล่ ฉ่ำช่วย

 เยียมมาลึงโลด⁴⁵⁷ฟ้า ฟอง⁴⁵⁸พัด⁴⁵⁹
 เสียงสมุทรครางใคร อยู่ได้
 เยียมมาตระบัด⁴⁶⁰ลม ลิว⁴⁶¹ล่าว⁴⁶²แลแม่
 เดือนยี่หนาวซักไล่ ฉ่ำ⁴⁶³ช่วย⁴⁶⁴

เดินทางมาด้วยความระทึกใจเพราะทั้งฟ้าร้องและฟอง (คลื่น) ฟาดรุนแรง เสียงสมุทรครวญครางน่ากลัวอย่างนี้ใครจะทนอยู่ได้ แล้วลมยังแปรปรวนกระซากราวกับจะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างล้มระเนนระนาดเลยล่ะแม่ ลมเย็นของเดือนยี่ (มกราคม) โขยเข้ามาทำให้หนาวซักเข้าไปถึงไส้

⁴⁵⁷ ใจหายใจคว่ำ ระทึกใจ

⁴⁵⁸ ฟอง แปลว่า คลื่น

⁴⁵⁹ ฟาด

⁴⁶⁰ แปรปรวน

⁴⁶¹ ลิว หรือ ลิวลิว ยังใช้อยู่ในภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า รวดเร็ว ไปอย่างรวดเร็ว ในภาษาไทยสยามเพี้ยนเป็น ลิว เช่น โลดลิวไป ไปลิว

⁴⁶² ล่าว ในภาษาถิ่นไทย แปลว่า ทำให้ระเนนระนาด

⁴⁶³ เย็น

⁴⁶⁴ โขย

๘๕ เยียมาน้ำหน้าคล่าว ครางตายพี่แม่
 รยมรทวยตีนมือ มีดหน้า
 เยียมแลพี่ใจหาย หวิวหาด
 เงาชลเลไล่ฟ้า ม่ายมยง

 เยียมาน้ำหน้าคล่าว⁴⁶⁵ ครางตาย พี่แม่
 เรียมระทวยตีนมือ มีดหน้า
 เยียมแลพี่ใจหาย หวิวหาด
 เงาชลเลไล่ฟ้า ม่าย⁴⁶⁶ เมียง⁴⁶⁷

มาอยู่ตรงนี้แล้ว น้ำตาพี่ยังไหลพรากครวญครางแทบว่าจะตาย อ่อนระทวยไปทั้ง
ตีนทั้งมือ หน้ามีดวงเวียน เพราะเหตุใดหรือ พี่จึงใจหายเมื่อเห็นหวิวหาด ก็
เพราะว่า มองผ่านไปแล้วเห็นแต่เงาทะเลที่โลมไล่ไปกับขอบฟ้า (แต่หาพบนางไม่)

⁴⁶⁵ ไหลพร้งพรูออกมา

⁴⁶⁶ ม่าย แปลว่า มองผ่านๆ

⁴⁶⁷ ช้ำความหมายกับ ม่าย

๘๖ เยี่ยมมาตรดาษ^{๔๖๘}ทั้ง^{๔๖๙} ขาวขยวอยู่^{๔๖๙}นา
 วะ^{๔๗๐}วู่^{๔๗๐}สยง^{๔๗๐}ล้ง^{๔๗๐} ล่น^{๔๗๑}น^{๔๗๑}ไ้^{๔๗๑}
 เยี่ยม^{๔๗๑}มา^{๔๗๑}เยียม^{๔๗๑}แล^{๔๗๑}หลย^{๔๗๑}ว^{๔๗๑} ชร^{๔๗๒}อ^{๔๗๒}่า^{๔๗๒}
 ชร^{๔๗๒}อ^{๔๗๒}่า^{๔๗๒}อก^{๔๗๒}ฟ้า^{๔๗๒}ไ้^{๔๗๒} ขาว^{๔๗๒}ตร^{๔๗๒}อม^{๔๗๒}

 เยี่ยมมาตรดาษ^{๔๖๘}ทั้ง^{๔๖๙} ขาว^{๔๖๙}เขี้ยว^{๔๖๙} อยู่^{๔๖๙}นา^{๔๖๙}
 วะ^{๔๗๐}วู่^{๔๗๐}สยง^{๔๗๐}ล้ง^{๔๗๐} ล่น^{๔๗๑}น^{๔๗๑}ไ้^{๔๗๑}
 เยี่ยม^{๔๗๑}มา^{๔๗๑}เยียม^{๔๗๑}แล^{๔๗๑}หลย^{๔๗๑}ว^{๔๗๑} ชร^{๔๗๒}อ^{๔๗๒}่า^{๔๗๒}
 ชร^{๔๗๒}อ^{๔๗๒}่า^{๔๗๒}อก^{๔๗๒}ฟ้า^{๔๗๒}ไ้^{๔๗๒} ขาว^{๔๗๒}ตร^{๔๗๒}อม^{๔๗๒}

ระหว่างทางมาผ่านท้องทุ่ง เห็นสิ่งอันดารดาษทั้งขาวและเขี้ยว เสียงลมพัดวู่วู่ลง
 มาดังล่นไปทั่ว พอเหลียวหลังกลับไปดูเห็นท้องฟ้าชุ่มน้ำ (ครึ้ม) อกฟ้าชุ่มเพราะ
 เป็นไขตรอมตรมที่ไม่รู้ขาวนาง

468 ดารดาษ

469 ทุ่ง

470 กร่อนจาก วู่วู่ เสียงลมพัด

471 ลมลง ตรงกับที่ใช้กันว่า ลมตก เช่น แดดร่มลมตก

472 ชระอ่า แผลงมาจาก ฉ่ำ แปลว่า ชุ่มน้ำ

๑๒๔ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๘๓/ มุ่งเห็นอรรธำทั้ง ทิวเขา
 เขาโตกอาภิลจอม แจกฟ้า
 สมมุทเจื่อนงามมุข มยงม่าย
 ดุดุจมุขเจ้าถ้ำ ส่องศรี

 มุ่งเห็นอรรณพธำทั้ง ทิวเขา
 473 474 475 476
 เขาไตรก อาภิล จอม แจก ฟ้า
 สมมุทเจื่อน 477 478 มุข เมียงม่าย
 ดุดุจมุขเจ้าถ้ำ ส่อง 479 ศรี

มองออกไปเห็นทั้งห้วงน้ำใหญ่ ถ้ำ ทุ่ง และทิวเขา เขามีช่องลึกขมุขม้วนนั้นต่างมี
ยอดกระจายเสียดฟ้า ตำบลสมมุทนั้นมีปริศนาหน้าล่างๆ ของใครมาเมียงมองอยู่
ประดุจหน้าของเจ้าคอยสังลาฬี่

473 ช่องเขา ซอกเขาลึก
474 ชุ่มมัว เศร้าหมอง (บาลี, สันสกฤต อาวิล)
475 ยอด
476 กระจาย
477 เจื่อนงำ ปริศนา เรื่องที่ยังชวนสงสัย
478 เงาม แปลว่า ลาง ในที่นี้ รู้กันอย่างลางๆ
479 ล่า

๘๘ มุ่งเห้นลล่ายน้ำ ตาตกแม่ฮา
 เกาะสระขงชลดี โอบอ้อม
 มลักเห้นไฟรยงรก เกาะไฟพูนแม่
 ขยวสระดี้อล้าย้อม ยอดคราม

 มุ่งเห้นลล่าย⁴⁸⁰ น้ำ ตาตก แม่ฮา
 เกาะสระข้ง⁴⁸¹ ชลดี โอบอ้อม
 มลักเห้นไฟเรียงรก เกาะไฟ พูนแม่
 เขียวสระดี้ว⁴⁸² ล้าย้อม ยอดคราม

มองไปข้างหน้าเห็นน้ำม้วนตัวออกไปเป็นละลอก น้ำตาที่ก็ตกตามแม่เอ๋ย เกาะสระข้งมีน้ำโอบล้อมอยู่ มองเห็นต้นไฟเรียงอยู่อย่างรกที่เกาะไฟไกลออกไปทางโน้น สีของมันเขียวสดเข้มเกินกว่าจะยอมด้วยครามชั้นยอดเสียอีก

480 ทอดออกไปเป็นจังหวะ

481 ปัจจุบันเรียกเกาะสีชัง

482 ตรงกับคำไทยโบราณว่า ลีว เขียวเข้มเหมือนเขียวหัวเป็ด คำนี้แผลงเป็น สรดี้ว หรือ สระดี้ว แต่ต้นฉบับตัวเขียนคัดลอกผิดเป็น สระดี้อ ซึ่งไม่มีความหมายอะไร

๘๙	รฤกรศน้องไฉ่	ในตาพี่แม่
	เอวสมุทรอยงกาม	กล่อมหน้า
	เยี้ยแลลนลงมา	บางค่อม
	ถนัดค่อมน้อยข้าเจ้า	ส่งจันทน์
	ระลึกรสน้องไฉ่	นัยน์ตา พี่แม่
	⁴⁸³ เอว ⁴⁸⁴ สมุทรเยี่ยง ⁴⁸⁴ กาม	กล่อมหน้า
	เยี้ยแลลนลงมา	บางค่อม
	ถนัดค่อม ⁴⁸⁵ น้อยข้าเจ้า	ส่งจันทน์

ยามคิดถึงรสรักที่มีกับน้อง น้าของนัยน์ตาพี่นะแม่ ขอให้เทพผู้รักษาสุมุทร เห็นใจ
ในความรัก ช่วยให้หน้าตาเป็นสุขด้วยเถิด พี่ทุกขหนักมาถึงตำบลงค่อม พลอย
เห็นภาพนางค่อมน้อยข้ารับใช้ของเจ้ากำลังส่งประแจจันทน์ให้

483 องค์ มักใช้ เหวองค์

484 โอนเยี่ยง ในที่นี้หมายถึง เห็นใจ

485 นางรับใช้เจ้านาย ปกติเป็นพวกหลังค่อม

๙๐ จากมาแก้วพี่ห้อม หัวใจแลแม่
 ครั้นนกล่าวโหยหนนอก สู้ฟ้า
 ตนกยวแบ่งดับไต สองภาคย์
 ระลอกหนักหน้าหน้า หนองหลวง

 จากมาแก้วพี่ห้อม⁴⁸⁶ หัวใจ แลแม่
 ครั้นนกล่าวโหยหนนอก สู้ฟ้า
 ตนเดียวแบ่งดับไต สองภาค
 ระลอกหนักหน้าหน้า หนองหลัง

จากน้องแก้วมา พี่ล่อมรักษาหัวใจไว้ เมื่อเวลารำพันโหยหาน้อง พี่ก็หันอกสู้ฟ้า (ปล่อยใจไปหาน้อง) ตัวตนคนเดียวแท้ๆ แต่เหตุใดหนอพี่ต้องแบ่งดับไตออกเป็นสองภาค ต้องฝ่าระลอกคลื่นหนักข้างหน้าอยู่แล้ว ยังมีความห่วงหนองหลังอีก

486 ล่อม

๙๑

ตนควยมาจัญจากเจ้า เจ็บอกอ่อนเอย

เรือเกลือกกลางวังใจ ขาดขัว

จากนางยั้งตนตก เมรุมาศ

ระลอกกล้าฟ้าซ้ำ ชานดิน

ตนเดียวมาจากเจ้า เจ็บอก อ่อนเอย

เรือเกลือก⁴⁸⁷ กลางวังใจ ขาดขัว⁴⁸⁸

จากนางยั้งตนตก เมรุ⁴⁸⁹ มาศ

ระลอกกล้า⁴⁹⁰ ฟ้าซ้ำ ชานดิน

พี่จากมาคนเดียวจึงเจ็บอกและอ่อนใจ เรือเกลือกกลิ้งไปมาในกลางวังวนของ
สมุทรเหมือนจะทำให้ใจพี่ขาดและคว่ำไปเสียด้วย การจากน้องมายิ่งกว่าตกจาก
เขาพระสุเมรุมาศ เหมือนระลอกคลื่นโยนขึ้นสูงเกินกว่าฟ้าแล้วซ้ำตกลงมาทำให้
ดินกระจาย

487 กลิ้งไปมา โยนตัวไปมา

488 คว่ำ หายท้อง

489 เขาพระสุเมรุ

490 เกิน

๙๒

จากมาสายสวาดีไว้ อยู่ทณนาแม่
 ออกเปล้าอกสายสินธุ หากรู้
 ลุดลกันนชาววา หลวงใหญ่แล้วแฮ
 วารย้งสารลับสู้ เสริฐชล

จากมาสายสวาสดีไว้ อยู่ทณยา แลนา
 ออกเปล้าอกสายสินธุ⁴⁹¹ หาก⁴⁹²รู้
 ลุดลกัน⁴⁹³ ชาววา⁴⁹⁴ หลวงใหญ่ แล้วแฮ
 วาลย้งสารลับ⁴⁹⁵สู้ เสริด⁴⁹⁶ชล

จากมาครั้งนี้พี่ทั้งสายสวาทอยู่ที่อยู่ทณยา ออกพี่ว่างเปล้า ออกนางเมขลาเองก็รู้ เมื่อมาถึงกันที่ชาววาซึ่งใหญ่หลวงนัก เห็นวาลตัวใหญ่กว่าช้างพร้อมพากันพุ่งสู้สายชลอย่างรวดเร็ว

⁴⁹¹ ในที่นี้เป็นบุคคลลาภิษฐานของนางเมขลา

⁴⁹² เอง

⁴⁹³ บางฉบับเป็น ก่นน (ก้น) บางฉบับเป็น กนน (ก้น)

⁴⁹⁴ ชื่อสถานที่ไม่ทราบว่ายู่ที่ใด แต่ชาววา ทำให้นึกถึงคำว่า ชาวกะ หรือ ชาวา ซึ่งเป็นชื่อโบราณในเอกสารของลังกา (คัมภีร์จุฬวงศ์) ที่ใช้เรียกอาณาจักรตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) ในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ในเอกสารร่วมสมัยของญี่ปุ่นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้กล่าวเช่นเดียวกันว่า เมือง นครศรีธรรมราช (Ligor) เดิมเรียกว่า ชาวา มีข้อน่าสังเกตว่า โคลงบทนี้บอกว่า ชาววา “หลวงใหญ่”

⁴⁹⁵ สรรพ

⁴⁹⁶ บางทีเขียนว่า เสิด แปลว่า หนี พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) กล่าวว่า คำนี้เก่าจนเลิกใช้ไปแล้วนอกจากในคัมภีร์โหราศาสตร์ตามความข้างล่างนี้

- ❖ เสิดแปลว่าหนี เคลื่อนไปจากที่ บุราณภาษา ทุกวันยังมี คัมภีร์โหรา พระเคราะห์ เทวา บ้างเสิดภักมน
- ❖ เสิดนี้คำเก่า เดิมนั้นพวกเรา ไม่พูดสักคน ไม่พบตำรา ก็ทำใจจน จะคิดเวียนวน ว่า คำอะไร

๙๓ วานเลกไล่ปรัย ไปมา
 วาลถ้าววยรวงวงวล ละล้าว
 วานโทลประลองปลา ปลักปล่น
 หางกวาดหวอแอ้วอ้าว บ้ากบ้าม

วาลเลกเลกไล่ปรัย⁴⁹⁷ ไปมา
 วาลถ้าว⁴⁹⁸ เวียนวังวน ละล้าว⁴⁹⁹
 วาลโทลประลอง⁵⁰⁰ ปลา ปลัก⁵⁰¹ ปล่น⁵⁰²
 หางกวาดหัวแอ้ว⁵⁰³ อ้าว⁵⁰⁴ ปากปาม⁵⁰⁵

พวกวาลตัวเล็กต่างว่ายน้ำไล่ลมม้วนตัวไปอย่างรวดเร็ว พวกวาลฉกรรจ์ว่าย
 วกรวนไปมาอย่างซูลมุน ส่วนเจ้าวาลโทลที่ไปตัวเดียวแข่งความเร็วกับปลาจน
 โคลงปนกระจาย มันกวาดหางขึ้นมาทางหัวล่อปลาให้ว่ายหนีเข้าปากกินอย่าง
 ตะกละตะกลาม

497 พลิกตัวไปมาอย่างแรงและรวดเร็ว

498 ว่ายหมุน

499 ละล้าว กร่อนเสียงมาจาก ล้าวล้าว แปลว่า แย่งชิงกัน ยื้อกันซูลมุน (ดูบทที่ ๖๔)

500 แข่งความไว

501 โคลง

502 ปน

503 ล่อ

504 อ้าว แปลว่า ไปอย่างรวดเร็วเพราะตกใจ เช่น วิ่งอ้าว

505 ลักษณะกินอย่างตระกละตระกาม

๙๔

เยียมม่ายน้องขวล ขวายแดแลแม่

นอนนั่งตากวนกาม	แกว่งไล่
ลูกยืนวงเวงแล	ลิวไลด
คีนนั่งละห้อยให้	บ่าบวง

เยียมม่ายน้องขวน ขวาย⁵⁰⁶แดแลแม่

นอนนั่งตากวนกาม	แกว่ง ⁵⁰⁷ ไล่
ลูกยืนวงเวงแล	ลิวไลด ⁵⁰⁸
คีนนั่งละห้อย ⁵⁰⁹ ให้	บ่าบวง

พี่ร้างห่างน้องมา หัวใจพี่คอยแต่เรียกหา นั่งหรือนอนอารมณ์ปรารถนาภิรมย์
อยู่ตลอดเวลา ครั้นลูกยืนบ้างก็วงเวงและเหงา เวลากลางคืนก็รำให้ด้วยความ
โศรกเศร้าบนบานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายช่วย

506 ขวนขวาย แปลว่า แสวงหา

507 ไม่หยุด

508 ลิวไลด หมายถึง ไปอย่างรวมเร็ว ในที่นี้คงหมายถึง ความหวัง หรือ ขวัญ

509 เศร้าใจ หมดจิตหมดใจ

๙๕

พระเออยสะโรชทอง	ชลที่ท่านแฮ
เชอญเทพมาทับทรวง	ที่ร้อน
แมนเมขลาศรี	เสาวภาคย์ญเออย
มาแม่มาทนนซ่อน	ขาดใจซ่อนใจ

พระเอยสโรช ⁵¹⁰ ทอง	ชลธิ ท่านแฮ
เชิญเทพมาทับทรวง	ที่ร้อน
แมนเมขลาศรี	เสาวภาคย์ ญเออย
มาแม่อย่าทันทัน ⁵¹¹	ขาดใจซ่อน ⁵¹² ใจ

เทพยดาใดที่เกิดแต่ท้องน้ำ ขออัญเชิญมาประทับบนทรวงที่ร้อนรนของข้าเถิด (คือเอาความเย็นของน้ำมาบรรเทาความร้อน) ขอเชิญเทพเมขลาผู้มีภาคอันงามของญเออย ได้โปรดมาช่วยให้ทันด้วย ก่อนข้านี้ขาดใจเพราะตรอมใจ

⁵¹⁰ ดอกบัว โดยรูปศัพท์แปลว่า เกิดแต่น้ำ

⁵¹¹ ค่วน

⁵¹² ยังไม่ทราบความหมายที่ชัดเจนของ ซ่น ที่ใช้กับใจ ในบริบทนี้หมายถึง ทุกข์ใจ เชิญใจ ระทมใจ

๙๖ ไหว้เจ้ารักษ์ฝักน้อง นางรักพี่ฮา
 พลัดพี่ภายหลังใคร บรู้
 ตั้งใจเท่าเจ็บหนัก ในแม่พูนแม่
 ยยวเกลือกлянให้ชู้ ตากตาย

ไหว้เจ้ารักษ์ฝักน้อง นางรัก พี่ฮา
 พลัดพี่ภายหลังใคร บรู้
 ตั้งใจเท่าเจ็บหนัก ในแม่ พูนแม่
 เยี้ยวเกลือก⁵¹³ лянให้ชู้ ตาก⁵¹⁴ ตาย

พี่ได้ไหว้เทพารักษ์เจ้าแล้ว ฝักดูแลน้องนางอันเป็นที่รักของพี่ พลัดพรากจากพี่ อยู่ข้างหลังพี่ใครดูแลน้องก็ไม่ว่าเลย ตั้งใจที่จะดูแลน้องเอง ทว่าเจ็บหนักในอก ตรงที่ว่าแม่นางอยู่ไกลพูน เกรงว่าพี่จะต้องกลั้นไม่ให้ร้องให้คิดถึงชู้รักตนลุ่มกลิ้ง ลงนอนตาย

513 เกลือกว่า แปลว่า เกรงว่า หากว่า ช้าความหมายกับ เยี้ยว (คงเป็นอย่างนั้นแน่ๆ)

514 ลุ่มหายหลัง

๙๓/ ไอ้อกสระแอ่แก้ว กุมมาแม่ฮา
 เยียพรากพรดเพรางาย เยียแคล้ว
 พระลบก้าสนนลุนหา สายสวาดีคีนแม่
 สยวสาวไล่แก้ว ผ่าวเผา

 ไอ้อกสระแอ่⁵¹⁵ แก้ว กุมมา แม่ฮา
 เยียพรากพรดเพรา⁵¹⁶ งาม เยียแคล้ว
 พลบก้าสนนลุนหา สายสวาสดี คีนแม่
 เสียวยิ่งสาวไล่แก้ว⁵¹⁷ ผ่าวเผา

ไอ้อกร้องรำพันถึงน้องแก้ว ตั้งแต่กุมมา ไยจึงพรากจากกันทุกค้ำเข้า ไยต้องแคล้ว
คลาดกันอย่างนี้ ยิ่งพลบค้ำยิ่งเจ็บหนักเรียกหาสายสวาสดีคีนมา ความเสียวใจยิ่ง
กว่าสาวไล่ไล่ใหญ่ขึ้นมาจากนร้อนผ่าว

515 ไม่ทราบความหมายของคำนี้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในภาษาถิ่นมีคำว่า แอ่ เช่น ชี้แอ่
คือ ชี้แ่ง

516 เพรา คือ ยามค้ำ งาม คือ ยามเช้า

517 ไล่แก้ว คือ ไล่ใหญ่

๙๘

ไกรพรยงตวอาจเด่น	เห็นเห็น
สาวเชือกชักเรือเรา	พี่ร้อง
น้องนุชแม่มวยเพ็ญ	พิโยคกุเออย
ยามหนึ่งไกลน้องล้ำ	ขวบปี

ไกร ⁵¹⁸ เพรียงตัวอาจ ⁵¹⁹ เด่น	เห็น ⁵²⁰ เห็น
สาวเชือกชักเรือเรา	พี่ร้อง
นางนุชแม่มวยเพ็ญ	พิโยค ⁵²¹ กุเออย
ยามหนึ่ง ⁵²² ไกลน้องล้ำ ⁵²³	ขวบปี

พี่เห็นเจ้าเพรียงตัวเก่งบังอาจเด่นระเห็จไปมาต่อหน้าต่อตา พอเขาสาวเชือกสมอ และชักใบเรือเราออกทะเล พี่ร้องหาน้องเจ้าที่เกล้ำมวยามอย่างสมบูรณ์ ความโศกเศร้าที่พี่ต้องจากไกล เพียงช่วยยามหนึ่งก็เหมือนนานเกินกว่าขวบปี

518 เก่ง

519 อาจหาญ บังอาจ

520 ระเห็จ แปลว่า กระโดดไปมา

521 จากไกล

522 ช่วงยาม ๑ ยาวนาน ๓ ชั่วโมง

523 เกิน

๑๓๖ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๙๙ ฝ่ายเสียงสุโนกให้ หานาง
ว่องววยรดาศรี ฝ่ายพัน
มาลุดำบลบาง นายญี่
นายหญี่ไซรเหล้าตัน ช่างไซร

ฝ่ายเสียงสุโนกให้ หานาง
ว่อง⁵²⁴ เวียนดาศรี ฝ่ายพัน
มาลุดำบลบาง นายญี่
นายหญี่ไซร⁵²⁵ เหล้าตัน⁵²⁶ ช่างไซร

พวกนกพากันร้องหานางนก บินกันว่อนจนทำให้พื้วังเวียนตาลายและร้อน
เหลือเกิน แล้วเรือก็แล่นมาถึงตำบลบางนายญี่ นายหญี่หัวหน้าพวกตัมเหล้าได้ตัม
เหล้าให้ชาวเรือตัมด้วยตนเอง

524 บินว่อนไปมา

525 กลั่น หรือ ตัมเหล้า

526 หัวหน้า

๑๐๐ หลายผู้สมัครเลี้ยง จำยาม
 เมามี^{๕๒๗}ยองโอรนหว ผูกผ้า
 ถนัดสาวสมุทรตาม ดวงแพ่ง
 ชาวพี่พองถ้วนหน้า รากลน

 หลายผู้สมัครเลี้ยง^{๕๒๗} จำยาม
 เมามี^{๕๒๘}เอียงโอรนหัว ผูกผ้า
 ถนัด^{๕๒๙}สาวสมุทรตาม ดวง^{๕๓๐}แพ่ง^{๕๓๑}
 ชาวเพื่อนเพียง^{๕๓๒} ถ้วนหน้า ราก^{๕๓๓} ลน

พวกตี้มเหล่าหลายคนสมัครเลี้ยง^{๕๒๗}เหยิงไปหมดทั้งที่ต้องประจำยาม ส่งเสียงกัน
 อื้ออึงหัวโอรนเอนไปมาจนต้องผูกผ้า^{๕๒๘}รั้งไว้ พี่เห็นสาวชาวทะเลตามเต็มจอเกล้าให้
 เต็มตลอดเวลา พวกพร้อมเรือมีมากันเพียงใด เมามายกันถ้วนหน้าจนพากันลนลาน
 ออกไปอาเจียน

๕๒๗
 หมด

๕๒๘
 ส่งเสียงดัง

๕๒๙
 เห็น

๕๓๐
 เต็มจนเต็ม

๕๓๑
 จอกเกล้า

๕๓๒
 มีจำนวนเท่าใด

๕๓๓
 อาเจียน

๑๐๑ เรือมามาแบ่งแก้ว ภูไกล
 ไกลตื่นตำบปลา ละห้อย
 เยี่ยมมาเยี่ยมไฟฟู่น ออกพีนามาแม่
 ขอพี่เห็นหน้าน้อย หนึ่งเจ้ายาใจ

 เรือมามาแบ่ง⁵³⁴ แก้ว ภูไกล
 ไกลตื่นตำบปลา⁵³⁵ ลห้อย⁵³⁶
 เยี่ยมมาเยี่ยมไฟฟู่น⁵³⁷ ออกพีนามาแม่
 ขอพี่เห็นหน้าน้อย หนึ่งเจ้ายาใจ

มากับเรือก็เหมือนเรือมาแยกน้องแก้วให้ห่างไกล ที่มาไกลได้ตื่นตาตื่นใจกับ
สถานที่ต่างๆ แต่คนหนุ่มอย่างพี่กลับต้องหน้าเศร้ารำพันถึงน้อง ยิ่งมายิ่งเหมือน
ไฟลูกท่อมออกพี่ ขอเพียงพี่ได้เห็นหน้าน้องสักน้อยหนึ่งก็รักษาใจได้เชียว

534

แยก

535

หนุ่ม

536

เศร้าโครก คร่ำครวญหา

537

ลูกท่อม

๑๐๒ เรือมามาที่ท่า^{๕๓๘} สวาโกณ
 ครันฟีถึงโกณไท^{๕๔๑} แม่เต้า^{๕๔๒}
 บเหนย้งไฟโรน^{๕๔๓} รุนสวาดี^{๕๔๔}
 อกพิดาลร้อนร่ำ^{๕๔๕} ย้งรามโกลราม^{๕๔๖}

 เรือมามาที่ท่า^{๕๓๘} สวา^{๕๓๙}โกณ^{๕๔๐}
 ครันฟีถึงโกณไท^{๕๔๑} แม่เต้า^{๕๔๒}
 บเห็นย้งไฟโรน^{๕๔๓} รุน^{๕๔๔}สวาดี^{๕๔๕}
 อกพิดาล^{๕๔๕}ร้อนร่ำ^{๕๔๖} ย้งราม^{๕๔๖}โกลราม^{๕๔๗}

เรือแล่นไปทางตำบลสวาโกณ ครันถึงแล้วฟ็ร้องเรียกสุดเสียงขอให้แม่ยอดหญิง
 เดินออกมาหา เมื่อไม่เห็นน้องย้งเหมือนไฟรักรนอย่างรุนแรงมากขึ้น อกฟิเกิด
 ความร้อนรุ่มร่ำยิ่งกว่าตอนพระรามโกลจากนงรามของพระองค์เสียอีก

๕๓๘ ทิศ

๕๓๙ ลิง

๕๔๐ ตะโกน แปลว่า เรียกเสียงดัง

๕๔๑ ไท เป็นคำบอกสถานภาพผู้ดีหรือเจ้านาย เช่น ท้าวไท หรือ ท้าวไท้

๕๔๒ เดิน

๕๔๓ รน ในที่นี้กวียัดเสียงให้สัมผัสคำ โณน

๕๔๔ แปลว่า แรง หรือ แรงกล้า มักใช้ประกอบคำว่า แรง เป็น รุนแรง

๕๔๕ เกิด

๕๔๖ พระรามครั้งเดินดงตามหานางสีดา

๕๔๗ ราม แปลว่า งาม นงราม หมายถึง หญิงงาม

๑๔๐ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๑๐๓ รามาทิราชใช้ พานร
โถกนสมุทรวายาม ย่านฟ้า
จองถนนเปล่งศิลปิศร ผลาญราฟ
ใครอาจมาขวางข้า ก่ายกอง

รามาทิราชใช้ พานร
โถก⁵⁴⁸ นสมุทรวายาม⁵⁴⁹ ย่านฟ้า
จอง⁵⁵⁰ ถนนเปล่ง⁵⁵¹ ศิลปิศร ผลาญ⁵⁵² ราฟ⁵⁵³
ใครอาจมาขวางข้า ก่ายกอง

แม้แต่พระรามผู้เป็นใหญ่ยังใช้เหล่าวานรไปเรียกหานางที่รักทั้งย่านสมุทร และพยายามเรียกหานางทั่วทุกย่านฟ้า [เมื่อไม่ได้พบนาง] จึงให้ยกทางสร้างถนนเพื่อยิงศรศิลป์ผลาญราพณาสูร (ทศกัณฐ์) ใครบังอาจเข้ามาขวางก็ถูกฆ่าเสียเป็นก่ายกอง

548

ตะโกน

549

พยายาม

550

ยกทางสร้างถนน

551

ตรงกับ แผลง ยิงออกไป ปล่อยออกไป เช่น เปล่งเสียง

552

ทำลาย

553

ทศกัณฐ์

๑๐๔ เพรงพรัตน์รนาฏสร้อย สีดา
 ยงคอบคืบสัสอง เสกไท้
 สุธนุประภาพอง พัดจากจयरแฮ
 ยงคอบคืบหว่ายได้ สู้สัสองสั

 เพรงพรัตน์รนาถ⁵⁵⁴ สร้อย สีดา
 ยังคอบคืบสมสอง แศกไท้
 สุธนุประภาพอง⁵⁵⁵ พัด⁵⁵⁶ จาก เจียนแฮ
 ยังคอบคืบว่าย⁵⁵⁷ ได้ สู้สมสองสม

เมื่ออดีตกาลนั้น แม่พระรามผู้เป็นที่พึ่งแห่งคนทั้งหลายทรงพรากจากนางสีดา ทั้งสองพระองค์ยังได้กลับคืนมาอภิเศกสมปรารถนา ส่วนสุธนกับนางจิระประภาแม้ถูกคลื่นสมุทรพัดแยกจากกันไปก็ยังว่ายเวียนกลับคืนมาสู่สมกันได้

554 พระผู้เป็นที่พึ่งของคนทั้งหลาย หมายถึง พระราม

555 คลื่น

556 พาด

557 เวียน

๑๔๒ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๑๐๕ ผยองม้ามณีกากเกื้อ ฤทธิก็ดี
 สองสู่สองเสวยรย์ แทนให้
 เพรงพินทุบตีพริต พระโสมพะ
 ขอนขาดสองหว่ายไล่ จากจयर

 ผยอง⁵⁵⁸ม้ามณีกากเกื้อ⁵⁵⁹ ฤทธิ ก็ดี
 สองสู่สองเสวยรมย์ แทนให้
 เพรงพินทุบตีพริต พระโสมพะ
 ขอนขาดสองหว่ายไล่ จากเจียน

ม้ามณีกากะทะยานมาช่วยด้วยอิทธิฤทธิ สองพระองค์จึงได้เสวยอภิรมย์บนพระ
แท่นที่ แต่กาลก่อนนั้น นางพินทุบตีได้พราจากพระสมุทรโสมพะเพราะขอนไม้ที่
เกาะลอยอยู่ขาดจากกัน ทำให้ทั้งสองพระองค์ต้องว้ายน้ำพริตไป

558 แผ่นทะยานขึ้น

559 เกื้อ แปลว่า ช่วย

๑๐๖ พร้าพบมาโนชเนื้อ นางเมือง
 สองสู่สมณทยร แท่นแก้ว
 เท้าบาเปล่าเปลื้องอก ในอนนอร์แม่
 สองพรากรพริตแคล้วชู้ ชำจี้อ

 พร้า⁵⁶⁰ พบมาโนชเนื้อ นางเมือง
 สองสู่สมณทยร แท่นแก้ว
 เท้าบา⁵⁶¹ เปล่าเปลื้องอก ในอนน อรแม่
 สองพรากรพริตแคล้วชู้ ชำจี้อ

พระองค์ได้มาพบพร้อมหน้าพร้อมตากับแม่นางเมืองด้วยความยินดี ได้ครองคู่บน
 พระแท่นแก้วในเรือนหลวง แต่ชายอย่างพี่ กลับยังอกว้างเปล่าคิดถึงแม่เนื้ออ่อน
 เจ็บระทมที่เราสองยังพริตพรากรจากกัน

⁵⁶⁰ พร้อม ในภาษาไทโบราณใช้ พร้าพร้อม เช่นเดียวกับ พรังพร้อม (ภาษาปัจจุบัน)

⁵⁶¹ บา แปลว่า ชายหนุ่ม

๑๔๔ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๑๐๓/ เท้าบาแล้วไล่หย่อน ในนางใช้แม่
 ครางอยู่ฮือฮือตา เลือดไล่
 เท้าบาจากอกคราง ครวญแม่
 รยมเท้าหัวใจให้ แม่ตื่นโดยดู

 เท้าบาแล้วไล่หย่อน ในนาง ใช้แม่
 ครางอยู่ฮือฮือตา เลือดไล่
 เท้าบาจากอกคราง ครวญแม่
 เรียมท้าว⁵⁶² หัวใจให้ แม่ตื่นโดย⁵⁶³ ดู

พี่รู้สึกเลือดไล่ขยับขยับด้วยความคิดถึงนาง ครางครวญอยู่ฮือฮือจนเลือด
ออกมาไล่แน่นตา พี่ครางครวญออกมาจากอก พี่รำให้จนหัวใจเหมือนตกลงไป
ดินที่พื้น ขอให้แม่นางตามมาดูเถิด

⁵⁶² ล้มลงไปดิน

⁵⁶³ ตาม

๑๐๘ บได้กล้ำ^๕เข้า^{๕๖๔}แต่^{๕๖๕} วนนมา
 กลิ่นแต่ยา^{๕๖๖}คูกวร กิ่ง^๕ช้อน
 รุกก^๕กระลา^๕พิม พระมาศ^๕กุเออย
 ดาลก^๕น^๕หาย^๕เร้า^๕ร้อน ราก^๕คีน

 บได้กล้ำ^๕เข้า^{๕๖๔}แต่^{๕๖๕} วนนมา
 กลิ่นแต่ยา^{๕๖๖}คูก^๕วร กิ่ง^๕ช้อน
 ระลิก^๕กระลา^๕พิม พมาศ^๕ กุเออย
 ดาล^{๕๖๗}ก^๕น^๕หาย^๕เร้า^๕ร้อน ราก^{๕๖๘} คีน

พี่ไม่ได้กลิ่นข้าวลงท้องเลยตั้งแต่วันเดินทางมา กินแต่น้ำยา^{๕๖๖}คูก^๕วรเพียงครึ่ง^๕ช้อน
 พอระลึกถึงวงหน้า^{๕๖๗}อันงามของแม่เนื้อทอง^{๕๖๘}ของกู ก็เกิดความ^{๕๖๘}กระหาย^{๕๖๘}เร้า^{๕๖๘}ร้อน^{๕๖๘}เสีย
 กระสัน^{๕๖๘}ใน^{๕๖๘}กาม^{๕๖๘}ขึ้น^{๕๖๘}มา^{๕๖๘}อีก

564 กล้ำ คือ กลิ่น

565 ข้าว

566 น้ำข้าว

567 กระหาย

568 รากะ

๑๔๖ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๑๐๙ เยี่ยมมามาให้สวาติ จำรัส
 ถนัดดูจากรใจผืน ผักน่อง
 ชลธีรนนทเลือน รลอก
 เรือเยยเต็นน้ำตอง ตื่นพยง

 เยี่ยมมาให้สวาสดี จำรัส
 ถนัดดูจากร⁵⁶⁹ใจผืน ผักน่อง
 ชลธีรนนท⁵⁷⁰เลือน ระลอก
 เรือเยยเต็น⁵⁷¹น้ำตอง ตื่น⁵⁷²เพียง

ถึงมาไกล พี่ก็ยังจำจตรสวาสดีได้ดี ประดูจความจากใจที่พี่จำต้องฝันเขียนและ
ผากไว้กับน้อง เวลาเห็นน้ำทะเลเลือนเป็นระลอกๆ ไป ทำให้รู้สึกรันทดนัก ดีว่าน้ำ
กระทบเรือให้โยกล้ำขึ้น จึงปลุกพี่ให้กลับมารู้สึกตัว

569 จารึกไว้

570 ระทด แปลว่า เศร้าใจ หวนไหว

571 โยกขึ้น

572 ปลุกขึ้นมา รู้สึกตัว

๑๑๐ ใ้ดอกสดวกไ้ เสาโขดง
 ลโบกใบบินอยง เล่นผ้า
 ขทิงทองรนนทโยง ลยวแล่ง
 ล้มช่วยขวาช้ายล้า เล่นเรือ

 ใ้ดอกสดก⁵⁷³ไ้ เสาโขดง
 ลมโบก⁵⁷⁴ใบบินเอียง เล่นผ้า
 ขทิงทอง⁵⁷⁵รันทโยง เสียว⁵⁷⁶แล่ง⁵⁷⁷
 ลมช่วยขวาช้ายล้า เล่นเรือ

ไ้ที่รู้สึกว่อกดคลอนๆ เหมือนเสากระโดงเสียจริงๆ ลมโบกมาทางใดใบเรือก็
 สะบัดบินเอียงไปทางนั้นด้วย เรือก็เลยแล่นโลดอย่างแรง น่ารันทจิตใจที่กระดิ่ง
 สำริดที่ผูกอยู่กับสายเสียวที่ดิ่งใบเรือมันถูกตัดขาด ลมทางซ้ายและขวามีกำลัง
 เหลือล้นช่วยให้เรือแล่นไป

573 คำนี้ต้นฉบับเขียนแตกต่างกันไปหลายอย่าง เช่น สุดอก สดวก หรือ สดอก แต่แปล
 อย่างไม่ได้ความที่เข้าบริบท ขอสันนิษฐานว่า เขียนเพี้ยนจากคำเขมรว่า สณฺฏก อ่าน
 ว่า ซ้อนดอก แปลว่า คลอน หด คลื่น ความจริงถ้าเอารูปคำเขมรมาก็จะเข้าสัมผัส
 เพราะจะอ่านได้ว่า “ใ้ดอกสณฺฏกไ้”

574 พัด

575 คำไทยโบราณแยกกันระหว่าง “ทอง” แปลว่า bronze กับ “คำ” หรือ gold ถ้าใช้คำว่า
 ทอง อย่างเดียวหมายถึงทองเหลืองหรือสำริด ถ้าใช้ ทองคำ หมายถึง gold ที่เข้าใจกัน
 ปัจจุบัน

576 สายโยงที่ผูกเพื่อดึงใบเรือ

577 ตัดขาด

๑๔๘ กำสรวลสมุทร สุตยอตกำสรวลศิลป์

๑๑๑	สลาตนนตราดหน้าแต่ง	พลยุทธ์
	ลัสมาล์เสีย	ต่างต่อง
	ตฤงตราโขดงทรุด	ปลงยาก
	สายสมุทรให้ร้อง	รยกศรี

	สลาตันตราด ⁵⁷⁸ หน้าแต่ง	พลยุทธ์
	ลมลัสมาล์มเสีย	ต่างต่อง ⁵⁷⁹
	ตริงตราโขดงทรุด ⁵⁸⁰	ปลง ⁵⁸¹ ยาก
	สายสมุทรให้ร้อง	เรียกศรี

ลมลลาตันเหมือนกราดเกรี้ยวแต่งพลเข้ารบ อีกทั้งลมลัสมาล์มและลมลัสมาล์มต่างเข้ามาปะทะถูกเรือ ชาวเรือช่วยกันตรึงกระโถงที่ชำรุดให้อยู่กับที่ กว่าจะถอยออกมาได้ ยากเหลือเกิน ฤาจะเป็นเพราะสายน้ำในสมุทรกำลังร่ำไห้เรียกหาน้องพี่

578 กราดเกรี้ยว

579 ถูก ปะทะถูก

580 ชำรุด

581 ปลด ถอยออกมา

๑๑๒ น้ำหน้าสองฟากฟุ้ง ผกาแจรง
 ฟองฟองตามตือก คลื่นเคล้า
 รนชลรนนแข่งอิง อากาศ
 เรือย่องยงน้ำเข้า ขาดใจชนใจ

 น้ำหน้าสองฟากฟุ้ง ผกาแจรง⁵⁸²
 ฟองฟองตามตือก คลื่นเคล้า
 รันชลรันแข่ง⁵⁸³ อิง อากาศ
 เรือย่องยงน้ำเข้า ขาดใจชนใจ⁵⁸⁴

น้ำหน้าเรือทั้งสองฟากฟุ้งกระจายราวกับดอกไม้ที่แหวกออก ฟองที่แตกฟูขึ้นสูงตามตือกเรือพร้อมคลื่นที่เข้ามาผสมโรงด้วย คลื่นใหญ่ๆ ชัดชัดเข้ามาเสียดอ้อมไปในอากาศ ยิ่งเรือเอียงน้ำก็ยิ่งเข้า นกกลัวจนแทบขาดใจหมดใจ

582 แหวกออก

583 คำนี้เพี้ยนจากคำเดิมในภาษาเขมรมาก คำเขมรเขียนว่า รัชรังแข่ง อ่านว่า รุ่มซุ่มรุ่มเจง แปลว่า (คลื่นใหญ่ๆ) ชัดเข้ามา ก็ก้อง

584 ไม่ทราบความหมายที่จำเพาะเจาะจงของ ช่น แต่ตามบริบทในที่นี้หมายถึง หมดใจ หรือ ใจหาย เพื่อให้เข้าใจความหมายกับ ขาด ซึ่งแปลว่า หมด และ หาย

๑๕๐ กำสรวลสมุทร สดุดียอดกำสรวลศิลป์

๑๑๓ พนนภกน้ำบ้ำสาต พกเพญมาแม่
 เรือกระแดรงต๊บไต ขาดขว้า
 สัดจองกำเบญบก พักฟิงแล้วแฮ
 ออกฟือกฟ้าซ้ำ ช่วยตรอมรยมตรอม

 พันลิก⁵⁸⁵ น้ำบ้ำสาต พก⁵⁸⁶ เพ็ญ⁵⁸⁷ มาแม่
 เรือกระแดรง⁵⁸⁸ ต๊บไต ขาดขว้า⁵⁸⁹
 สัดจอง⁵⁹⁰ กำเบญ⁵⁹¹ บก พัก⁵⁹² ฟิง แล้วแฮ
 ออกฟือกฟ้าซ้ำ ช่วยตรอมเรียมตรอม

คลื่นน้ำที่บ้ำคลั่งได้สาตเข้ามาจนเต็มเรือ เรือโคลงเคลงเหมือนทำให้ต๊บไตพลิกขาดจากกัน เห็นที่ต้องอาศัยสัดจอง (แพ) และเรือหางกระเบนไปพักฟิงบนบกก่อน สงสัยว่า ออกฟีก้ำออกฟีก้ำก็เลยซ้ำฟีก้ำตรอมตรมจึงช่วยแสดงความตรอมตรมด้วย

585 น้ำกลัว

586 พากันเข้ามา

587 เต็ม

588 โคลงเคลง

589 ตรงกับคำที่เขียนว่า คว่า ในปัจจุบัน แปลว่า พลิก เช่น พลิกขว้า

590 ทู่น แพ เรือน้อย

591 ขอสันนิษฐานว่า คำนี้มาจากคำเขมรเดิมว่า กุบิน อ่านว่า เกบิน แปลว่า ชายกระเบน แปลงเสียงเป็น กำเบน ไทยประดิษฐ์ประดอยให้เป็น กำเบญ คงหมายถึง เรือหางยาว

592 อาศัย

๑๑๔ เลงแลกระลิ่งแกลิ่ง เกลาसारแม่แฮ
 นพเทพขุ้ชอมทุก ย่านยัง
 พระเออยจำศรีคราญ คีนคอบสัรา
 อयरยกลิให้พลัง พลยกเรือลงเรือ

 เลงแลกระลิ่ง⁵⁹³ แกลิ่ง เกลา⁵⁹⁴ สาร แม่ฮา
 นพเทพขุมชอม⁵⁹⁵ ทุก ย่านยัง⁵⁹⁶
 พระเอยจำศรี⁵⁹⁷ คราญ⁵⁹⁸ คีนคอบ⁵⁹⁹ สมรา
 ออย่า⁶⁰⁰ เรียกลมให้พลัง⁶⁰¹ เพลียก⁶⁰² เรือลงเรือ

พี่เห็นดังนี้แล้ว จึงตั้งใจบรรจงแต่งความอย่างงดงาม กราบไหว้เทพที่สถิต ณ
 สถานที่ต่างๆ ขอได้โปรดมาชุมนุมพร้อมกันและวิงวอนว่า เทพผู้ศักดิ์สิทธิ์
 ทั้งหลายขอจงจำคำที่พี่ขอให้พี่และน้องคนงามได้คืนกลับมาหาเสพสมกันอีก ขอ
 ได้หยุดเรียกลม และขอให้ลมพัดพลังพลาตอย่าถูกเรือเลย

-
- 593 บรรจงทำ
 594 ชัดเกลาให้ไพเราะ
 595 ออมชอม ยินยอมพร้อมกัน
 596 อยู่
 597 พี่
 598 น้องผู้งามยิ่ง ศรีคราญ เท่ากับ นางคราญ
 599 คืนกลับ
 600 หยุด
 601 พลาต
 602 พลาต

๑๕๒ กำสรวลสมุทร สดุดยกำสรวลศิลป์

๑๑๕ พระเออยได้ชูชอบ ใจจง^{๖๐๓} ฤาแม่
 อย่าเล่นลัพัดเหลือ พรันนกว่า^{๖๐๕}
 พระเออยชั่งอรองค์ สม่^{๖๐๖}
 อย่าโบกโบยลับ้า เฟื่องฟองพุ่มพอง

 พระเอยได้ชูชอบ ใจจง^{๖๐๓} ฤาแม่^{๖๐๔}
 อย่าเล่นลมพัดเหลือ^{๖๐๔} พรันนกว่า^{๖๐๕}
 พระเอยชั่ง^{๖๐๖} อรองค์ สม่^{๖๐๖}
 อย่าโบกโบยลมบ้า เฟื่องฟองพุ่มพอง ฯ

เทพยดาผู้ศักดิ์สิทธิ์เอ๋ย ข้าเป็นคนรักชื่นชอบแม่นางด้วยใจมุ่งมั่น ขอจงหยุดลมที่พัดกระโชกเกินกว่าประหวั้นพรันพริงเสียเถิด ขอจงดลบันดาลให้น้องคนงามมาสุขสมกับพี่ ขอจงหยุดสร้างลมบ้าที่ส่งละลอกคลื่นอันสูงใหญ่เกิดฟองกระจายไกล

๖๐๓ มุ่งมั่น

๖๐๔ เกินกว่า ยิ่งกว่า

๖๐๕ ประหวั้นพรันกลัว

๖๐๖ จุ่ง จง

๑๑๖ สัตยาบัตม้วยมี สยงสินธุแลแม่
 สาวสมุทรวงเมือง เน่งน้ำ
 อารักษ์ร่วมรักษยิน อาราธน์แลแม่
 ใสสร่างอกฟ้าล้ำ ดาษดยร

⁶⁰⁷ สัตยาบัต ⁶⁰⁸ ม้วย ⁶⁰⁹ มี ⁶¹⁰ เสี่ยงสินธุ ⁶¹¹ แลแม่
 สาวสมุทรวงเมือง ⁶¹² เน่ง ⁶¹³ น้ำ
 อารักษ์ร่วมรักษยิน ⁶¹⁴ อาราธน์ ⁶¹⁵ แลแม่
 ใสสร่าง ⁶¹⁶ อกฟ้า ⁶¹⁷ ล้ำ ดาษเดียร ⁶¹⁸

ทันทีที่พี่ตั้งสัตย์เสร็จ เสียงคลื่นเสียงน้ำที่อื้ออึงก็สงบลง กระแสน้ำที่เมืองนอง
 กลับนิ่งสงบ แสดงว่าเทพดาอารักษ์ได้รับรู้คำวอนขอของพี่ ท้องฟ้านั้นใสสว่าง
 ยิ่งนัก ทำให้เห็นสิ่งต่างๆ เต็มไปหมด

⁶⁰⁷ บัดนั้นเอง

⁶⁰⁸ หหมดไป

⁶⁰⁹ นิ่ง

⁶¹⁰ รับรู้ ฟัง

⁶¹¹ คำวิงวอน

⁶¹² สว่าง

⁶¹³ อกฟ้า คือ ท้องฟ้า

⁶¹⁴ เห็นเกลื่อน ธรรมดา

๑๕๔ กำสรวลสมุทร สุตยอกกำสรวลศิลป์

๑๑๓/ อัศจรรยอำนาจไ้อ์ สารลัตย์ไ้แม่
 ฟองอย่าฟัดพยงพลม เล่นแล้
 ขนนตรากะบัดเชน โขดงเล้า
 ชาวเพื่อนพรรันกว่าแก้ อยู่บางนอนบาง

 อัศจรรยอำนาจไ้อ์ สารลัตย์ ไ้แม่
 ฟองอย่า⁶¹⁵ ฟัด⁶¹⁶เพียงพลม เล่นแล้
 ชัน⁶¹⁷ ตรา⁶¹⁸ ตระบัด⁶¹⁹ เช้น โขดงเล้า
 ชาวเพื่อนพรรันกว่าแก้⁶²⁰ อยู่⁶²¹บางนอนบาง

อำนาจแห่งคำลัตย์ช่างนำอัศจรรยจริงนะแม่ คลื่นหยุดฟาดกลายเป็นเพียงลมเป่า
ให้เรือเล่นได้ ชาวเรือต่างช่วยกันปิดเขนเสากระโดงแล้วชันให้เข้าที่ บ้างเฉยอยู่
บ้างก็นอน ต่างแก้ตัวว่า ยังตกใจกลัวอยู่

615
หยุด

616
ฟัด เป่าเพียงเบาๆ มักได้ยินในคำว่า พลิวพลม

617
เพี้ยนจาก ชัน ทำให้แน่น

618
ตรึงไว้ให้อยู่กับที่

619
ตระบัด แผลงจาก บัด

620
แก้ตัว

621
เฉย

๑๑๘

ไอ้อกครวญเคร้าถ้า เรือมูลมากแฮ

ละรุ่งรางรางศรี

โคกสร้อย

รฤกแม่มาตุร

ทุเรศกูเออย

เอาสะไบซู้ซ้อย

ห้ต่าง

ไอ้อกครวญเคร้า⁶²² ถ้า⁶²³ เรือ⁶²⁴ มูลมากแฮ

ละรุ่งรางรางศรี

โคกสร้อย

รฤกแม่มาตุร⁶²⁵

ทุเรศ กูเออย

เอาสะไบซู้ซ้อย

ห้⁶²⁶ต่าง

ไอ้อกพี่ครวญคร่ำคอยอยู่ เห็นเรือมากมายหลายลำนัก (หวังว่าน้องจะมาด้วย)
คอยจนถึงรุ่งสางพระอาทิตย์ทอแสงรางๆ พี่ก็ยิงโคกเคร้า คิดถึงแม่หวานใจที่พี่
ต้องจากมาสุดแสนไกล แล้วก็เอาสะไบของแม่นางผู้อ่อนช้อยมาห่มแทนนาง

⁶²² เคร้า แปลว่า คอย

⁶²³ คอย

⁶²⁴ ประกติจะใช้ว่า มากมุน ดังเช่น “มุนไทยใช้คำปอง มากมุนมองสกต นอ”

⁶²⁵ หวาน

⁶²⁶ ต่าง ภาษาเขมรแปลว่า แทน

๑๕๖ กำสรวลสมุทร สดุดียอดกำสรวลศิลป์

๑๑๙' รุกกกรรเกษเนื้อ สาวสรวรรคภูเอย
กรกอดหมอนเหมือนนาง ร้าให้
รูกกกำจรจันท์ อายโษษฐพูนภา
ทรงกนแสงไ้ไ้ จันจวน

 ระลึกการะเกดเนื้อ สาวสรวรรค ภูเอย
กรกอดหมอนเหมือนนาง ร้าให้
ระลึกกำจรจันท์ อาย⁶²⁷โษษฐ พูนภา
ทรงกันแสงไ้ไ้⁶²⁸ จันจวน⁶²⁹

รำลึกถึงเจ้าการะเกด ผู้มีเนื้อนวลดังสาวสรวรรค พี่จึงเอามือกอดหมอนเหมือน
กอดนางแล้วก็ร้องไห้ พี่ยังนึกถึงกระแจะจันท์และกลิ่นปากนางที่หอมขจรมา
จากไกลพูน น้องเจ้าคงกันแสงอยู่เกือบตลอดเวลา

627 กลิ่นอ่อนๆ

628 เสมอ บ่อย

629 จวน แปลว่า เกือบ เกือบจะ จันจวน คือ เกือบตลอดเวลา ย้ำคำว่า ไ้ไ้

๑๒๐ อ้า^๑น่องมาโนศ^๒เนื้อ นางกระษัตร์^๓พีเออย
 ศรีกระไค^๔เครงครวญ ค่ำ^๕เข้า
 อ้า^๖อรศยรสยด^๗ทัด มาลยมาศ^๘กูเออย
 ศรีกระไค^๙กล้ว^{๑๐}เกล้า กลิ่น^{๑๑}นม

 อ้า^{๑๒}น่องมาโนช^{๑๓} ^{๖๓๐}เนื้อ นางกระษัตร์^{๑๔} พีเออย
 ศรีกระไค^{๑๕}เครงครวญ ค่ำ^{๑๖}เข้า
 อ้า^{๑๗}อรเศียรเสียด^{๑๘} ^{๖๓๑}ทัด มาลยมาศ^{๑๙} กูเออย
 ศรีกระไค^{๒๐}กล้ว^{๒๑}เกล้า ^{๖๓๒} กลิ่น^{๒๒}นม

อ้า^{๒๓}น่องนาง^{๒๔}พีเออย อัน^{๒๕}เนื้อ^{๒๖}นวลชวน^{๒๗}ชื่น^{๒๘}ชม^{๒๙}สม^{๓๐}ชัต^{๓๑}ตีย^{๓๒}นาริ^{๓๓}ของ^{๓๔}เจ้า^{๓๕} ทำให้^{๓๖}พี^{๓๗}ครวญ^{๓๘}คร่ำ^{๓๙}
 อยู่^{๔๐}ทุก^{๔๑}ค่ำ^{๔๒}เข้า^{๔๓} อ้า^{๔๔}อร^{๔๕}ไทเออย^{๔๖} เจ้า^{๔๗}ตัด^{๔๘}ดอก^{๔๙}ไม้^{๕๐}ทอง^{๕๑}ไว้^{๕๒}บน^{๕๓}เศียร^{๕๔} จึง^{๕๕}ทำให้^{๕๖}พี^{๕๗}เออย^{๕๘}าก^{๕๙}เอา^{๖๐}หน้า^{๖๑}
 เกล้า^{๖๒}เคลีย^{๖๓}ผม^{๖๔}ที่มี^{๖๕}กลิ่น^{๖๖}หอม

^{๖๓๐} น่ายินดี น่ายื่นชม

^{๖๓๑} สอดลงไว้

^{๖๓๒} ผม

๑๕๘ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๑๒๑

อ้าท้าวอาทาศแก้้ม	เปรมปราง
ศรีกระไดเชยซั	ช่างย้า
อ้าอรลไมยนาง	นวลนาฏญเออย
ยยวกอดหนักเนื้อซ้า	ฟีนอม

อ้าท้าวอาทาศ ⁶³³ แก้้ม	เปรม ⁶³⁴ ปราง
ศรีกระไดเชยชม	ช่างย้า ⁶³⁵
อ้าอรลไม ⁶³⁶ นาง	นวลนาฏ ญเออย
เยียวกอดหนักเนื้อซ้า	ฟีนอม

ไอ้ท้าวนาง แก้มก็อ้มปรางก็เอิบสดใสดังกระจก ทำให้ฟีนอยากเชยชมซ้าแล้วซ้าอีก
อ้าน้องผู้มีเนื้ออ่อนละไมดังนางรำของฟีน เกรงว่า หากกอดมากหนักเนื้อจะซ้า ฟีนจึง
ขอกอดอย่างถนอม

633

กระจก แว่น เพี้ยนจากภาษาบาลีว่า อาทาส ภาษาสันสกฤตว่า อาทรศ แต่อาจแปล
ได้ว่า “illustrated” (งดงามยิ่ง)

634

อ้ม

635

อีก ซ้าแล้วซ้าอีก

636

งามอย่างน่าเอ็นดู

๑๒๒

ดวงเดือนาพิศน้อง	นางสวรรณกุเออย
กระแห่นวแนวนาภิ	พี่ดิน
ใครเห็นอรเอววรรณ	ใจวบบวางฤา
บ้านปิกน้อยน้อยริน	ฤาร้างกลัวตาย

ดวงเดือนาพิศน้อง	นางสวรรณ คุเออย
กระแห่นว ⁶³⁷ แนวนาภิ	พี่ดิน
ใครเห็นอรเอววรรณ	ใจวบบ ⁶³⁸ วาง ฤา
บ้านปิกน้อยน้อยริน	ฤาร้างกลัวตาย

สะตืออ้งงามเลิศทำให้น้องเปรียบเสมือนนางสวรรณของพี่ เวลาแหม่วเห็นแนว
สะตือแล้วพี่กระสันต์จนแทบตื่น ไม่ว่าใครก็ตาม ได้เห็นเอวองค์และผิวพรรณน้อง
แล้ว เป็นต้องวบบหวิวใจยอมทิ้งชีวิต ไม่ผิดกับเจ้าตัวรินปิกน้อยกระจิตริด มีหรือที่
กลัวตายจนยอมห่างจากกองไฟ

637 แหม่วท่อง

638 ตาย มักใช้ วางวาย

๑๒๓ ดินหล่งลงเล่นเต็น ตามหล่ง
 หล่งไล่ตามชมวงโกรย ดื่นเต็น
 บงกงทูกงงฉลาม เหนให้
 งวงฉนากคลุกเคล้าเคล้น เฟื่องฟอง

 ดื่นหลัง⁶³⁹ ลงเล่นเต็น ตามหลัง
 หล่งไล่ตามชมวงโกรย⁶⁴⁰ ดื่นเต็น
 บังกง⁶⁴¹ ทูกัง⁶⁴² ฉลาม เห็นให้
 งวงฉนาก⁶⁴³ คลุกเคล้าเคล้น เฟื่องฟอง

เห็นเจ้าปลามีตีนที่คืบหลังมันวิ่งไปเต็นไปตามหลังกัน ตามหลังมาติดๆ คือเจ้าปลาชมวงโกรยดูน่าดื่นเต็นนัก เวลาได้เจ้าปลาบังกงปลาทูกังและฉลามโผล่มาให้เห็นคนที่มองดูอยู่ก็ให้ร้องกันใหญ่ ส่วนเจ้าปลางวงและปลาฉนากว่ายเข้ามาคลุกเคล้าเบียดกันทำให้เกิดฟองมากมาย

639 ปลาตีน

640 ชื่อปลา

641 ชื่อปลา

642 ชื่อปลา

643 ชื่อปลา

๑๒๔ เรือมาฟองฟองฟ้อน กลหงษ
 จงกุดตางตื้นกวัด แกว่งน้ำ
 กางโขดงยรรยงกล กางปึก
 สยงสมุทรล้าฟ้อน ย่านยาว

เรือมาฟองฟองฟ้อน กล⁶⁴⁴ หงษ์
 จังกุด⁶⁴⁵ ต้างตื้นกวัด แกว่งน้ำ
 กางโขดงยรรยง⁶⁴⁶ กล กางปึก
 เสี่ยงสมุทรล้าฟ้อน ย่านยาว⁶⁴⁷

เรือแล่นไปตีฟองขึ้นฟองดูประจักษ์หงษ์ที่กำลังฟ้อน จังกุดเรือทำหน้าที่ต่างตื้นคอย
 กวัดแกว่งน้ำไปทางโน้นทางนี้ เสากระโดงที่กางใบออกงามรารวกับมันกางปึกฟ้อน
 ทะยานไปได้ไกลท่ามกลางเสียงสมุทรที่ดังเหลือเกิน

644 รวกับ

645 เครื่องประกอบเรือทำหน้าที่คล้ายพายคอยช่วยหางเสือบังคับทิศทางเรือ

646 งามสง่า กล้าหาญ

647 ไกล

๑๒๕ เจ็บจากเจ็บอีกอุ้ม ออกเรือ
 เจ็บจากสาวสาคร เคลื่อนดิน
 เจ็บจากพี่เจ็บเหลือ ออกอ่อนพุ่มแม่
 ออกอ่อนอกฟ้าปลิ้น เปล่าใจ

 เจ็บจากเจ็บอีก⁶⁴⁸อุ้ม ออกเรือ
 เจ็บจากสาวสาคร เคลื่อนดิน
 เจ็บจากพี่เจ็บเหลือ ออกอ่อน พุ่มแม่
 ออกอ่อนอกฟ้าปลิ้น⁶⁴⁹ เปล่าใจ

เจ็บเพราะจากน้องมานั้นยิ่งกว่าออกเรือที่เจ็บเพราะอุ้มเรือไว้จากกระแสนสมุทรที่
ปั่นป่วน เจ็บเพราะจากนั้นเกินทน ออกพี่อ่อนโรยคิดถึงนางที่อยู่ไกลพุ่ม ออกพี่อ่อน
โรย ออกฟ้าพลอยปลิ้นด้วยความเปล่าเปลี่ยวใจ

648 เพิ่มไปกว่า

649 พลิกออกมา

๑๒๖ รมมาเรื่อร้อนท่ง บางสบ
 ถนัดตงสบงไบ แม่เร็น
 รมรักษผุดโดยดู สายสวาดี
 มาย่อมหลายชู้เหล้น เพื่อนตน

 เรียมมาเรื่อร้อนท่ง⁶⁵⁰ บางสบ
 ถนัดตงสบงไบ แม่เร็น
 เรียมรักษผุดโดย⁶⁵¹ ดู สายสวาดี
 มาย่อมหลายชู้เหล้น⁶⁵² เพื่อนตน

พี่มาเรื่อ อากาศร้อนนัก จนถึงทุ่งบางสบ รู้สึกราวกับว่า แม่นางแอบซ่อนอยู่มี
 ไบสบง พี่รักน้องจึงได้ผุดขึ้นตามดูเจ้าสายสวาดี เจ้าสายสวาดีมาเร็นดูยอม
 เกรงว่าพี่จะมีชู้รักหลายคนเป็นเพื่อนตน

650 ทุ่ง
 651 ตาม
 652 เล่น

๑๖๔ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๑๒๓/ กระไดเออาตมแก้ว พรีเพาใช้แม่
 จयरจากบางคฺลครวญ ใช้น้อย
 กระไดเงื่อนเงาเดือน โดย่าง
 นอนนั่งนางพริ่องถ้อย ดุจดยว

 กระไดเออาตมแก้ว พรีเพา⁶⁵³ ไช้แม่
 เจียนจากบางคฺลครวญ ใช้น้อย
 กระไดเงื่อน⁶⁵⁴ เงาเดือน⁶⁵⁵ โดย⁶⁵⁶ ย่าง
 นอนนั่งนางพริ่องถ้อย ดุจเดียว

ทำอย่างไรเล่า จึงจักเอาตัวแก้วผู้แฉล้มมาอยู่กับพี่ได้ ออกจากตำบลงบางคฺลมา พี่
คร่ำครวญมิใช้น้อย เป็นกระไรเล่า จึงเห็นเงาเจ้าเดือนงามเดินตามอยู่วับๆ ไม่ว่า
นอนหรือนั่งเหมือนแม่นางมาพูดคุยอยู่ด้วยไม่ผิดเลย

653 พรีเพรา แปลว่า งามแฉล้ม

654 เงาที่รางๆ

655 เจ้าเดือนดวงงาม

656 ตาม

๑๒๘ ถนัดแก้ว^{๖๕๗}ต่าง เรือตาม
 แครงย่อมพรายพรายหลยวหยุด อยู่ถ้า
 ละขยบดุษณบปาม พระพี่พี่แม่
 เรือเยียมมาซ้ำซ้ำ เยียนนาน

 ถนัดแก้ว^{๖๕๗}ต่าง เรือตาม
 แครงย่อมพรายเหลียวหยุด อยู่ถ้า
 ละขยบดุษณบ^{๖๕๘}ปาม พระพี่ พี่แม่
 เรือเยียมมาซ้ำซ้ำ เยียนนาน

รู้สึกรากับว่า น้องแก้วของกูอยู่ต่างเรือตามมา พอเรือเอียงตระแครงสักครั้งหนึ่ง
 และน้ำปุดขึ้นมา พี่ก็หยุดเหลียวหาดอยทำนอง มาถึงบ้านชนบก็อดนึกถึงลีลารัก
 ของพี่กับแม่นาง ยิ่งเรือมาแล่นซ้ำ ยิ่งทำให้พี่รู้สึกนานแสนนาน

^{๖๕๗} น่าจะเป็น กู

^{๖๕๘} แปลว่า แบบแผน ในที่นี้หมายถึง ลีลา

๑๒๙ เยี่ยมมาลวงลับลิ้ เลอนางแลแม่
 ครั้นนรฤกใจลาญ ละห้อย
 บางสุตายุภาคยพาง ถนัดภาคย์
 ถนัดภาคย์ซู้ซ้อย แก่ตา

เยี่ยมมาลวงลับลิ้ เลอ⁶⁵⁹ นาง แลแม่
 ครั้นระลึกใจลาญ ละห้อย
 บาง⁶⁶⁰ สุ ตายภาค⁶⁶¹ พาง⁶⁶² ถนัดภาค
 ถนัดภาคซู้ซ้อย แก่ตา

พี่เดินทางจากแม่นางผู้เลอโฉมจนลับลิ้แล้ว คิดถึงนางขึ้นมาคราใด หัวใจ
 แผลกลาญด้วยความละห้อยหา ภาคหนึ่งของพี่ราวกับว่าได้ตายเป็นผู้นพงไปแล้ว
 เหลืออีกภาคหนึ่งที่เจ้าคนงามยังเห็นอยู่แก่ตา (กวีเปรียบเทียบว่า ภาคที่เป็นใจ
 เหมือนแผลกเป็นผู้นพงแล้ว เหลือแต่ภาคที่ร่างให้คนรักเห็น)

⁶⁵⁹ เหนือ เกินกว่าใคร

⁶⁶⁰ มาจากคำสันสกฤตว่า ปา^๐สุ ภาษาบาลีว่า ปิสู แปลว่า ฝุ่น ธุลี ดินร่วน

⁶⁶¹ ส่วน

⁶⁶² พาง เพียง เหมือน เทบ

๑๓๐

อันเชิญอาทาศท้าว เทียมสอง

เหาะบันหารโหมฝัน ฝากแก้ว

ถนัดเรียมตื่นตามอง เห็นอื่น

พอผูกผูกฟ้าแผ้ว มีดมลาย

อัญเชิญอาทาศท้าว เทียมสอง⁶⁶³

เหาะบรรหารโหมฝัน ฝากแก้ว

ถนัดเรียมตื่นตามอง เห็นอื่น

พอผูกผูกฟ้าแผ้ว มีดมลาย

ขออัญเชิญเทพแห่งแสงสว่าง ทรงรถเทียมม้าสอง (พระอาทิตย์) ทรงเหาะนำ
ความฝากไปแก้วใจแล้วสั่งให้แม่โหมงามมาเข้าฝันพี่ กระนั้นก็ตาม พี่ลืมตาตื่น
ขึ้นมามองเห็นแต่อย่างอื่น พอผูกผูกขึ้น เห็นฟ้าสว่างใส ความมืดหายไปแล้ว

663

เทียมม้าสอง

๑๖๘ กำสรวลสมุทร สุกขยอกกำสรวลศิลป์

๑๓๑ สารนี้ซุแนบไว้ ในหมอน
 อย่าแม่อย่าควรเอา อ่านเห่สั้น
 ยามนอนนาฏเอานอน เป็นเพื่อน
 คีนคำฤาได้เว้น ว่างใด

 สารนุชนี้แนบไว้ ในหมอน
 อย่าแม่อย่าควรเอา อ่านเห่สั้น
 ยามนอนนาฏเอานอน เป็นเพื่อน
 คีนคำฤาได้เว้น ว่างใด

หนังสือนี้ขอให้น้องแนบไว้ในหมอน อย่าแม่อย่าควรเอามาอ่านเล่น เกรงว่าเดี๋ยว
จะหายไป) ยามนอนขอให้น้องคนงามเอานอนเป็นเพื่อน ทุกคีนคำอย่าได้ว่างเว้น
เลย

คำคัดท้ายของผู้ยืมต้นฉบับกำสรวลสมุทรมาถวายเป็น

กำสรวลศรีปราชญ์ร้าง แรมสมร
 เสาะ⁶⁶⁴ แต่ปางนคร⁶⁶⁵ ล่มแล้ว
 ไปพบไปพานกลอน⁶⁶⁶ โคลงท่าน จบนา
 จวบ⁶⁶⁷ แต่ต้นปลายแคล้ว⁶⁶⁸ หนึ่งน้อยยืมถวายเป็น

โคลงกำสรวลนี้ ที่ศรีปราชญ์แต่งขึ้นเมื่อร้างทางคนรักไป หาได้มาครั้ง
 พระนครศรีอยุธยาล่มแล้ว แต่ไม่เคยได้พบพานคำร้อยเรียงโคลงท่านจนจบเลย
 พบความแต่ต้นปลายขาดหายไปหน่อยหนึ่ง เป็นของยืมมาถวายเป็นทอดพระเนตร

664

หา

665

หมายถึงคราวพระนครศรีอยุธยาล่มเมื่อพ.ศ. ๒๓๑๐

666

คำที่ร้อยเรียง คำประพันธ์

667

พบ

668

ขาดหายไป

ทำสงครามสมุทร

มรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา
และ
อนุภาพแห่งรัก

ภาพเขียนสีฝุ่นโดย มงคล กลิ่นทับ

ศรีวิชัยทรวรรณ นครดวรวัง ไกรพริทรวงสรรค์ สวรรคตตั้งแต่มี แยมพื้นแผ่นดินพสุธา
มหาติหลกภพ นพรัตนราชธานี บุรีชัยเมืองมิ่งแล้วแฮ ราเมศไทยทำวตังตั้งตัวเอง

ขอความสำเร็จจงมี นครอันประเสริฐด้วยประการทั้งปวงนี้ ควรชมเสีย
ยิ่งกว่าสวรรค์ที่พระพรหมทรงสร้างและตกแต่ง ที่เห็นแยมเหนือ
แผ่นดิน คือเมืองมิ่งอันเป็นเมืองแห่งความรื่นรมย์ เป็นราชธานีแห่ง
แก้วแก้วประการ อันเลิศล้ำในแผ่นดิน พระรามผู้เป็นใหญ่ทรงสร้างขึ้น
ด้วยพระองค์เอง

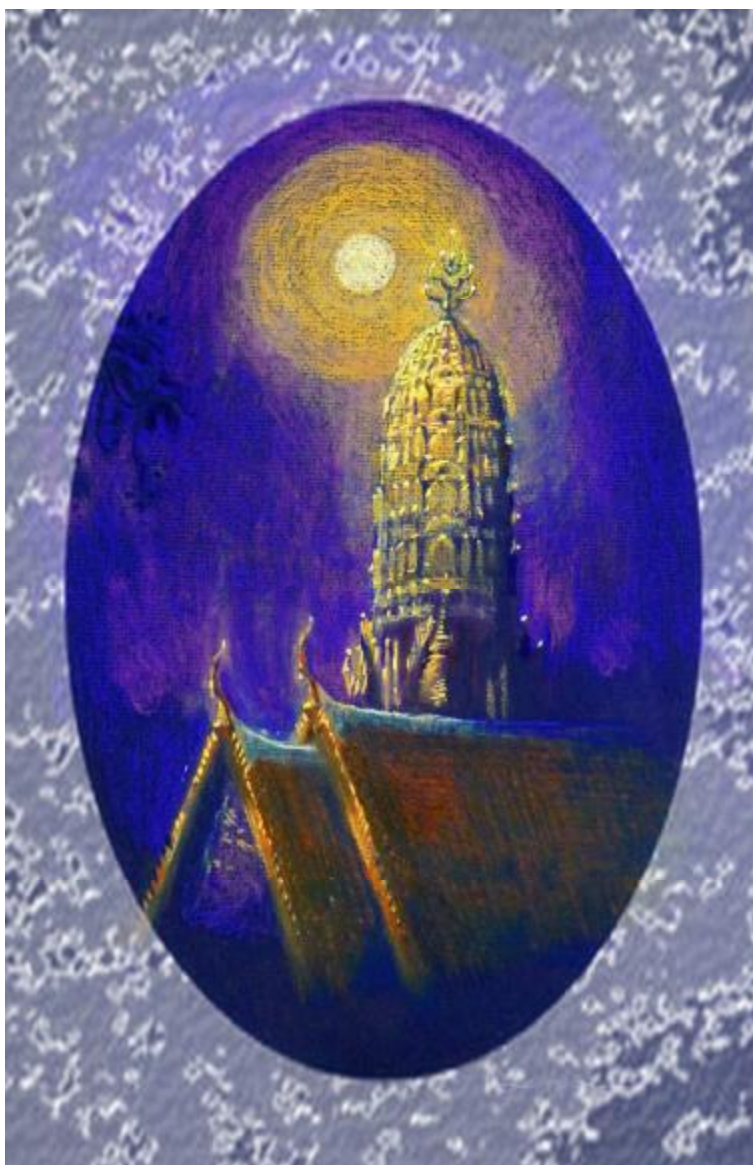
อยุธยาโยกฟ้า ฟากดิน
 ผาตดินพิภพทวย ดอกฟ้า
 แลนไกรภยลยิน หยากเยื่อ
 ไตรรัตนเรืองรุ่งหล้า หลากสวรรค์

เมืองอยุธยาประกอบด้วยยศ ร่ำลือจากฟากฟ้าลงมาถึงฟากดิน แม้เพียงกวาดตามองเท่านั้น อยุธยาก็ปรากฏตั้งดอกฟ้าเพียงดอกเดียวแห่งแผ่นดินและพิภพ ผู้คนนับแสนนับโกฏิ ไม่เคยได้เห็นหรือได้ยินเรื่องมลทินเกี่ยวกับอยุธยาแม้แต่เพียงเล็กน้อยเลย พระรัตนตรัยนั้นรุ่งเรืองไปทั่วทั้งหล้าจนจรดสวรรค์ชั้นต่างๆ

สนั่นสนวนสอาดตั้ง ตรึ่มข
อร่ามเรืองเสาศิริม มาคได้
เรือนทองเทพแปลงปลูก ยินยาก
ยศวว่าฟ้ากุไซ ช่วยดิน

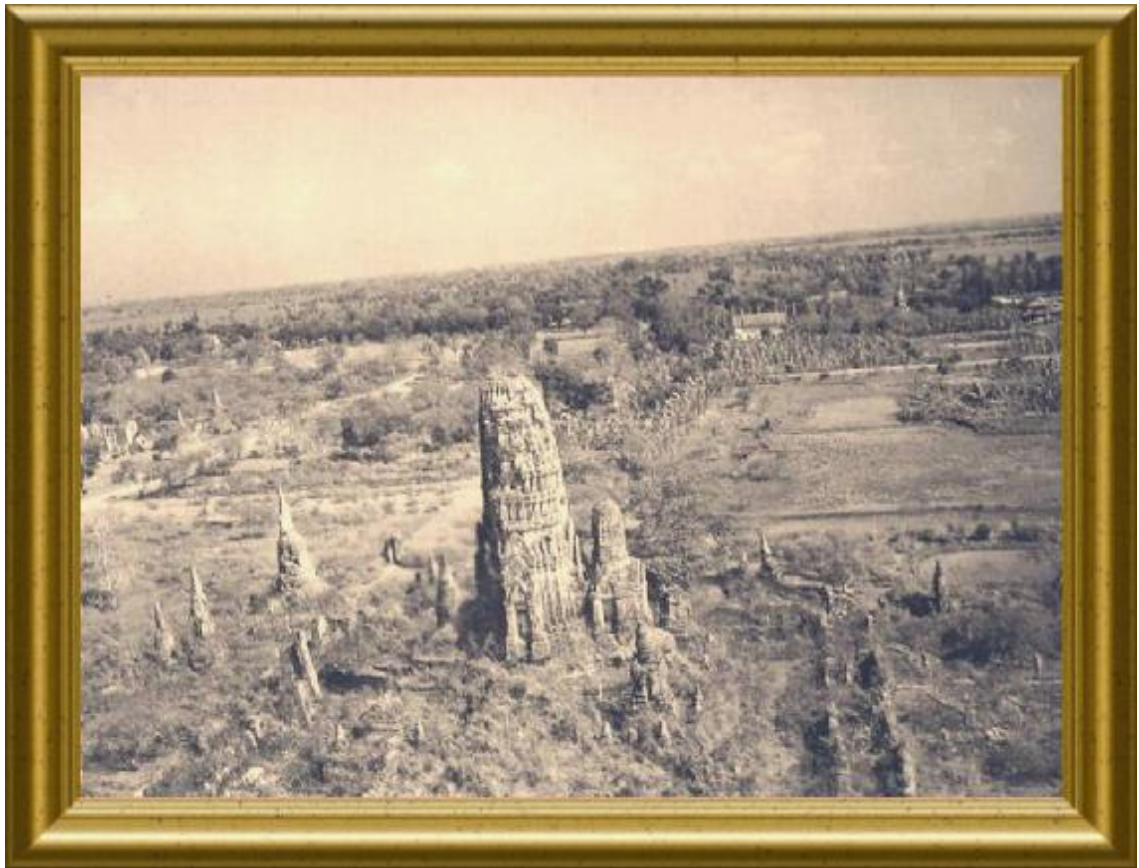
ฉนวนสำหรับนางสนมสะอาดตึก ตั้งอยู่ที่พระที่นั่งตรึ่มข เสาพระที่นั่งนั้นอร่ามเรือง ด้วยทองที่ทาไว้ เรือนทอง (พระที่นั่งตรึ่มข) งามดังเทพได้ปลูกสร้างไว้ ได้ยินว่าสร้าง ด้วยความยากเย็นนัก เกรงว่า เทวดาไซ้จะช่วยดินสร้างขึ้นมาดอกกระมัง

พรายพรายพระธาตุเจ้า จยจนนทร แจ่มแฮ
ไตรโลกยเลงคือโคม คำเข้า
พิหารบยงบรร รุจิเรขเรืองแฮ
ทุกแห่งห้องพระเจ้า น่งเงือง

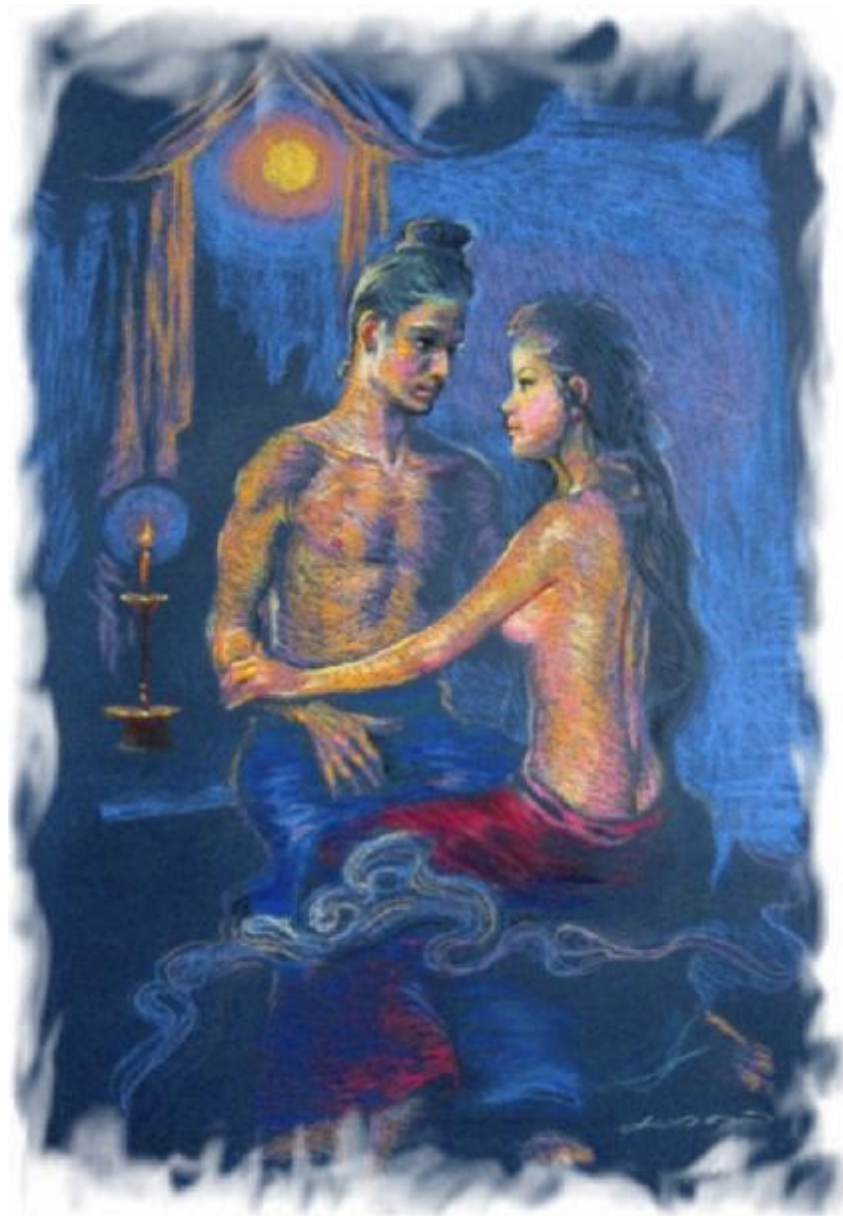
แสงวิบวับจากพระมหาธาตุเจ้า ที่สะท้อนจากจันทร์นั้นแจ่มงามนัก เป็นเสมือนแสงโคมที่
โลกทั้งสามเล็งแลมาทุกคำเข้า ทั้งพระวิหาร ระเบียบ และหน้าบัน เขียนลายงดงามส่อง
สว่าง ในทุกห้องมีพระพุทธรูปประทับอยู่เรียงกันไป

๑๓๖ กำแพงสมุทร สุนทรียภาพกำแพงศิลปะ

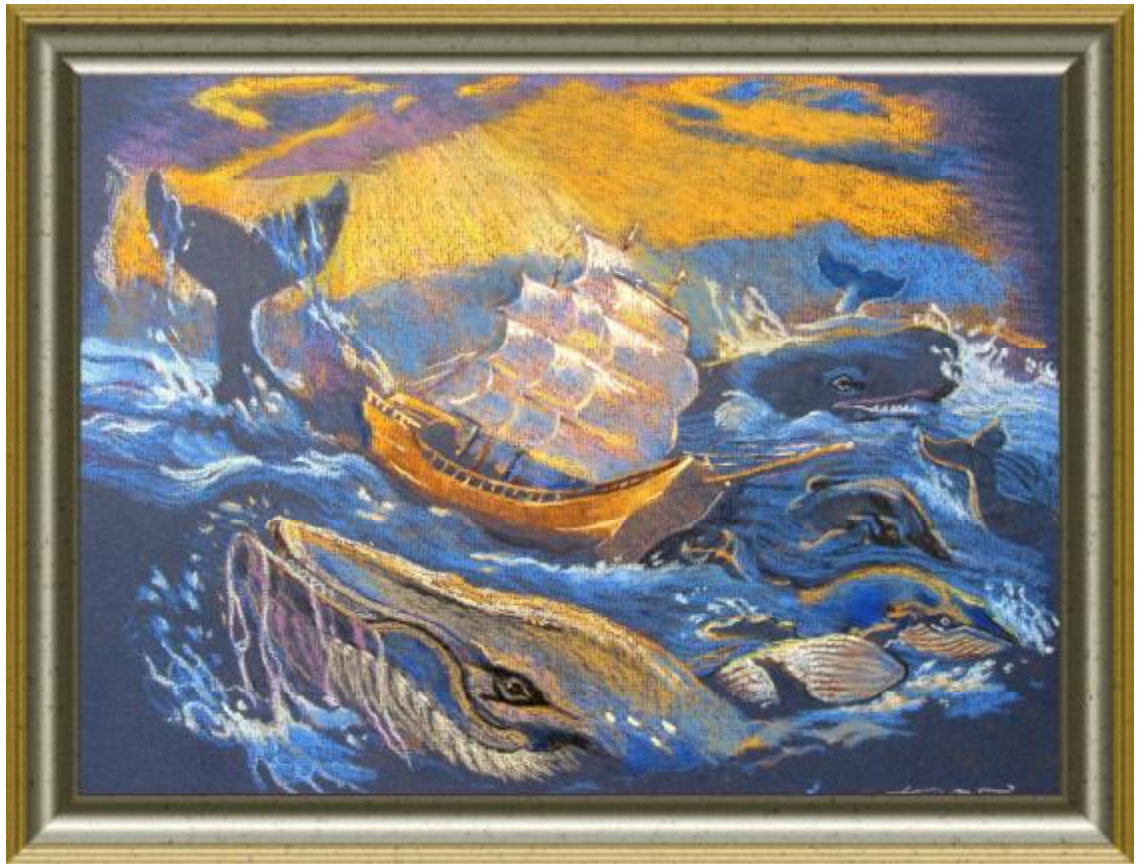

ตระการหน้าวัดแหวัน รุ่งพระ
บ่าบงหญิงชายแครง ชื่นไหว
บุรพพานสรรพสาระ สรงใสรด
ดวงดอกไม้ไม้แก้ว แบ่งขาด

สหายขวรว้าวเกลี้ย จักมา
สาวส่งอย่ามวนน ถู้น้อง
สหายกรรแสงคดา สองคู่กันนา
สาวขวรว้าวอยู่ในห้อง รยกคินหาคิน

เมื่อถึงยามเย็น สาวและหนุ่มชักชวนกันว่า จะมาหานั่น ฝ่ายสาวสั่งว่า ที่จักมาหาน้อง
อย่ามาแต่กลางวันเกินไปนัก ยามเย็นเมื่อทั้งสองได้มาพบกันแล้ว ถึงกับน้ำตาเป็นต้อง
เคลื่อน (ด้วยความปิติ) เวลาสาวหนุ่มอยู่ในห้อง ต่างเรียกหาที่จะได้คืนมาพบกันอีก

จากมาสายสวาทไว้ อยู่ทอานาแม่
 ออกเปล้าออกสายสินธุ หากรู้
 ดะตลก่นนชาววา ดวงใหญ่แล้วแฮ
 วารยึงสารลัปถ์ เสรีรู้ชัด

วานเลกกลไต้ปรุ้ย ไปมา
 วาดถ้าววยรวงงวด ละล้า
 วานโกลประดองปลา ปลักปล่น
 หางกวาดหววแอ้วอ้าว บักบ้าม

หลายคู่คัลลิกัลยง จำยาม
 เมามั้ยเอนหวอ สุกคำ
 ถนัดสรวลสมุทรตาม ดวงแพ่ง
 ชาวพิพยงถ้วนหน้า รากถนน
 หลายคู่คัลลิกัลยง จำยาม
 เมามั้ยเอนหวอ สุกคำ
 ถนัดสรวลสมุทรตาม ดวงแพ่ง
 ชาวเพื่อนพิพยงถ้วนหน้า รากถนน

พวกดื่มเหล้าหลายคนผมคัลลิกัลยงเหียงไปหมดทั้งที่ต้องประจำยาม ส่งเสียงกัน
 อื้ออึงหัวเอนเอนไปมาจนต้องผูกผ้ารั้งไว้ พี่เห็นสาวชาวทะเลตามเดิมจอกเหล้า
 ให้เต็มตลอดเวลา พวกพร้อมเรือมีมากันเพียงใด เมามายกันถ้วนหน้าจนพากันลน
 ลานออกไปอาเจียน

อันเชิญอาทาศทั่ว	เทียมสอง
เหาะบันทาร์โฉมสิ้น	ฝากแก้ว
ถนิตเรียมตื่นตามอง	เหนอื่น
พอสุดลูกฟ้าแล้ว	มีคมลาย

สาร์นั้นขแนบไว้	ในหมอน
อย่าม่ออย่าควรเอา	อ่านเหลน
ยามนอนนาฏเอนอน	เป็นเพื่อน
คืนคำฤาได้วัน	ว่างใด